03/26

ReOS

Recht der Osteuropäischen Staaten

Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)

Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS) – scientific journal of legal sciences founded by University of Göttingen (Germany) with the purpose of knowledge sharing between Western and Eastern Europe.

Publisher:

Prof. Dr. **Thomas Mann (Begr.)**, Institut für Öffentliches Recht, Lehrstuhl für Verwaltungsrecht, Georg-August-Universität Göttingen

Editorial board:

Prof. Dr. **Toma Birmontienė**, Professorin am Laboratorium für Menschenrechte, Institut für öffentliches Recht, Mykolas-Romeris-Universität (Litauen)
Prof. Dr. habil. **Sabina Grabowska**, University of Rzeszow (Polen)
Prof. Dr. **Thomas Mann (Begr.)**, Institut für Öffentliches Recht, Lehrstuhl für Verwaltungsrecht, Georg-August-Universität Göttingen
Prof. Dr. habil. **Joanna Marszałek-Kawa**, Nicolaus Copernicus University (Polen)
Prof. Dr. **Roman Melnyk (Schriftleitung)**, Hochschule des Rechts ("School of Law") der M. Narikbayev KAZGUU Universität (Kasachstan)
Dr. jur. **Bernhard Schloer**, DAAD-Langzeitdozent, Nationale Taras-Schewtschenko-Universität Kiew (Ukraine)
Dr. **Agne Tvaronaviciene**, Postdoc am Laboratorium für Mediation und nachhaltige Konfliktlösung, Institut für öffentliches Recht, Mykolas-Romeris-Universität (Litauen)
Dr. iur. **Azamat Egamberdiev**, Dozent des Lehrstuhls fur Staatsrecht und Staatsverwaltung der Taschkenter Staatlichen Juristischen Universitat beim Justizministerium der Republik Usbekistan

Partners

Netzwerk Ost-West

Rechtsdialog.org

www.uni-goettingen.de/reos

03/2026

ISSN 2199-6245

ReOS 03 / 2026

Inhaltsverzeichnis

Social value of power as an object of criminal law protection
Abakina-Pilyavska Lyudmila ***4***

Violations of Effective Pre-Trial Investigation Standards
in the Judgment of the European Court of Human Rights
in the Case of “Vyacheslavova and Others v. Ukraine”
Babaieva Oleksandra ***9***

Selected Issues Regarding the Enlistment of Persons Subject to Military Service
and Ways to Resolve Them, Taking into Account Legislative Changes
and Trends in Judicial Practice
Bobrova Yuliia, Bobrov Yurii ***16***

Functional Qualification of Digital Financial Services in Judicial Disputes:
Methodological Guidance from the Case Law of the Court of Justice
of the European Union for Ukraine
Voievodina Ganna ***22***

Peculiarities of civil legal regulation of relations whose objects are “digital things”
Kokhanovska Olena ***29***

Legal limits of deanonymisation of crypto-asset transactions
in the financial monitoring system: the concept of proportionate traceability
Patsuriia Nino, Pavlovska Nataliia ***35***

Peculiarities of the legal nature of property law in the context of forms of disposal
of property rights to objects of related rights under the legislation of Ukraine
Pecherova Nina ***42***

Regulatory, legislative and institutional mechanisms for preventing crime
in the digital environment in the most advanced digital states: the experience
of the Republic of Korea and Singapore and its relevance for Ukraine
Rychka Denys ***49***

Review of criminal judgments under exceptional circumstances
following judgments of the European Court of Human Rights:
current approaches of the Grand Chamber of the Supreme Court and problems
of implementing the right to a fair trial (Article 6 of the Convention)
Rozumovskyi Oleksandr ***57***

Procedural Verifiability of Electronic Evidence: Integrity, Authenticity,
Traceability, and the Evidentiary Path of Digital Information
Stashevska Nataliia ***66***

The rule of law in four dimensions: a contemporary perspective
Streltsov Yevgen ***74***

The phenomenon of victimisation on modern criminology:
an adaptive-cyclic model
Faienko Violetta, Kozachenko Vitalii ***82***

Formation of the modern concept of biological security:
the evolution of doctrinal and legal approaches
Shamsutdinov Oleksandr ***91***

Social value of power as an object of criminal law protection

Abakina-Pilyavska Lyudmila
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, lawyer,
Associate Professor at the Department of Criminal Law
National University "Odesa Law Academy", Ukraine
ORCID: 0000-0003-0724-1678

The article examines the social value of property as a fundamental object of criminal law protection in the conditions of transformation of modern property relations. It is substantiated that property is not only an economic and legal category, but also a complex social category that provides the material prerequisites for a person's life, his economic autonomy, freedom, the possibility of implementing entrepreneurial activity, participation in civil circulation and meeting personal and social needs. The purpose of the study is to determine the content and main components of the social value of property, to clarify its significance for criminal law protection and to substantiate the prospects for improving the relevant mechanism in the conditions of digitalization of the economy.

Separate approaches of domestic scientists to the understanding of property, its relationship with property rights and property relations as an object of criminal law protection are analyzed. It is established that the social value of property has a multi-level character and covers the economic, personal, social, legal and institutional components. It is substantiated that the public danger of encroachments on property cannot be assessed solely because of the amount of material damage caused, since such encroachments are capable of limiting the economic freedom and autonomy of a person, disturbing the stability of civil turnover, causing psychological consequences and undermining trust in state mechanisms for the protection of property rights.

Special attention is paid to the transformation of property under the influence of digitalization. Emphasis is placed on the need for criminal law understanding of digital assets, virtual property goods, digital rights and other new objects. It is proposed to consider the social value of a property good not only because of its material form or market value, but primarily because of its property function and the ability to ensure the legitimate property interest of a person.

A conclusion was made about the expediency of moving from a purely material to a functional concept of property in criminal law, which will ensure more adequate, proportional and technologically neutral criminal law protection of traditional and modern property objects.

Соціальна цінність власності як об'єкта кримінально-правової охорони

Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Вступ. Власність є одним із фундаментальних соціально-економічних і правових феноменів, без якого неможливе функціонування сучасного суспільства, держави та економіки. Вона забезпечує матеріальні передумови існування людини, створює основу для здійснення нею економічної свободи, визначає можливість задоволення особистих і сімейних потреб, реалізації підприємницької ініціативи, участі у цивільному обороті та накопичення матеріальних благ. Саме тому право власності традиційно належить до фундаментальних прав людини, а його кримінально-правова охорона становить один із ключових напрямів кримінальної політики держави.

Соціальна цінність власності не може зводитися виключно до економічної вартості конкретного майна. Власність має значно ширший зміст, оскільки охоплює суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майновими благами, забезпечує автономію особи та стабільність цивільного обороту. У цьому контексті кримінально-правова охорона власності спрямована не лише на запобігання викраденню чи знищенню матеріальних речей, а на забезпечення стабільності відповідного комплексу суспільних відносин.

Проблематика власності як об'єкта кримінально-правової охорони тривалий час перебуває в центрі уваги української кримінально-правової науки. Ґрунтовні дослідження цієї проблеми здійснювали Ю. А. Дорохіна, Н. О. Антонюк, Л. М. Демидова, І. Б. Газдайка-Василишин, І. В. Самокиш, А. М. Соловйова та інші науковці. Водночас динаміка суспільних відносин, цифровізація економіки, поява нових форм майнових благ, поширення цифрових активів, трансформація способів набуття та використання майна зумовлюють необхідність переосмислення соціальної цінності власності та меж її кримінально-правової охорони.

Метою статті є визначення соціальної цінності власності як об'єкта кримінально-правової охорони.

Виклад основного матеріалу. Поняття власності має міждисциплінарний характер. В економічному розумінні власність відображає відносини щодо привласнення матеріальних та інших благ. У правовому розумінні вона набуває форми юридично визнаного та гарантованого зв'язку особи з певним майном або майновим благом. У соціальному вимірі власність характеризує можливість особи самостійно визначати долю належних їй благ, використовувати їх для задоволення власних потреб та реалізовувати через них економічну свободу.

Саме соціальний аспект власності має принципове значення для визначення її кримінально-правової цінності. Кримінальне право охороняє не річ як таку, а суспільні відносини, інтереси та соціальні блага, які зазнають істотного порушення внаслідок кримінально протиправного посягання.

У доктрині кримінального права традиційно розмежовуються предмет кримінального правопорушення та його безпосередній об'єкт. Майно, грошові кошти, цінні папери, окремі майнові права та інші блага можуть виступати предметом посягання, однак суспільна небезпечність діяння визначається передусім порушенням охоронюваних законом відносин власності.

Ю.А. Дорохіна, досліджуючи кримінальні правопорушення проти власності, звертає увагу на необхідність розмежування понять власності як соціально-економічного явища, права власності та відносин власності як об'єкта кримінально-правової охорони. Її дослідження має принципове значення для розуміння того, що кримінально-правова охорона не може обмежуватися механічним захистом окремої речі від протиправного заволодіння[1]. Н.О. Антонюк також розглядає кримінально-правову охорону власності як комплексну проблему, що охоплює питання об'єкта, предмета, об'єктивної та суб'єктивної сторін кримінальних правопорушень проти власності[2].

Таким чином, соціальна цінність власності полягає щонайменше у декількох взаємопов'язаних аспектах. Так, власність забезпечує матеріальну основу життєдіяльності людини. Житло, продукти харчування, одяг, транспортні засоби, грошові кошти, засоби праці та інші матеріальні блага є необхідними для фізичного та соціального існування особи. Водночас власність забезпечує економічну автономію особи. Наявність

[1] Дорохіна Ю. А. Ґенеза дослідження власності у кримінальному праві. Юридична наука. 2014. № 3. С. 48-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_3_7; Дорохіна Ю. А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2016. 744 с. DOI: 10.31617/m.knute.2016-1154.

[2] Антонюк Н. О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с. URL: https://www.academia.edu/24165582/КРИМІНАЛЬНО_ПРАВОВА_ОХОРОНА_ВЛАСНОСТІ

майна дає людині можливість самостійно визначати спосіб свого життя, здійснювати економічний вибір, укладати цивільно-правові договори, здійснювати підприємницьку діяльність та інвестувати. Серед іншого, власність забезпечує стабільність цивільного обороту. Впевненість учасників суспільних відносин у тому, що набуті ними майнові блага будуть захищені від протиправного вилучення, знищення чи пошкодження, є необхідною умовою функціонування економіки.

Також власність має особистісну та соціально-психологічну цінність. Окремі об'єкти власності можуть мати для особи значення, яке істотно перевищує їх ринкову вартість. Йдеться, наприклад, про житло, сімейні реліквії, особисті документи, предмети, пов'язані з пам'ятними подіями життя. Власність має суспільну цінність, оскільки приватна, державна та комунальна власність забезпечують функціонування економічної, соціальної та публічної інфраструктури. Отже, соціальна цінність власності є багаторівневою категорією, яка включає економічний, особистісний, соціальний, правовий та інституційний компоненти.

Відповідно до загальної теорії кримінального права, об'єкт кримінального правопорушення становлять суспільні відносини, блага або інтереси, які охороняються кримінальним законом та яким заподіюється або створюється загроза заподіяння істотної шкоди внаслідок кримінально протиправного діяння.

У системі Особливої частини кримінального законодавства України кримінальні правопорушення проти власності традиційно утворюють самостійну групу. Такий підхід відображає високий рівень соціальної цінності відносин власності. Наукове осмислення власності як об'єкта кримінально-правової охорони здійснювалося українськими дослідниками з різних позицій.

Наприклад, І.В. Самокиш аналізує власність саме крізь призму її кримінально-правової охорони та порівняльного правознавства. Це дає підстави розглядати власність не як статичну категорію, а як динамічну систему суспільних відносин, зміст якої залежить від економічного устрою, рівня технологічного розвитку, способів здійснення господарської діяльності та характеру майнових благ[3].

Для кримінального права принципове значення має питання, чому саме посягання на власність набувають кримінально-правового значення. Відповідь полягає у високій соціальній цінності відносин власності та значущості негативних наслідків їх порушення. Кримінальне правопорушення проти власності може призвести не лише до безпосередньої майнової втрати. Його наслідками можуть бути: позбавлення особи можливості користуватися майном; обмеження економічної свободи; порушення нормального цивільного обороту; виникнення матеріальної залежності; погіршення майнового стану потерпілого; порушення стабільності підприємницької діяльності; виникнення вторинної шкоди; психологічні наслідки для потерпілого; підрив довіри до механізмів правового захисту. Тому оцінка суспільної небезпечності посягання на власність не повинна механічно пов'язуватися лише з розміром матеріальної шкоди.

Цей аспект особливо важливий у випадках, коли предметом посягання є майно, яке має значну особисту або соціальну цінність, але невисоку ринкову вартість. Наприклад, знищення сімейної реліквії може спричинити потерпілому істотну немайнову та емоційну втрату, хоча ринкова ціна такого предмета може бути мінімальною.

Аналогічна проблема виникає щодо цифрових даних, цифрових активів, авторських матеріалів, унікальних електронних облікових записів або інших нематеріальних благ, які можуть мати значну фактичну цінність для конкретної особи. Отже, економічна вартість майна є важливим, але не єдиним критерієм оцінки соціальної значущості посягання.

Кримінально-правова охорона власності має не лише майнове, а й правозабезпечувальне значення. Держава, встановлюючи

[3] Самокиш І. В. Кримінально-правова охорона власності за законодавством України та країн Східної Європи : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право». Одеса, 2021. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/27866108-24a3-454d-b1da-74fbd5b3f1ed

кримінальну відповідальність за посягання на власність, гарантує особі можливість реалізовувати належні їй майнові права без страху їх протиправного позбавлення. Це дозволяє сформулювати важливе теоретичне положення: соціальна цінність власності визначається не тільки вартістю майна, а передусім значенням майнових відносин для забезпечення свободи та автономії особи. Відповідно, кримінальна політика у сфері охорони власності повинна орієнтуватися не лише на кількісні показники матеріальної шкоди, а й на характер порушених прав та інтересів.

Приватна власність створює матеріальні передумови для підприємництва, інвестицій, конкуренції та економічної активності. Підприємець, вкладаючи власні кошти у виробництво або бізнес, повинен мати обґрунтовані очікування щодо юридичного захисту відповідних активів. Кримінальні правопорушення проти власності можуть створювати системні ризики для економічного обороту. Масове поширення крадіжок, шахрайства, привласнення, розтрати, вимагання чи умисного пошкодження майна збільшує витрати суб'єктів господарювання на охорону активів, страхування, юридичний захист та відновлення порушених прав. Отже, кримінально-правова охорона власності виконує також економічно-стабілізаційну функцію.

Це положення особливо актуальне для України, де економічна система функціонує в умовах воєнних ризиків, значного переміщення майна, пошкодження інфраструктури та зміни структури економічної діяльності.

Водночас кримінально-правова охорона повинна враховувати нові форми економічних активів. Цифровізація породила об'єкти, які можуть мати значну економічну цінність, але не відповідають традиційному уявленню про річ. До них належать цифрові активи, криптовалюти, токени, цифрові права, електронні кошти та інші майнові цінності.

Цифровізація принципово змінила структуру майнових відносин. Якщо традиційно майно асоціювалося переважно з матеріальними речами, то сучасний цивільний оборот дедалі більше пов'язаний із нематеріальними та цифровими активами. Це створює нові виклики для кримінального права. Особливість цифрових активів полягає в тому, що вони можуть: існувати виключно у цифровому середовищі; не мати фізичної форми; мати високу ринкову вартість; бути предметом цивільного обороту; використовуватися як засіб платежу або інвестицій; бути доступними дистанційно; переміщуватися між юрисдикціями без фізичного переміщення речі. Відтак традиційне розуміння власності як відносин щодо матеріальних речей дедалі більше потребує доктринального переосмислення.

Водночас не кожен цифровий об'єкт автоматично повинен визнаватися предметом кримінальних правопорушень проти власності. Необхідно встановлювати його майнову природу, економічну цінність, можливість належності конкретній особі та можливість здійснення щодо нього майнових прав. Саме тут виникає необхідність комплексного підходу до категорії «новітніх об'єктів власності».

У сучасній кримінально-правовій доктрині до таких об'єктів потенційно можуть бути віднесені цифрові активи, окремі види цифрових прав, електронні кошти, віртуальні активи, а також інші майнові блага, які виникають унаслідок розвитку технологій. Соціальна цінність таких об'єктів визначається не їх матеріальною природою, а можливістю задовольняти майнові потреби особи та брати участь у цивільному обороті.

Ще одним аспектом соціальної цінності власності є забезпечення правової визначеності. Особа повинна мати можливість передбачати, що її майнові права визнаватимуться та захищатимуться державою. Відсутність ефективного кримінально-правового захисту створює ситуацію правової невизначеності та може стимулювати самозахист, конфлікти і недовіру до державних інституцій. Тому кримінально-правова охорона власності виконує превентивну функцію не лише щодо потенційного правопорушника, а й щодо суспільства загалом. Наявність кримінально-правових заборон формує у суспільстві нормативне розуміння недоторканності майнових прав. У цьому сенсі кримінальний закон виконує також ціннісно-орієнтаційну

функцію: він демонструє, які суспільні блага держава визнає настільки значущими, що їх посягання тягне найсуворіші форми юридичної відповідальності.

Водночас висока соціальна цінність власності не означає, що будь-яке порушення майнових інтересів повинно визнаватися кримінальним правопорушенням. Кримінальне право є ultima ratio – крайнім засобом правового реагування. Тому криміналізація майнових діянь повинна відповідати принципам необхідності, пропорційності та суспільної небезпечності. Не кожен цивільно-правовий спір може трансформуватися у кримінально-правову площину. Порушення договору, невиконання майнового зобов'язання, помилка у розрахунках або інший майновий конфлікт не повинні автоматично розглядатися як кримінально протиправне діяння.

Особливо важливою є межа між цивільно-правовим деліктом та кримінальним правопорушенням. Для її встановлення необхідно враховувати спосіб заволодіння майном, характер умислу, момент виникнення протиправного умислу, наявність обману чи зловживання довірою, характер майнових відносин та інші юридично значущі обставини. Таким чином, соціальна цінність власності повинна бути не підставою для необмеженої криміналізації, а аргументом на користь забезпечення адекватного, пропорційного та ефективного захисту.

Вважається, що сучасне розуміння соціальної цінності власності потребує переходу від суто речової до функціональної концепції. Речова концепція виходить із того, що основним об'єктом кримінально-правової охорони є відносини щодо матеріального майна. Функціональна концепція натомість виходить із того, що кримінальне право повинно охороняти майнову можливість особи незалежно від матеріальної форми відповідного блага. Наприклад, з економічного погляду для особи може бути однаково цінним право на отримання певної суми коштів, банківський актив, цифровий актив або інше майнове право. Водночас кримінально-правова охорона таких об'єктів може здійснюватися за різними нормами, що іноді створює труднощі кваліфікації. Тому доцільно виходити не лише з фізичної характеристики предмета, а з його майнової функції.

Майнове благо повинно розглядатися як соціально цінне тоді, коли воно має економічну або іншу майнову цінність, може належати конкретній особі, може бути предметом законного володіння, користування чи розпорядження, має здатність задовольняти майновий інтерес, може бути включене до цивільного або іншого легального обороту, може бути незаконно вилучене, знищене, пошкоджене або іншим способом поставлене під загрозу. Такий підхід дозволяє сформувати більш гнучку модель кримінально-правової охорони.

Висновки. Отже, власність є не лише економічною категорією, а фундаментальною соціальною та правовою цінністю, яка забезпечує матеріальну основу існування людини, її економічну автономію, свободу та участь у цивільному обороті. Соціальна цінність власності є багатовимірною. Вона включає економічний, особистісний, соціальний, інституційний та правовий компоненти. Тому визначення суспільної небезпечності посягання на власність не повинно ґрунтуватися виключно на вартості предмета. Об'єктом кримінально-правової охорони є не конкретна річ сама по собі, а охоронювані кримінальним законом суспільні відносини та майнові інтереси, пов'язані з належністю, володінням, користуванням і розпорядженням майном.

Розвиток цифрової економіки зумовлює розширення традиційного розуміння майна та необхідність кримінально-правового осмислення цифрових активів, віртуальних майнових благ та інших новітніх об'єктів. Соціальна цінність власності має контекстуальний характер. Значущість конкретного майна може визначатися не лише його ринковою ціною, а й функціональним, особистісним та суспільним призначенням. Разом з тим, перспективною для сучасної кримінально-правової науки є функціональна концепція власності, відповідно до якої соціальна цінність майнового блага визначається передусім його здатністю забезпечувати законний майновий інтерес особи, незалежно від матеріальної чи цифрової форми такого блага.

Violations of Effective Pre-Trial Investigation Standards in the Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of "Vyacheslavova and Others v. Ukraine"

Babaieva Oleksandra
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Procedure
Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5427-1955

The article presents a systematic legal analysis of the European Court of Human Rights (ECtHR) judgment in the case of "Vyacheslavova and Others v. Ukraine" (2025) and the Report of the International Advisory Panel (IAP), established by the Secretary General of the Council of Europe. The study is dedicated to establishing the causes of the ineffectiveness of the pre-trial investigation into the mass riots and the fire at the House of Trade Unions in Odesa on May 2, 2014, which resulted in 48 deaths and hundreds of injuries. The objective of the article is to analyze the conclusions of the IAP and the ECtHR regarding the criteria for investigation effectiveness violated by Ukraine within the framework of state positive obligations. Based on a comprehensive research analysis, violations of both substantive and procedural aspects of Article 2 (Right to Life) of the European Convention on Human Rights were established. The substantive violation consisted in the state's failure to take all reasonably expected measures to prevent violence, stop it in a timely manner, and immediately rescue people trapped in the building. The procedural violation manifested in the systemic ineffectiveness of the criminal justice institutions. Among the main flaws of the pre-trial investigation and prosecutorial supervision, the following were highlighted: the lack of institutional and practical independence of investigators; counterproductive division of cases between the General Prosecutor's Office and the Ministry of Internal Affairs; transferring the SES investigation to local bodies; critical understaffing and reduction of investigative teams; failure to coordinate evidence preservation; superficial forensic examinations; delayed initiation of proceedings, and unreasonable investigative delays. The article emphasizes the imperative of strictly adhering to the key criteria of an effective investigation: adequacy of investigative actions, promptness, independence, victim participation, and public scrutiny.

Порушення стандартів ефективності досудового розслідування в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «В'ячеславова та інші проти України»

Бабаєва Олександра Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна
ORCID: 0000-0001-5427-1955

Вступ. У 2025 році Україні вкотре довелось повернутись до минулих трагічних подій нашої історії. Так, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), ухвалив рішення у справі «В'ячеславова та інші проти України» (далі – Рішення), щодо заяв, які стосувались масових заворушень та пожежі в Одесі 2 травня 2014 року, в результаті якої

загинуло багато людей. Заявниками у цій справі були найближчі родичі деяких із тих, хто загинув, а також три особи, які вижили під час пожежі. Вони скаржилися, зокрема, за статтею 2 Європейської конвенції основоположних прав та свобод (далі – Конвенція, ЄКПЛ) на те, що держава не захистила їхнє життя, або життя їхніх родичів, і що не було проведено ефективного внутрішнього розслідування цієї справи[1].

Зазначене Рішення Суду викликає інтерес не тільки з огляду на констатацію порушення Україною статті 2 Конвенції, а, й ґрунтовний аналіз дій/бездіяльності органів кримінальної юстиції щодо складного ланцюга подій, які передували та відбувались під час, а також після 2 травня 2014 року, та які були викладені у висновку (далі – Звіт, Висновок) Міжнародної консультативної групи (далі – МКГ, Група)[2]. Група була створена Генеральним секретарем Ради Європи Турбйорном Ягландом для нагляду за тим, щоб розслідування насильницьких інцидентів, що мали місце в Україні з 30 листопада 2013 року, відповідали всім вимогам Конвенції та прецедентному праву ЄСПЛ. Мандат МДГ передбачав, що розслідування випадків насильницьких дій проводитимуться відповідними українськими органами згідно українського законодавства; що МДГ регулярно отримуватиме від Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ) звіти щодо перебігу розслідувань вказаних подій, та матиме повний доступ до всієї інформації, що їх стосується, та право звертатися за будь-якими додатковими відомостями, і отримувати їх, як вважатиме за потрібне; а також, що представники громадянського суспільства матимуть право безперешкодно контактувати та підтримувати зв'язок з МДГ. Мандат також передбачав, що наприкінці роботи Групи, її голова підготує остаточний висновок, який буде представлено Генеральному секретарю Ради Європи та органам влади України[3].

Метою статті є необхідність аналізу висновки, які містяться у висновку МДГ та рішенні ЄСПЛ щодо порушених Україною критеріїв ефективності розслідування.

Виклад основного матеріалу. Стаття 2 ЄКПЛ захищає право на життя, а стаття 3 гарантує захист від катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Під час тлумачення статей 2 та 3, ЄСПЛ керується принципом, відповідно до якого об'єкт і мета ЄКПЛ, як інструменту захисту людини, вимагають, щоб положення ЄКПЛ тлумачилися та застосовувалися так, щоб гарантії, передбачені ЄКПЛ, були практичними й ефективними. Як зазначається у Висновку, Стаття 3, як і стаття 2, повинна розглядатися як одна з найбільш фундаментальних положень ЄКПЛ, яке закріплює основні цінності демократичних суспільств, які входять до Ради Європи. Обов'язок за статтею 1 ЄКПЛ гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в ЄКПЛ, разом зі статтею 2, зобов'язують державу гарантувати право на життя шляхом запровадження ефективних кримінально-правових положень, що стримують від вчинення злочинів проти особи, підкріплених системою правоохоронних та судових органів, яка попереджує, припиняє та карає за порушення цих положень. Позитивне зобов'язання держав відповідно до статті 3 вимагає від них вжиття заходів, спрямованих на забезпечення того, щоб особи, які перебувають під їхньою юрисдикцією, не були піддані катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, у тому числі поводженню з боку приватних. Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, це позитивне зобов'язання вимагає, що у випадку, коли є підстави вважати,

[1] Рішення ЄСПЛ у справі «В'ячеславова та інші проти України» (*Case of Vyacheslavova and others v. Ukraine*) applications nos. 39553/16 and 6 others від 13 березня 2025 р., остаточне 13/06/2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-242505%22]} (дата звернення: 25.08.2026).

[2] International Advisory Panel 4 November 2015 Kyiv: вебсайт 04.11.2015. URL: IAP report on Odesa events (дата звернення: 25.08.2026).

[3] International Advisory Panel on Ukraine: вебсайт. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/international-advisory-panel (дата звернення: 25.08.2026).

що особа отримала небезпечні для життя ушкодження, або стала об'єктом неналежного поводження, в тій чи іншій формі повинно бути проведено ефективне офіційне розслідування. Хоча зміст позитивного зобов'язання держави може різнитися залежно від того чи було неналежне поводження, яке суперечить статтям 2 та 3, скоєно, безпосередньо чи опосередковано, представниками держави чи приватними особами, вимоги до офіційного розслідування по суті є однаковими. Органи влади повинні діяти самостійно, як тільки вони дізналися про проблему. У випадку загибелі або ушкодження, яке за своїм ступенем тяжкості підпадає під дію статті 3, органи влади не мають права чекати від потерпілих або їхніх родичів проявлення ініціативи, як то у вигляді подання формальної скарги або клопотання про вжиття певної слідчої дії чи проведення розслідування в певному напрямку. Розслідування повинно проводитися навіть за відсутності скарги як такої, у випадку, якщо є досить чіткі ознаки того, що певні дії могли порушити права, забезпечені ЄКПЛ. ЄСПЛ вже визнавав, що обов'язок проводити розслідування існує навіть в умовах небезпеки, в тому числі в умовах військового конфлікту. Навіть коли події, що призвели до необхідності розслідування, відбуваються в атмосфері повсюдного насильства і слідчі стикаються з перешкодами та труднощами, що змушують їх вдаватись до менш ефективних методів розслідування чи спричиняють затримки в розслідуванні, статті 2 та 3 ЄКПЛ вимагають вжиття всіх необхідних заходів для забезпечення проведення ефективного та незалежного розслідування[4].

Аналізуючи європейські стандарти ефективності досудового розслідування, О.М. Федорів зазначає, що ефективність досудового розслідування є кумулятивною категорією. У телеологічному (цільовому) аспекті ефективність досудового розслідування – це досягнення прогнозованого результату (підсумкового процесуального рішення у досудовому кримінальному провадженні, і досягнення цього результату має бути забезпечено умовами законності та пропорційності обмеження прав людини); в якісному аспекті вона проявляється у дотриманні конвенційних і вимог кримінального процесуального законодавства; в аксіологічному аспекті вона полягає в оцінці необхідності у демократичному суспільстві та пропорційності обмеження прав людини у кримінальному провадженні. Оцінка ефективності здійснюваного досудового розслідування характеризується ретроспективністю (за стандартами адекватності (належності), ретельності (сумлінності), оперативності та розумної швидкості; незалежності та неупередженості; доступності для громадськості та залучення потерпілих (або їх рідних, якщо йдеться про заяви за ст. 2 Конвенції), можуть бути враховані також кількісні показники) та проспективністю (за стандартами адекватності (належності), ретельності (сумлінності), оперативності та розумної швидкості; незалежності та неупередженості; доступності для громадськості та залучення потерпілих (або їхніх рідних, якщо йдеться про заяви за ст. 2 Конвенції) та оцінкою можливості виконання охоронних норм національного кримінального закону та спроможності органу досудового розслідування, з урахуванням наявного стану досудового розслідування, вжити для цього необхідних і достатніх заходів, тобто фактично усунути наявні недоліки в організації та здійсненні досудового розслідування). Витлумачені у практиці ЄСПЛ стандарти ефективності розслідування стосуються не тільки процесуальних зобов'язань держави за статтями 2, 3 Конвенції, за якими вони були первинно сформульовані, і поширені на статті 4, 5, 8, 14 Конвенції; вони є мінімальними загальними стандартами національного досудового розслідування, незалежно від того, за якою статтею КК

[4] Звіт Міжнародної дорадчої групи про проведення нагляду за розслідуванням подій в Одесі 2 травня 2014 року (українською мовою). International Advisory Panel. 4 листопада 2015 р. 99 с. С. 47–48. URL: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804884cb (дата звернення: 25.08.2026).

України кваліфіковано вчинене діяння. Стандартами оцінки судами ефективності реагування органами досудового розслідування, прокуратурою (з урахуванням того періоду, коли ще не функціонувало ДБР) та судами на скарги щодо жорстокого поводження, сформованими у практиці ККС ВС на основі практики ЄСПЛ, є такі: ретельність та ефективність перевірки; допит особи, яка подала скаргу/заяву; вжиття належних заходів для реагування на скаргу з боку суду; перевірка має здійснюватися у межах передбаченої процедури (з унесенням до ЄРДР); недопустимість покладення тягаря доказування на сторону захисту; врахування результатів проведеного розслідування після внесення відомостей до ЄРДР; дотримання міжнародних зобов'язань за Конвенцією[5].

Повертаючись до вказаних подій, згадаємо, що у лютому 2015 року МДГ розпочала свою роботу з нагляду розслідувань подій в Одесі, надіславши запити про надання інформації до українських органів влади та неурядових організацій. Отже, зіткнення в центрі Одеси та пожежа в Будинку профспілок 2 травня 2014 року призвели до загибелі 48 осіб та поранень кількох сотень. Українська влада розпочала три розслідування. Перше розслідування охоплює дії поліції 2 травня 2014 року та звільнення затриманих 4 травня 2014 року після нападу протестувальників на місцеву поліцейську дільницю. Друге розслідування зосереджене на масових заворушеннях у центрі міста та пожежі в Будинку профспілок. Третє – розслідує дії співробітників Державної служби з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) під час пожежі. На підставі аналізу скарг, національного законодавства та зазначеного звіту, ЄСПЛ констатував цілу низку порушень, зокрема у контексті ст. 2 Конвенції, які можна звести до наступного.

Незалежність. МДГ вважає, що відсутність незалежності в розслідуванні подій 2 травня 2014 року ще раз підкреслює необхідність завершити без подальшого зволікання процес реформування системи досудового розслідування і створення незалежного органу, завданням якого буде розслідування серйозних порушень прав людини, скоєних співробітниками правоохоронних органів та інших державних посадовців. У цьому контексті Група вітає нещодавні законодавчі заходи, націлені на створення Державного бюро розслідувань, а також підкреслює необхідність створення такого органу відповідно до практики ЄСПЛ, а також стандартів і рекомендацій Ради Європи. У відповідності до ЄКПЛ, для того, щоб розслідування злочинів було ефективним згідно з вимогами статей 2 і 3, має бути забезпечено, що особи, які відповідають за розслідування і здійснюють його, були неупередженими та незалежними від осіб, які причетні до подій, що розслідуються, як за законом, так і на практиці. Це означає не лише відсутність ієрархічного та інституційного зв'язку, але також незалежність на практиці. Нагляд за проведенням слідчих дій, який здійснюється іншим органом, не може бути достатньою гарантією у тих випадках, коли саме розслідування фактично здійснюється органами, пов'язаними з особами, що перебувають під слідством. У більш загальному сенсі МДГ наголошує, що у контексті, коли йдеться про довіру громадськості до системи кримінального судочинства, важливо забезпечити зовнішні атрибути як незалежності, так і неупередженості органів досудового розслідування. Група також вважає, що для збереження довіри всіх верств громадськості системі кримінального правосуддя, органам влади, в тому числі судовим, вкрай важливо показати, що під час проведення розслідування й судового розгляду вони діють неупереджено й без дискримінації[6].

Ефективність розслідування: 1) організація розслідування. МДГ вважає, що розподіл розслідувань між ГПУ та Міністерством

[5] Федорів О.М. Європейські стандарти ефективності досудового розслідування: дис. канд. … юрид. наук : 12.00.09. / Федорів Олег Михайлович. Львів, 2023. 240 с. С. 172–173. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5669/1/fedoriv_1.pdf (дата звернення: 25.08.2026).

[6] Звіт (від 2 травня 2014 р.), С. 50-54.

внутрішніх справ України (далі – МВС) є малопродуктивним і шкодить ефективності цих розслідувань, враховуючи, що всі вони стосуються тісно пов'язаних між собою подій і певною мірою співпадають в частині доказів, свідків і потерпілих. Також Група вважає, що на якість, просування та ефективність розслідування дій співробітників ДСНС негативно вплинуло рішення доручити проведення цього розслідування місцевим органам внутрішніх справ, які залишалися бездіяльними на ранніх вирішальних стадіях розслідування[7]; 2) кадрове забезпечення і ресурси. Хоча МДГ схвально ставиться до того факту, що три слідчі, які залишилися, були залучені до розслідування подій в Одесі майже з самого початку, мала чисельність групи та відкликання її керівника до Києва скоріш за все негативно впливає на здатність цієї групи ефективно проводити розслідування. Це підтверджується свідченнями вищезгаданих слідчих МВС, які в своїх поданнях до МДГ зазначили, що рівень кадрового забезпечення не є достатнім для розслідування таких складних справ. Незважаючи на певний прогрес, який був досягнутий у ході розслідування зіткнень у центрі міста, на Грецькій площі та Грецькій вулиці, слідству, схоже, ще належить зробити значний обсяг роботи. Так, на сьогодні лише один підозрюваний був повідомлений про підозру у вчиненні насильницький дій, скоєних на Куликовому полі, а у справі щодо дій співробітників ДСНС не встановлено та не притягнуто до відповідальності жодного підозрюваного. З огляду на зазначені вище обставини, МДГ вважає, що скорочення слідчої групи негативно впливає на прогрес, якість та ефективність розслідувань[8].

Якість розслідувань. Вимога проведення ефективного розслідування безумовно включає й те, що таке розслідування має бути всебічним та ретельним. Відсутність ретельності, особливо на початку розслідування, ставить під сумнів його загальну ефективність, а це, в свою чергу, підриває віру громадськості в дотримання владою верховенства права МДГ вважає, що такі самі недоліки існували в ефективності розслідування масових заворушень і пожежі в Будинку профспілок 2 травня 2014 року. Насамперед Група зазначає, що слідчі органи не вжили достатніх та своєчасних заходів щодо збереження доказів, що є основною вимогою ефективного розслідування. В цілому, МДГ вважає, що, незважаючи на присутність високопосадових осіб в Одесі, належна координація заходів щодо збереження та збору доказів у наступні дні після подій, була відсутня. По-друге, МДГ вважає, що деякі судові експертизи були проведено, без належної ретельності. Наприклад, перша судова експертиза, яка стосувалася пожежі у Будинку профспілок, була проведена без будь-якого огляду самої будівлі. Дев'ять місяців потому, у квітні 2015 року було призначено міжвідомчу комплексну експертизу, яка станом на 31 серпня все ще тривала. Хоча формально ці експертизи було призначено в рамках двох різних проваджень, а ГПУ спростовувала припущення, що метою другої експертизи було виправлення недоліків першої, у МДГ склалося чітке враження, що це було принаймні однією з її цілей – враження, що підтверджувалося свідченнями слідчих МВС. Також у якості додаткового прикладу відсутності належної ретельності в питаннях проведення експертиз Група зазначає, що слідчі органи не спромоглися за більш ніж рік встановити особу одного з загиблих у Будинку профспілок МДГ вважає, що в кожному з проваджень слідчі органи не проявили належної повноти та ретельності, як на стадії порушення провадження, так і під час подальшого його розслідування, у результаті чого загальна ефективність розслідувань була поставлена під загрозу[9].

Обвинувачення та суд. МДГ нагадує, що відповідно до процесуальних вимог статей 2 і 3 ЄКПЛ, розслідування повинно бути ефективним, у тому розумінні, що воно має бути спроможним забезпечити встановлення відповідних фактів та винних осіб, а також

[7] Звіт (від 2 травня 2014 р.), С. 54.

[8] Звіт (від 2 травня 2014 р.), С. 58.

[9] Звіт (від 2 травня 2014 р.), С. 56-59.

покарання останніх. Ця вимога виходить за межі стадії досудового розслідування. Відповідно до практики ЄСПЛ та як вже зазначала МДГ у своєму Звіті щодо розслідувань подій на Майдані, ведення кримінального провадження в цілому, у тому числі на стадії досудового слідства та судового розгляду, має задовольняти вимоги позитивного зобов'язання щодо захисту життя та запобігання неналежному поводженню. Хоча перед прокуратурою не стоїть завдання щоб всі провадження завершилися винесенням обвинувального вироку або певним покаранням, будь-який недолік у розслідуванні, який ставить під сумнів його здатність встановити обставини справи або винних осіб, робить це розслідування таким, що не відповідає необхідному рівню ефективності[10]. МДГ висловило серйозну занепокоєність з приводу рішень про припинення справи щодо двох підозрюваних через недостатність доказів. МДГ вважає, що неодноразові відводи суддів призвели до затримок початку судового розгляду кримінальних проваджень в цілому. Група також вважає, що рішення звинувачувати 21 особу в одному обвинувальному акті без індивідуалізованих звинувачень також стало причиною затримки й може мати негативний вплив на перебіг судового розгляду[11].

Своєчасність та відсутність зволікань. Ефективність розслідування також включає в себе вимоги його своєчасності та відсутності зволікань під час розслідування – принципи, які ЄСПЛ застосовував у справах проти України. Навіть якщо й за певних обставин можуть існувати перепони або складнощі, що перешкоджають успішному розслідуванню, своєчасні дії органів державної влади щодо розслідування застосування сили, що спричинило смерть, чи звинувачення у неналежному поводженні, є суттєвим для збереження впевненості суспільства у дотриманні владою принципу верховенства права та попередженні будь-яких підозр у потуранні або співучасті у протиправних діях. Ключовою умовою ефективного розслідування є своєчасний початок розслідування на основі обґрунтованих заяв щодо вчинення злочину і подальше активне проведення слідства. У випадку смерті, що настала за спірних обставин, надзвичайно важливо, щоб розслідування проводилося оперативно, адже перебіг часу неминуче зменшує кількість і знижує якість наявних доказів, на яких базується розслідування. Важливо не лише своєчасно розпочати розслідування, але й проводити його без зволікань. МДГ вважає, що розслідування щодо дій співробітників ДСНС не було розпочато своєчасно та не було проведено без зволікань. Розслідування щодо масових заворушень і пожежі 2 травня 2014 року, а також щодо дій міліції 2 і 4 травня 2014 року хоча й були розпочаті своєчасно, в подальшому низка недоліків, які виникнули в ході їх проведення, призвели до їхнього суттєвого затягування[12].

Висновки. Відповідно до результатів, викладених у звіті МДГ щодо подій в Одесі 2014 року, розслідування не відповідало вимогам Конвенції. Подібного висновку дійшов й ЄСПЛ, виклавши відповідну правову позицію в окресленому Рішенні, зазначивши, що дотримання процесуальних вимог статті 2 Конвенції оцінюється на підставі декількох ключових критеріїв: 1) належність слідчих дій; 2) оперативність та розумна швидкість розслідування; його незалежність від осіб, причетних або ймовірно причетних до подій; 3) залучення потерпілого або членів його родини мірою, необхідною для захисту їхніх законних інтересів; 4) суттєвий елемент громадського контролю.

Аналізуючи Звіт та Рішення ЄСПЛ, можемо зробити наступні висновки: 1) порушення матеріального аспекту ст. 2 Конвенції у зв'язку з тим, що держава не доклала усіх зусиль, яких можна було б обґрунтовано очікувати від неї з метою запобігання насильству в м. Одеса 02 травня 2014 року та припинення цього насильства після його виникнення, а також у зв'язку з тим, що

[10] Звіт (від 2 травня 2014 р.), С. 59.

[11] Звіт (від 2 травня 2014 р.), С. 61.

[12] Звіт (від 2 травня 2014 р.), С. 60-61.

вона не забезпечила своєчасне вжиття заходів з порятунку осіб, які опинилися в пастці вогню в Будинку профспілок; 2) порушення процесуального аспекту ст. 2 ЄКПЛ, яке полягає у здійсненні неефективного досудового розслідування. Так, неефективність процесуального керівництва та досудового розслідування виявилася, зокрема: у відсутності незалежності в розслідуванні окреслених подій (відсутності незалежного органу – Державного бюро розслідувань); неналежній організації розслідування (розподіл справ між ГПУ та МВС, прийняття рішення про доручення розслідування місцевим органам внутрішніх справ, мала чисельність слідчих груп); відсутність всебічної та ретельної координації заходів щодо збору та збереження доказів, неякісні судові експертизи; неоперативний початок досудового розслідування; відсутність ретельності та повноти як на етапі початку кримінального провадження, так і під час його подальшого розслідування.

Selected Issues Regarding the Enlistment of Persons Subject to Military Service and Ways to Resolve Them, Taking into Account Legislative Changes and Trends in Judicial Practice

Bobrova Yuliia
Doctor of Legal Sciences, Associate Professor
ORCID: 0000-0001-7511-3171

Bobrov Yurii
Candidate of Legal Sciences, Honored Lawyer of Ukraine,
Leading Researcher
State Scientific Institution «Institute of Information, Security and Law
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine»
ORCID: 0000-0001-6164-4297

The scientific article provides a comprehensive legal analysis of the systemic transformation of the institute of reserving employees liable for military service and the regulatory approaches to determining enterprises critically important to the economy and population's livelihood during a special period. Special emphasis is placed on the 2026 regulatory updates consolidated in Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 692 and No. 862. The authors demonstrate that an individual employee finds themselves at the center of these complex administrative processes, where traditional labor and administrative remedies often prove ineffective against the rapid speed of mobilization procedures.

The study analyzes current trends in the formation of judicial practice in public law disputes related to the deprivation, receipt or confirmation of criticality status by enterprises and the cancellation of reservations for their employees. The focus is on the positive change in the vector in the positions of the courts regarding the adoption of measures to secure the claim by temporarily suspending mobilization actions. This approach is justified through the prism of the doctrinal concept of «irreversibility of conscription», formed in the Supreme Court resolution of February 5, 2025 in case No. 160/2592/23, which guarantees the constitutional right to effective judicial protection in accordance with Article 55 of the Constitution of Ukraine and Article 13 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

In addition, the article highlights the critical issue of the time gap between the adoption of an official decision to revoke the criticality status of an enterprise, the updating of digital records in the Unified State Register «Oberig» and the actual personal notification of the employee. To eliminate this procedural problem and protect the expectations of military-liable employees, the article substantiates specific legislative proposals, in particular regarding mandatory personal notification, automated digital synchronization through state applications and the establishment of fixed procedural immunity.

Окремі проблемні питання бронювання військовозобов'язаних та шляхи їх вирішення з урахуванням законодавчих змін і тенденцій судової практики

Боброва Юлія Юріївна
докторка юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0001-7511-3171

Бобров Юрій Олександрович
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
ORCID: 0000-0001-6164-4279

Вступ. В умовах сучасних викликів правової системи нашої держави, зумовлених війною, інститут бронювання військовозобов'язаних зазнає системних трансформацій та вдосконалення. Постійному перегляду також підлягає і законодавча регламентація підходів до визначення суб'єктів господарювання, які є критично важливими для функціонування економіки нашої держави та практика її застосування. Новели правового регулювання інституту критичності підприємств для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період та бронювання військовозобов'язаних з урахуванням законодавчих змін у 2026 році, закріплені у постановах Кабінету міністрів України № 692 та № 862 актуалізували питання правового захисту військовозобов'язаних заброньованих працівників у період отримання, підтвердження чи позбавлення підприємства статусу критичності. У центрі складного процесу опинився найчастіше добросовісний сумлінний працівник, традиційні інструменти захисту прав якого у сфері трудового та адміністративного стають недієвими перед швидкістю законодавчих змін та практики їх реалізації під час мобілізації.

У вітчизняному правовому полі триває процес формування судової практики з розгляду публічно-правових спорів, пов'язаних як з позбавленням статусу критичності підприємств – суб'єктів цих правовідносин так і анулюванням відстрочок, з огляду на що актуальності набуває обрана до дослідження проблематика.

Позитивною, на нашу думку, є зміна вектору судової практики щодо незастосування заходів забезпечення позову у спорах, що пов'язані із мобілізацією та задоволення таких клопотання задля реалізації конституційного права на судовий захист заброньованих працівників через призму концепції незворотності призову, сформовану у постанові Верховного Суду від 05 лютого 2025 року у справі 160/2592/23.

Однак, ряд питань щодо часового розриву між датою прийняття наказу про скасування критичності, датою внесення відомостей про анулювання броні до Реєстру «Оберіг» та датою фактичного ознайомлення працівника з інформацією про анулювання відстрочки порушують права громадян, тому потребують нормативного реагування, шляхи якого пропонуються у статті.

Метою дослідження є аналіз правових проблем законодавчого статусу заброньованих військовозобов'язаних працівників, які виникають внаслідок втрати критичності підприємствами через призму судової практики.

Виклад основного матеріалу. Метою бронювання військовозобов'язаних громадян є забезпечення функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій в умовах правового режиму воєнного стану, спричиненого широкомасштабною агресією РФ проти України.

У цій критичній ситуації держава й надалі намагається віднайти баланс між потребами Збройних Сил України у комплектуванні мобілізаційним ресурсом та забезпечення економічного потенціалу суб'єктів господарювання. Означений пошук відображається у систематичних змінах правового регулювання надання статусу критичності підприємствам та відповідному удосконаленні алгоритму бронювання їх працівників. Так, постановами Кабінету Міністрів України «Деякі питання бронювання

військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» від 30 травня 2026 року № 692[1] та «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 року № 76 і від 30 травня 2026 року № 692 від 1 липня 2026 року № 862» від 1 липня 2026 року № 862[2] започатковано новий етап реформи бронювання та перегляду критичності підприємств, шляхом підвищення загального зарплатного порогу з 2,5 до 3 мінімальних заробітних плат за винятком прифронтових територій. Також змінено підхід до обчислення 50-ти відсоткової квоти бронювання за яким працівники, які вже мають відстрочку з інших підстав за ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також працівники-сумісники, враховуються в загальній кількості військовозобов'язаних лише за одним місцем роботи, за яким строк трудових відносин є довшим. Новелою є нормативний імперативний обов'язок керівника підприємства, установи і організації протягом десяти робочих днів перевищення ліміту забронюваних подати через Портал Дія заяву про анулювання бронювання таких працівників. Перевищення підприємствами обмежень щодо кількості військовозобов'язаних, які підлягають бронюванню, є самостійною підставою для скасування статусу критично важливого підприємства, установи або організації. Водночас статус критичності, який раніше надався на один рік перейшов у категорію, що потребує постійного підтвердження та підлягає безперервному контролю, з огляду на оновлені вимоги до документів, що подаються для визначення або ж підтвердження критичності, в останніх тепер в обов'язковому порядку мають бути чітко вказані критерії, яким відповідає підприємство згідно з Критеріями та Порядком визначення критично важливих підприємств.

З урахуванням останніх законодавчих змін підставами для позбавлення скасування статусу критичності та відповідно анулювання бронювання є:

1) невідповідність підвищеному зарплатному критерію;

2) результати аудитів та моніторингу, якими встановлено факти подання недостовірних відомостей;

3) порушення вимог квотування.

Позбавлення такого статусу оформляється у формі наказу або ж розпорядження керівника ОВА, Міністерства.

Оскільки норми щодо визначення критичності підприємств та процедура анулювання бронювання є відносно новими, усталена практика Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду з питань втрати статусу критичності та як наслідок анулювання бронювання їх працівників перебуває у стані активного формування. Станом на сьогодні, більшість відповідних спорів з досліджуваної проблематики розглядаються адміністративними судами першої та апеляційної інстанції, узагальнення судової практики яких засвідчило, що якщо у суб'єктів господарювання є судові механізми для захисту та відновлення незаконно позбавленого статусу критичності, то працівники таких підприємств залишаються незахищеними у період розгляду спору судом. Відповідна сформована судова практика визначає неможливим забезпечення позову шляхом заборони ТЦК мобілізовувати працівників зважаючи на порушення ст. 151 КАСУ, втручання в компетенцію органів військового управління та доведеності підстав для тимчасового судового втручання, що у кінцевому результаті нівелює сенс самого звернення підприємства до суду задля збереження кадрового потенціалу.

[1] Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» від 30 травня 2026 року. / Верховна Рада України. URL: №692 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-2026-%D0%BF#Text

[2] Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 року № 76 і від 30 травня 2026 року № 692 від 1 липня 2026 року № 862» від 1 липня 2026 року № 862. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/862-2026-%D0%BF#Text

Разом з тим, позиція не всіх судів є такою категоричною. Так, Восьмий апеляційний адміністративний суд у постанові від 01 травня 2025 року у справі № ЗД/380/5/25[3] та Шостий апеляційний адміністративний суд у постанові від 21 липня 2025 року у справі № 320/43862/24[4] задовольнили клопотання про забезпечення позову, покликаючись на те, що застосування заходів забезпечення позову у даній справі матиме наслідком лише відтермінування мобілізації позивача до лав Збройних Сил України, якщо за результатом розгляду справи по суті суд відмовить у задоволенні адміністративного позову. Водночас, невжиття таких заходів може спричинити для позивача негативні наслідки в разі його мобілізації, оскільки надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації особі, яка вже є військовослужбовцем, є неможливим, у зв'язку з чим захист прав, свобод та інтересів позивача, за захистом яких він звернувся до суду, буде істотно ускладнений. Ухвалюючи вказані постанови, суди апеляційної інстанції врахували висновки, викладені Верховним Судом у постанові від 05 лютого 2025 року у справі № 160/2592/23, згідно з якими процедура призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації є незворотною, тобто такою, що вже відбулась, а визнання процедури протиправною не спричинює відновлення попереднього становища особи, призваної на військову службу. Відтак, відмова у такому забезпеченні зводить нанівець право на ефективний судовий захист у розумінні ст. 55 Конституції України та ст. 13 ЄКПЛ.

Вищевказана правова позиція, нам видається виправданою, адже з точки зору дотримання балансу інтересів позивача та інтересів держави, забезпечення позову у публічно-правовому спорі щодо законності позбавлення статусу критичності справді не скасовує мобілізацію заброньованих працівників, відстрочка яких автоматично анулюється, а лише створює тимчасову паузу у часі для встановлення законності/незаконності позбавлення критичності, зменшуючи потенційні збитки для суб'єктів господарювання через втрату кваліфікованого кадрового потенціалу.

Судовий захист надання статусу критичності підприємств для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період або ж його підтвердження, поновлення має важливе значення для створення чи відновлення правової підстави для бронювання працівників. Вдалим формулювання позовних вимог є визнання рішення протиправним, його скасування і зобов'язання відповідного органу повторно розглянути заяву підприємства з урахуванням висновків суду та вчинити відповідні дії по суті питання. Вимога про зобов'язання відповідача прийняти рішення про відповідність позивача тим чи іншим критеріям критичності і визнання його критично важливим часто розцінюється судом як підміна дискреції відповідного органу і зазвичай не підлягає задоволенню.

Якщо ж на виконання рішення суду відповідач розглянув заяву про підтвердження, отримання, скасування статусу підприємства, установи чи організації, яка критично важливою для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період та повторно прийняв розпорядження про невідповідність Критеріям та Порядку критичності – наступним кроком є звернення до суду про зобов'язання прийняти рішення, яким суд повинен визнати підприємство таким, що відповідає встановленим законодавством відповідним критеріям критичності.

Узагальнення причин відмови судами у задоволенні позовів у справах досліджуваної категорії спорів дає підстави дійти висновку

[3] Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду у справі № ЗД/380/5/25 провадження № А/857/10267/25 від 01 травня 2025 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127030441

[4] Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду у справі № 320/43862/24 від 21 липня 2025 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128980558

про те, що найчастіше порушеннями норм матеріального і процесуального права є:

1) невірно обраний алгоритм дій позивача – звернення до неналежного суб'єкта, до компетенції якого не відноситься прийняття оскаржуваного рішення, внаслідок ототожнення суб'єкта на користь якого надаються послуги (наприклад, лікарні) із суб'єктом, уповноваженим надавати статус критичності (МОЗ). Відсутність прямих договірних відносин у межах виконання державних цільових програм унеможливлює отримання статусу через галузеве Міністерство, що призводить до втрати часу замість звернення до ОВА (рішення у справі № 320/31860/23 від 28 червня 2024 року[5]);

2) відсутність та не надання учасниками справи доказів, надання неповного пакету документів на підтвердження відповідності критеріям критичності на дату розгляду заяви.

Так, у справі № 340/7138/25 від 06 січня 2026 року[6] суд констатував, що з урахуванням наведених змін у нормативному регулюванні питання визначення підприємств, установ і організацій, які є критично важливими, позивач не був позбавлений можливості надати до ОВА додаткові документи для можливості їх врахуванням при прийнятті відповідного рішення відповідачем;

3) недотримання фінансово-економічних показників: наявність податкової заборгованості, розмір середньої нарахованої та виплаченої заробітної плати по підприємству не підтверджує відповідність розміру середньої заробітної плати на підприємстві за останній календарний квартал розміру заробітної плати у регіоні, відсутня інформація щодо кількості працівників відповідно до категоризації професій тощо (рішення у справі №160/12871/24 від 29 липня 2024[7]).

У продовження зазначеного, окрім вказаного процесуальними підставами відмови у задоволенні позовів, пов'язаних із наданням, підтвердженням, поновлення статусу критичності є:

1) дискреційні повноваження міністерств або ОВА, в силу чого суд не може підміняти собою суб'єкта владних повноважень та перебирати їх функції. Суди системно підкреслюють, що оцінка відповідності підприємств критеріям критичності належить до виключної дискреції відповідного міністерства або ОВА. Тому вимоги позовів у частині «зобов'язати прийняти рішення про надання статусу» частіш за все відхиляються або ж змінюються на «зобов'язати розглянути заяву» (рішення у справі № 300/497/25 від 27 червня 2025 року[8]). Водночас означена вище дискреція не є абсолютною та має базуватися на об'єктивних показниках, а не, до прикладу, на непідтверджених усних заявах ТЦК (рішення у справі № 440/5413/26 від 16 липня 2026 року[9]);

2) оскарження позивачами роз'яснень, листів-відповідей або ж повідомлень органів влади замість рішень, з огляду на що суди відмовляють у задоволенні таких позовів, оскільки вказані документи не є нормативно-правовими актами чи актами індивідуальної дії та не породжують безпосередніх

[5] Рішення Київського окружного адміністративного суду у справі № 320/31860/23 від 28 червня 2024 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120066816

[6] Рішення Кіровоградського окружного адміністративного суду у справі № 340/7138/25 від 06 січня 2026 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133118555

[7] Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду у справі №160/12871/24 від 29 липня 2024. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134569578

[8] Рішення Івано-Франківського окружного адміністративного суду у справі № 300/497/25 від 27 червня 2025 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128464778

[9] Рішення Полтавського окружного адміністративного суду у справі № 440/5413/26 від 16 липня 2026 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/138265935

правових наслідків, а лише мають рекомендаційний чи роз'яснювальний характер;

3) недотримання алгоритму оскарження шляхом звернення до суду без попереднього отримання офіційного вмотивованого рішення органу призводить до висновків про передчасність позову.

У розрізі вищевикладеного актуальності набуває проблематика часового розриву між датою прийняття наказу про скасування критичності, датою внесення відомостей про анулювання броні до Реєстру «Оберіг» та датою фактичного ознайомлення працівника з інформацією про анулювання відстрочки, що створює ризик мобілізації працівника. Так, алгоритм вказаного процесу включає наступні етапи:

1) прийняття наказу про позбавлення підприємства, установи, організації статусу критично важливого державним органом, який прийняв рішення про визначення їх критично важливою установою, відмова у наданні такого статусу – з дня прийняття якого бронювання втрачає правову підставу;

2) внесення органом влади змін до Реєстру «Оберіг», часто це займає від кількох днів до тижнів;

3) фактичне повідомлення працівника – роботодавець отримує рішення, на його підставі вилучає витяг та повідомляє про анулювання відстрочки, працівника. Форма повідомлення (усна, письмова) законодавчо не визначена.

За наведених обставин між днем прийняття наказу про позбавлення статусу критичності та днем фактичного повідомлення працівника, останній пересувається з чинним витягом про бронювання, але в базі ТЦК його відстрочка вже може бути скасована.

Аналіз правозастосовчої практики засвідчив, що органи військового управління не беруть до уваги наявність паперового Витягу про бронювання, строк дії якого не закінчився, якщо у реєстрі «Оберіг» міститься запис про анулювання відстрочки, тобто пріоритет надається електронним реєстрам над паперовими довідками. Непоінформованість працівника розцінюється як внутрішня корпоративна проблема. Такий стан речей навряд чи відповідає принципу правової визначеності, з урахуванням чого, доцільним видається нормативне закріплення набрання чинності анулювання бронювання працівника внаслідок втрати підприємством статусу критичності з моменту його особистого ознайомлення під підпис або ж через визначену кількість днів з моменту офіційного вручення повідомлення роботодавцю. Також раціональним було б надсилання автоматичних повідомлень військовозобов'язаному в момент внесення змін до реєстру з фіксацією дати електронного сповіщення та встановлення заборони мобілізації протягом фіксованого часу, до прикладу 72 годин з моменту вилучення витягу про бронювання для забезпечення права особи на оскарження в суді або впорядкування військово-облікових даних.

Висновки. Резюмуючи відзначимо, що зміцненню довіри окремих громадян і суспільства в цілому до встановлених законодавчих механізмів процесів мобілізації, а також особливо їх практичної реалізації під час дії правового режиму воєнного стану та широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, на наш погляд, сприятиме нормативне визначення прозорого механізму взаємодії держави в особі її уповноважених органів, суб'єктів господарювання-роботодавців та військовозобов'язаних громадян. З огляду на що, втілення запропонованих нами підходів щодо вдосконалення правового врегулювання питань отримання, підтвердження чи скасування статусу критичності підприємства та бронювання працівників, дозволить усунути правову невизначеність та забезпечити неухильне дотримання конституційних гарантій на ефективний судовий захист в умовах війни і сприятиме зміцненню економіки, боєздатності Сил оборони України і обороноздатності держави.

Functional Qualification of Digital Financial Services in Judicial Disputes: Methodological Guidance from the Case Law of the Court of Justice of the European Union for Ukraine

Voievodina Ganna
Doctor of Philosophy in Law
National University "Kyiv Aviation Institute", Ukraine
ORCID: 0009-0001-2656-3237

The article develops a methodology for the functional legal qualification of digital financial services in judicial disputes. It addresses models in which a token, digital wallet, platform or exchange mechanism may resemble a crypto-asset service, investment service, payment service or electronic money activity. The study combines doctrinal analysis with an examination of the case law of the Court of Justice of the European Union, including Banif Plus Bank, Khorassani, ABC Projektai, Fondee and Genil 48. It argues that the name of a product, its technological architecture and contractual wording cannot independently determine the applicable legal regime. The court should instead identify the legally relevant object, the predominant legal and economic function, the provider's actual role and degree of control, the regime corresponding to those characteristics, and the consequences of qualification for duties, liability and remedies. On this basis, the article proposes an original five-element test for judicial qualification of a digital financial model. The test helps distinguish an autonomous regulated service from a technical or ancillary operation, prevent both regulatory circumvention and unjustified expansion of financial regulation, and connect public-law qualification with effective judicial protection. The methodology is also relevant for Ukraine, where virtual assets are recognised in civil and anti-money laundering legislation while the special market regime remains incomplete. The case law of the Court of Justice is treated as an interpretative reference rather than an automatic substitute for Ukrainian law. Its functional reasoning can nevertheless assist Ukrainian courts in interpreting harmonised concepts, assessing the substance of innovative models and preparing for the application of the EU acquis.

Функціональна кваліфікація цифрових фінансових послуг у судовому спорі: методологічні орієнтири практики Суду ЄС для України

Воєводіна Ганна Іванівна
доктор філософії у галузі права
Національного університету «Київський авіаційний інститут», Україна

Вступ. Цифровізація фінансового ринку змінює не лише спосіб укладення та виконання правочинів, а й саму логіку юридичної кваліфікації. У матеріалах судової справи один і той самий сервіс може бути представлений як технологічна платформа, цифровий гаманець, механізм обміну, інформаційний посередник, платіжний інструмент або інвестиційний продукт. Проте назва, обрана розробником, маркетинговий опис чи технічна архітектура не дають відповіді на головне питання: які правовідносини фактично виникли між сторонами та який правовий режим визначає їхні права, обов'язки і способи захисту.

Проблематику правової кваліфікації криптоактивів і розмежування MiCA та MiFID II досліджують, зокрема, М. Леманн і Ф. Шинерл, які аналізують поняття фінансового інструменту як межу між цими

регуляторними режимами[1], а також Т. ван дер Лінден і Т. Ширазі, які розглядають сферу застосування MiCA та пов'язану з нею правову визначеність[2]. Важливе значення мають також керівні принципи ESMA 2025 року, які вимагають оцінювати не лише технологічну форму активу, а й зміст закріплених прав, передаваність та економічну функцію[3].

Водночас зазначені підходи зосереджені переважно на кваліфікації активу та визначенні меж відповідних регуляторних режимів. Менш розробленим залишається питання послідовної судової методології, яка дозволяла б перейти від встановлення юридично значущих характеристик конкретної цифрової моделі до вибору застосовного режиму та визначення правових наслідків такої кваліфікації. Саме цю методологічну прогалину покликане заповнити це дослідження.

Методологічну основу дослідження становлять доктринальний, формально-юридичний, функціональний і порівняльно-правовий методи, а також якісний аналіз судової практики. Практику Суду ЄС відібрано не як вичерпний перелік рішень у сфері фінансових послуг, а як сукупність репрезентативних справ, у яких Суд встановлював межі правових категорій або визначав наслідки їх застосування.

Отже, з огляду на викладене, **метою** даної статті є розроблення цілісної методології функціональної кваліфікації цифрових фінансових послуг у судовому спорі на основі практики Суду ЄС та визначення можливостей її застосування в Україні. Для досягнення цієї мети необхідно встановити юридично значущі ознаки цифрової моделі, систематизувати підходи Суду ЄС до розмежування суміжних фінансових операцій та визначити зв'язок між правовою кваліфікацією і її наслідками для учасників спору. Наукова новизна дослідження полягає у розробленні п'ятиелементного тесту, який забезпечує послідовний перехід від встановлення фактичних характеристик цифрової моделі до вибору застосовного правового режиму та визначення наслідків такої кваліфікації.

Виклад основного матеріалу. У процесі судового розгляду правова кваліфікація цифрової фінансової послуги має ґрунтуватися насамперед на з'ясуванні її юридично важливих ознак і лише після цього – на визначенні нормативного режиму, якому такі ознаки відповідають. За такого підходу визначальне значення набуває не назва сервісу, обрана його постачальником, і не спосіб технологічної реалізації відповідної моделі, а реальний зміст правовідносин: характер виконуваних функцій, фактична роль кожного з учасників та ті правові наслідки, які породжує здійснення конкретної операції. У цьому контексті доцільним видається провести послідовний аналіз методологічних орієнтирів, сформованих у практиці Суду ЄС щодо розмежування самостійних і допоміжних операцій, визначення об'єкта та характеру розпорядження, встановлення правової функції коштів, меж національного регулювання та впливу правової кваліфікації на обсяг захисту учасників правовідносин.

Функціональний підхід як метод судової кваліфікації. Для правильної кваліфікації цифрової фінансової послуги суду доцільно окремо оцінити технічну, договірну та фактичну сторони відповідної моделі. Технічна складова показує, яким чином здійснюються запис і передавання даних та які технологічні

---

[1] Lehmann M., Schinerl F. The Concept of Financial Instruments: Drawing the Borderline between MiFID and MiCAR. *Capital Markets Law Journal.* 2024. Vol. 19. Issue 4. P. 330–351. DOI: 10.1093/cmlj/kmae017.

[2] van der Linden T., Shirazi T. Markets in crypto-assets regulation: Does it provide legal certainty and increase adoption of crypto-assets? *Financial Innovation.* 2023. Vol. 9. Article 22. DOI: 10.1186/s40854-022-00432-8.

[3] European Securities and Markets Authority. *Guidelines on the conditions and criteria for the qualification of crypto-assets as financial instruments* : ESMA75453128700-1323, 19 March 2025. URL: https://www.esma.europa.eu/document/guidelines-conditions-and-criteria-qualification-crypto-assets-financial-instruments (дата звернення: 23.07.2026).

засоби для цього використовуються, зокрема блокчейн, смартконтракти, API чи інтерфейси. Договірна складова охоплює коло сторін, заявлений характер послуги, порядок її виконання, права щодо активу, комісії та умови відповідальності. Однак для правової оцінки особливе значення має те, як модель працює фактично: хто ухвалює рішення, має контроль над ключами або рахунками, визначає умови операції, контактує з третіми особами, несе ризики виконання та отримує економічну вигоду. Якщо зміст договору не відповідає реальній поведінці учасників, саме фактичні обставини мають бути визначальними для юридичної кваліфікації.

Для суду суттєво також розрізняти кваліфікацію активу та кваліфікацію діяльності. Саме тому висновок, що актив не є фінансовим інструментом, ще не означає відсутності регульованої послуги за MiCA, а кваліфікація активу як криптоактиву не відповідає автоматично на питання про характер конкретної операції.

Самостійна та допоміжна функція операції: справа Banif Plus Bank. У справі C-312/14 Banif Plus Bank Суд ЄС розглядав валютні операції, передбачені договором споживчого кредиту, номінованого в іноземній валюті. Суд встановив, що відповідні операції не становили самостійної інвестиційної послуги або фінансового інструменту, оскільки були невіддільно пов'язані з наданням і погашенням кредиту та виконували допоміжну функцію в межах кредитного договору[4]. Вирішальним виявився не факт валютного ризику, а місце операції у загальній структурі правовідносин.

Для цифрових моделей цей висновок означає, що наявність обміну, конвертації, ринкової ціни або автоматичного розрахунку ще не перетворює сервіс на самостійну інвестиційну діяльність. Суд має запитати, чи є спірна операція окремим предметом домовленості та джерелом винагороди, чи вона лише забезпечує виконання іншої послуги.

Об'єкт розпорядження та роль посередника: справа Khorassani. У справі C-678/15 Khorassani Суд ЄС тлумачив поняття "приймання та передача наказів щодо одного або кількох фінансових інструментів" за MiFID I, зміст якого збережено у MiFID II. Суд дійшов висновку, що така діяльність не охоплюється відповідною інвестиційною послугою, оскільки наказ повинен стосуватися саме операції з одним або кількома фінансовими інструментами[5]. Загального зв'язку з інвестиційною сферою виявилося недостатньо.

Цей підхід є особливо релевантним для MiCA, яка передбачає, зокрема, виконання наказів щодо криптоактивів від імені клієнтів, приймання та передачу таких наказів, надання консультацій і управління портфелем криптоактивів[6]. Подібність назв із MiFID II не усуває потреби встановити конкретний об'єкт і зміст дії. Суд має з'ясувати, чи отримував постачальник юридично значуще волевиявлення клієнта на здійснення операції, чи лише передавав технічні дані.

Правова функція коштів та вимога до установи: справа ABC Projektai. У справі C-661/22 ABC Projektai Суд ЄС проводив межу між платіжною послугою за PSD2 та випуском електронних грошей за EMD2. Суд установив, що саме по собі зарахування коштів на платіжний рахунок і їх тимчасова доступність не створювали електронних грошей, якщо кошти

[4] *Banif Plus Bank Zrt v Márton Lantos and Mártonné Lantos* : judgment of the Court of Justice of the European Union of 3 December 2015 in Case C-312/14, ECLI:EU:C:2015:794. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62014CJ0312 (дата звернення: 23.07.2026).

[5] *Mohammad Zadeh Khorassani v Kathrin Pflanz* : judgment of the Court of Justice of the European Union of 14 June 2017 in Case C-678/15, ECLI:EU:C:2017:451. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0678 (дата звернення: 23.07.2026).

[6] Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. *Official Journal of the European Union.* 2023. L 150. P. 40–205. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj (дата звернення: 23.07.2026).

не перетворювалися на окрему електронно збережену грошову вартість, прийняту мережею третіх осіб[7].

Значення ABC Projektai зростає у зв'язку з токенами електронних грошей за MiCA. Стаття 48 MiCA встановлює, що токени електронних грошей вважаються електронними грошима[8].

Межі національних обмежень та єдність ринку: справа Fondee. У справі C-695/22 Fondee Суд ЄС розглядав національну заборону, яка не дозволяла інвестиційному посереднику, звільненому державою-членом від повного застосування MiFID II на підставі статті 3, передавати клієнтські накази інвестиційній фірмі, авторизованій в іншій державі-члені. Суд встановив, що MiFID II не допускає такого обмеження, якщо відповідна іноземна фірма належно авторизована[9].

Для судової кваліфікації цифрових фінансових послуг справа Fondee показує, що вибір застосовного правового режиму має здійснюватися відповідно до гармонізованих категорій права ЄС, без їх звуження національними обмеженнями, несумісними з цим режимом.

Кваліфікація як передумова ефективного захисту: справа Genil 48. Справа C-604/11 Genil 48 стосувалася процентних свопів та обов'язків інвестиційної фірми за MiFID I. Суд ЄС розглядав, зокрема, наслідки невиконання вимог щодо оцінки придатності або доречності послуги для клієнта. Суд зазначив, що за відсутності спеціального правила ЄС договірні наслідки визначаються національним правом за умови дотримання принципів еквівалентності та ефективності[10]. Значення рішення полягає в тому, що віднесення операції до інвестиційного режиму змінює не лише публічно-правовий статус постачальника, а й набір обов'язків, які можуть бути важливими для вирішення приватноправового спору.

Для цифрових фінансових послуг це означає, що кваліфікація не може завершуватися констатацією наявності або відсутності ліцензії. Суд має перейти до наступного питання: які саме норми поведінки виникли з відповідного режиму та чи спрямовані вони на захист особи, яка звернулася до суду. Порушення публічно-правової норми не завжди автоматично спричиняє недійсність договору, але воно може впливати на оцінку протиправності поведінки, причинного зв'язку, вини та належного способу захисту.

П'ятиелементний тест судової кваліфікації цифрової фінансової моделі. Узагальнення наведених рішень дозволяє запропонувати п'ятиелементний тест судової кваліфікації. Він не є заміною законодавчих дефініцій і не встановлює наперед результат спору. Його призначення – визначити послідовність судового дослідження, за якої правовий висновок ґрунтується на встановлених фактах, а не на самоназві продукту.

Першим кроком є визначення об'єкта правовідносин, тобто встановлення того, щодо чого саме виникла спірна операція.

---

[7] *ABC Projektai UAB v Lietuvos bankas* : judgment of the Court of Justice of the European Union of 22 February 2024 in Case C-661/22, ECLI:EU:C:2024:148. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62022CJ0661 (дата звернення: 23.07.2026).

[8] Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. *Official Journal of the European Union.* 2023. L 150. P. 40–205. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj (дата звернення: 23.07.2026).

[9] *Fondee a.s. v Česká národní banka* : judgment of the Court of Justice of the European Union of 16 May 2024 in Case C-695/22, ECLI:EU:C:2024:406. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62022CJ0695 (дата звернення: 23.07.2026).

[10] *Genil 48 SL and Comercial Hostelera de Grandes Vinos SL v Bankinter SA and Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA* : judgment of the Court of Justice of the European Union of 30 May 2013 in Case C-604/11, ECLI:EU:C:2013:344. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0604 (дата звернення: 23.07.2026).

Залежно від характеристик конкретної моделі таким об'єктом може бути криптоактив у розумінні MiCA, фінансовий інструмент, кошти, електронні гроші, право вимоги до емітента, цифрова річ, запис про право на інший актив або об'єкт змішаного характеру. При цьому сама назва токена чи його технічний стандарт не є достатніми для висновку. Суду необхідно оцінити зміст пов'язаних з ним прав, умови їх виникнення і припинення, можливість передачі та погашення, зв'язок з емітентом, наявність забезпечення, а також економічне призначення відповідного активу.

Наступне питання стосується основної правової та економічної функції продукту або послуги. У конкретній моделі вона може мати інвестиційний, платіжний, кредитний, розрахунковий, обмінний, зберігальний, посередницький, інформаційний, утилітарний або допоміжний характер. Визначальною при цьому є не лише мета, яку переслідує окремий користувач, а насамперед об'єктивна структура самої моделі та той результат, для досягнення якого вона фактично призначена.

Третій елемент пов'язаний із реальною роллю постачальника та обсягом контролю, який він здійснює в межах відповідної операції. Для цього суду слід з'ясувати, чи виступає постачальник стороною правочину, агентом, комісіонером, оператором платформи, зберігачем, консультантом, розробником програмного забезпечення або лише забезпечує технічне передавання даних. Важливими є його фактичні можливості щодо активів і дій клієнта: контроль приватних ключів, право блокувати або перенаправляти операції, визначати контрагента, встановлювати курс чи розмір комісії, об'єднувати заявки, виконувати розпорядження або управляти портфелем. Саме сукупність таких повноважень дозволяє встановити реальну функцію постачальника у спірних правовідносинах.

Після з'ясування об'єкта правовідносин, основної функції моделі та фактичної ролі постачальника можна переходити до визначення правового режиму, який регулює відповідну діяльність. Насамперед необхідно перевірити, чи має об'єкт ознаки фінансового інструменту за MiFID II, оскільки в такому разі MiCA до нього не застосовується[11]. Після цього встановлюється, чи відповідає діяльність ознакам інвестиційної або платіжної послуги, електронних грошей чи певної послуги з криптоактивів за MiCA. Якщо одна модель поєднує декілька різних за своїм змістом операцій, до окремих її елементів можуть застосовуватися різні правові режими, якщо законодавство не передбачає спеціального правила щодо їх співвідношення.

Завершальним етапом є встановлення того, які правові наслідки має відповідна кваліфікація для конкретного спору. Суд повинен визначити, які вимоги щодо авторизації, організації діяльності, поводження з активами, розкриття інформації та захисту клієнта поширювалися на відповідача, а також оцінити значення їх можливого порушення для заявленої вимоги. Окремого аналізу потребує наявність причинного зв'язку між таким порушенням і шкодою, на яку посилається позивач. Водночас порушення регуляторної вимоги саме по собі не означає недійсності правочину чи обов'язку відшкодувати всі понесені втрати. Конкретні наслідки залежать від змісту відповідної норми, її захисної мети, положень національного права та принципу ефективності.

Значення функціонального тесту для судової практики України. Для України питання функціональної кваліфікації вже має практичне, а не лише перспективне значення. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом закріплює напрям поступового наближення українського законодавства

[11] Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. *Official Journal of the European Union*. 2023. L 150. P. 40–205. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj (дата звернення: 23.07.2026).

до права ЄС, у тому числі у сфері фінансових послуг[12].

Стаття 179-1 Цивільного кодексу України відносить віртуальні активи до цифрових речей та передбачає застосування до цифрових речей положень Кодексу про речі, якщо інше не встановлено законом або не випливає із сутності цифрової речі[13]. Законодавство у сфері запобігання відмиванню доходів містить визначення віртуального активу як цифрового вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних чи інвестиційних цілей[14]. Водночас Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX станом на серпень 2026 року не набрав чинності[15]. Отже, різні правові режими вже використовують поняття віртуального активу, але не дають готової відповіді на кваліфікацію кожної послуги, що з ним пов'язана.

Показовим прикладом функціонального підходу є рішення Правління Національного банку України від 2 квітня 2026 року № 93-рш щодо сервісу, який позиціонував операції як позики в USDT. Національний банк досліджував не лише формальний предмет договору, а фактичну модель, за якої позичальники отримували гривню на умовах повернення, строковості та платності. Регулятор дійшов висновку про наявність за суттю ознак фінансової послуги з надання коштів у кредит та заборонив безліцензійну діяльність[16]. Незалежно від можливої судової перевірки цього рішення, воно демонструє практичну проблему: використання криптоактиву або відповідної договірної термінології не усуває необхідності оцінити економічний результат і нормативні ознаки послуги.

Використання практики Суду ЄС українськими судами потребує окремої обережності. Україна не є державою-членом ЄС, тому процедура попереднього рішення за статтею 267 ДФЄС для українських судів поки недоступна, а рішення Суду ЄС не замінюють національну правову норму. Водночас Велика Палата Верховного Суду у постанові від 3 серпня 2022 року у справі № 910/9627/20 визнала релевантну практику Суду ЄС такою, що дає змогу встановлювати зміст положень актів права ЄС та має братися до уваги у відповідному правовому контексті[17]. Це дозволяє розглядати функціональні підходи Суду ЄС як аргумент тлумачення, особливо коли українська норма імплементує або відтворює поняття права ЄС.

Функціональний тест може бути застосований українськими судами вже зараз у трьох основних групах спорів. Перша група – спори з регуляторами щодо визнання діяльності фінансовою або платіжною послугою та застосування заходів впливу. Друга – приватноправові спори між користувачами та платформами щодо повернення активів, невиконання операцій, прихованих комісій, блокування доступу або відшкодування

[12] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 23.07.2026).

[13] Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 23.07.2026).

[14] Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20 (дата звернення: 23.07.2026).

[15] Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20 (дата звернення: 23.07.2026).

[16] Про належність послуг, що надаються з використанням сервісу «Crypsee», до фінансової послуги з надання коштів у кредит : рішення Правління Національного банку України від 02.04.2026 № 93-рш. URL: https://constituency2016.bank.gov.ua/admin_uploads/law/02042026_93-rsh.pdf (дата звернення: 23.07.2026).

[17] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.08.2022 у справі № 910/9627/20, провадження № 12-59гс21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852859 (дата звернення: 23.07.2026).

збитків. Третя – спори, пов'язані з правами на цифрові речі, забезпеченням, спадкуванням, банкрутством або виконанням судових рішень. У кожній групі суду потрібна однакова початкова дисципліна: визначити об'єкт, функцію та роль особи до вибору правової норми.

П'ятиелементний тест має методологічний, а не нормативно-творчий характер. Він не може розширювати перелік регульованих послуг поза текстом закону, підміняти спеціальні правила або усувати законодавчі прогалини через аналогію, якщо така аналогія погіршує становище особи у публічно-правовому спорі. Функціональний підхід повинен діяти в межах принципів законності, правової визначеності та передбачуваності. Особливо високим є стандарт обґрунтування, коли кваліфікація стає підставою для санкції або заборони діяльності.

Тест також не усуває потреби у спеціальній технічній експертизі. У складних моделях суд може не мати можливості самостійно встановити структуру смартконтракту, управління ключами, маршрутизацію транзакцій або ступінь змінюваності протоколу. Однак експерт повинен відповідати на технічні питання, тоді як суд зберігає повноваження визначати правовий зміст контролю, зберігання, виконання або посередництва. Змішування цих ролей створює ризик, що юридична кваліфікація буде фактично делегована технічному спеціалісту.

Висновки. Цифрова форма активу або послуги сама по собі не визначає застосовний правовий режим. Судова кваліфікація має ґрунтуватися на встановленні юридичного об'єкта, структури прав та обов'язків, основної функції моделі й фактичної ролі постачальника, після чого можливе її співвіднесення з MiCA, MiFID II, PSD2, EMD2 або національними режимами фінансових послуг.

Практика Суду ЄС формує п'ять методологічних орієнтирів: відмежування самостійної послуги від допоміжної операції; встановлення конкретного об'єкта наказу та ролі посередника; визначення правової функції коштів; узгодження національного тлумачення з логікою гармонізованого ринку; зв'язок кваліфікації зі стандартами поведінки та ефективністю судового захисту.

Проведений аналіз дозволив сформулювати п'ятиелементний тест судової кваліфікації цифрової фінансової моделі. Його застосування передбачає послідовне з'ясування об'єкта правовідносин, основної правової та економічної функції, фактичної ролі постачальника і ступеня його контролю, визначення належного правового режиму, а також встановлення матеріально-правових і процесуальних наслідків відповідної кваліфікації. Така послідовність дає змогу оцінювати цифрові моделі за їх реальним змістом і водночас зменшує ризик як формального обходу регулювання, так і необґрунтованого поширення регуляторних вимог.

Для України ця методологія є актуальною в умовах фрагментарного регулювання віртуальних активів і наближення законодавства до права ЄС. Практика Суду ЄС не замінює українське право, але може бути важливим орієнтиром для тлумачення гармонізованих понять і побудови послідовної судової аргументації.

Peculiarities of civil legal regulation of relations whose objects are "digital things"

Kokhanovska Olena
Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Civil Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0002-2925-0738

The article is devoted to a comprehensive analysis of the features of civil law regulation of relations, the objects of which are such goods that have acquired the name of "digital things", having taken their place in the current Civil Code of Ukraine among other traditional objects of law for this area. The features and legal nature of such objects are analyzed, their types and place among other objects of civil rights are determined. The origins of the very concept of "digital thing" are investigated, as well as the evolution of scientific approaches to its understanding, discussions on the types and ways of further regulation of relations, the objects of which are "digital things". The opinions of scientists and their own vision regarding the institutional affiliation of "digital things" in private law are presented and ways of resolving issues related to the attribution of these objects to a separate type of civil law goods, or to information as a generalizing extended classification element, with the help of which "digital things" can be interpreted as a specific type of information located in the digital environment, as well as through the isolation of types and features of "digital things", which are explained by their information roots, and therefore their origin. The ineffectiveness of theories based on a proprietary approach to understanding a "digital thing" for its correct and effective application in theory, legislation and practice is proven. Based on the analysis of literary sources, legislation and critical understanding of the recommendations of the practice of the European Union for the needs of harmonization of domestic legislation, conclusions are drawn about the specific special nature of "digital objects" new to civil law, which is associated with their intangible, non-property nature, virtual form of embodiment, the possibility of multiple use and its inexhaustibility as a resource and a number of other features. Attention is paid as an example to such a widespread and multifaceted digital object as digital content – data that is created and provided in digital form, the analysis of which once again proves the possibility of classifying these objects into a broader category of information, since it does not have a material embodiment, but can be perceived, reproduced or used using electronic devices, and which include: text materials and images, various types of software files, mobile applications and a number of others.

Особливості цивільно – правового регулювання відносин, об'єктами яких є «цифрові речі»

Кохановська Олена Велеонінівна
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-2925-0738

Вступ. Актуальність звернення до проблем цивільно – правового регулювання відносин, об'єктом яких виступають «цифрові речі» пояснюється рядом факторів, серед яких передусім слід назвати вибухоподібний розвиток цифрових технологій, перехід суспільства

на рівень усвідомлення важливості інформаційних процесів, які відбуваються останніми роками як надважливих для економіки, стрімкого удосконалення усіх процесів і безпеки особистості у цифровому середовищі, значними викликами, які постали перед юридичною теорією і практикою. Серед зазначених аспектів одним із найнагальніших завдань права є на сьогодні формування адекватної цим процесам теорії і практики, законодавчого врегулювання. Для цивільного права, яке знаходиться у вирлі цих процесів, формуючи оновлене цивільне законодавство, рекодифікуючи положення Цивільного кодексу України (далі в цій статті – ЦК України)[1], важливо від самого початку з'ясувати саме поняття «цифрової речі», яке з'явилося на теренах розвитку віртуального середовища і пошуку природничих наук, визначити правову природу цього явища, його основні ознаки і види благ, які можна до нього віднести, ефективно врегулювавши у приватному законодавстві з урахуванням змісту ст. 179-1 ЦК України, присвяченої цьому об'єкту.

Отже, з огляду на викладене, **метою** даної статті є формування власних висновків шляхом комплексного правового аналізу теорії і практики приватного права щодо пояснення природи «цифрового контенту» як об'єкта цивільних прав, його видів і специфіки, місця серед інших об'єктів цивільних прав і значення цивільно – правових відносин, в межах яких це явище знаходить своє використання, а також формулювання принципових пропозицій щодо удосконалення теоретичної бази для оновлення цивільного законодавства.

Виклад основного матеріалу. «Цифрова річ» як поняття, від моменту появи у розмовному сленгу природознавчих наук і до початку використання його у праві, виявилось доволі дискусійним. Якщо для спеціаліста у сфері кібернетики, інформатики та ін. подібних напрямків науки воно здавалося вдалим вибором, то для права, і особливо цивільного права – серйозним викликом, оскільки необхідність пояснення його з точки зору об'єкта цивільно – правового регулювання зіткнулося із необхідністю пояснити також правову природу об'єкта, який вже об'єктивно існує, але навряд чи є річчю (майном) у їх класичному розумінні. В той же час такий можливий вірогідний об'єкт приватного права потребував аналізу передусім через нагальну необхідність врегулювати сучасні інформаційні відносини, які набули поширення в інформаційних мережах, отримавши назву «цифрових відносин», оскільки значна їх частина існувала від самого початку саме у вигляді цифрового контенту, цифрових платформ тощо – у так званому «цифровому середовищі».

Не відволікаючись на пропозиції, спрямовані на вирішення цього питання у сфері публічного права і бачення ряду цивілістів, позиції яких можна визначити як проприєтарні у дискусії, що триває, зазначимо лише, що вони намагаються довести правильність самого терміну «цифрові речі» з точки зору речового права, проводять паралель між речами (майном) і «цифровими речами» і доводять свою думку тим, що у європейському праворозумінні категорія власності тлумачиться широко і включає не лише матеріальні речі, а й нематеріальні об'єкти, а отже сфера речових прав, за їх баченням, не повинна обмежуватися виключно матеріальними об'єктами, а має охоплювати також нематеріальні блага, включаючи права вимоги, об'єкти інтелектуальної власності та різноманітні віртуальні активи.[2] На противагу таким поясненням виступають науковці, які вірно акцентують увагу на тому, що рішення

[1] Цивільний кодекс України. Кодекс України. Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IУ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40–44, ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text ;

[2] Майданик Р.А. Переосмислення об'єктів речових прав в умовах рекодифікації. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників гаук. – практ. конф., присвяч. 99-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 24 трав. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. Правових наук України; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України. Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 62;

Європейського Суду з прав людини (далі тут – ЄСПЛ) мають прецедентний характер і формуються шляхом інтерпретації правових норм, які насправді мають рекомендаційний характер і спираються на прецедентне право, в той час як континентальна правова система орієнтована на чітке нормативне закріплення змісту правових категорій і саме тому особливого значення, на їх думку, набуває розмежування між об'єктами права та правами щодо них, тоді як у межах прецедентної системи відсутнє традиційне для континентального права розуміння категорії «право на річ».[3]

Звернемо увагу тепер на позиції цивілістів, які не є представниками наведеної нами проприєтарної течії і які також виявили інтерес до зазначеної тематики, висловивши свої позиції стосовно розуміння поняття і місця «цифрових речей» серед інших об'єктів цивільних прав, змирившись між тим від самого початку із зазначеною вище умовною і вже, на жаль, усталеною для природничих наук і невірною для правової природи цих об'єктів, назвою. Згадаємо принагідно, що подібним чином свого часу з'явилось у праві і поняття «інтелектуальної власності», яка за своєю природою не була власністю, але правники не стали змінювати вже звичний для спеціалістів, які опікуються результатами інтелектуальної, в тому числі творчої праці, діяльністю, а пояснили і закріпили у законодавстві немайновий, виключний характер відповідних прав та їх об'єктів. В цій статті ми також маємо на меті довести, що «цифрові речі», поза зручністю використання цього вже усталеного поняття, не мають нічого спільного з речами і рішення законодавця надати їм статус окремого нового об'єкта, який має свою особливу специфіку можна визнати виваженим, з урахуванням його надзвичайної актуальності для нинішніх часів і ще більшої дискусійності для приватного права.

За останні кілька років до аналізу поняття «цифрової речі» долучались цивілісти з різними поглядами на їх сутність. Варто загадати, наприклад, пропозиції розглядати цей об'єкт у якості нового різновиду, поява якого зумовлена розвитком цифрових технологій і трансформацією економічних відносин.[4] Представники цього напрямку досліджень вважають, що закріплення такої категорії на законодавчому рівні стало закономірним етапом еволюції цивільного права, яке спрямоване нині на врегулювання нових форм існування майна. При цьому увага звертається на специфічні ознаки цифрової речі, які не схожі із ознаками традиційних матеріальних об'єктів – йдеться зокрема про їх нематеріальну природу, здатність існувати у цифровому середовищі, а також здатність до відтворення без фізичного зношення.[5]

Для нашого аналізу також важливими є ряд інших питань, до яких звертаються науковці – це правовий режим цифрових речей, які не є класичними речами у розумінні цивільного права і, хоча вони можуть мати майнову цінність і бути об'єктами цивільного обороту, застосування до них традиційних речево – правових конструкцій не може оминути характерної для них наведеної вище специфіки. Звідси, до слова, і виникає потреба у подальшому удосконаленні правового регулювання відповідних відносин – і почати слід із уточнення ознак цифрової речі і визначення особливостей здійснення і захисту прав суб'єктів, які взаємодіють із ними.

Своєрідним можна назвати шлях, яким скористалися для з'ясування сутності цифрових речей автори, які розглядають це явище через призму участі у цивільно – правових відносинах, розвиток яких пов'язаний з процесом активної цифровізації і трансформації

[3] Сліпченко С. О. Модернізація права власності, з урахуванням європейського досвіду. Актуальні питання модернізації приватно-правових відносин: європейський досвід та перспективи. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 20 жовт. 2023 р. К. : 2023. С. 150 – 151;

[4] Бровченко Т. І., Білоус Д. Є. Цифрова річ як новий об'єкт цивільних прав. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35(74) № 1. С. 25–30;

[5] Бровченко Т. І., Білоус Д. Є. Цифрова річ як новий об'єкт цивільних прав. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74) № 1. С. 25–30;

завдяки цьому самого правового середовища[6]. З цієї точки зору категорія цифрової речі пояснюється як така, що з'явилася через об'єктивну необхідність відобразити у праві нові об'єкти, які вже функціонують у цивільному обороті, а саме поняття визначається як специфічний об'єкт, який існує виключно у цифровому середовищі і одночасно є носієм майнових прав та інтересів учасників відповідних правовідносин. Автори такої наукової позиції також зупиняються перед необхідністю розглянути особливості правової природи таких «речей» і роблять аналогічний попередньому висновок про неможливість ототожнення їх із традиційними матеріальними об'єктами, навпаки – наголошують на їх нематеріальності і відсутності фізичної форми, а також специфіці обігу у цифровому середовищі.

Заслуговують на увагу ґрунтовні дослідження А.А. Цибаня, який приділив увагу аналізу цифрової речі у поєднанні з процесами оновлення цивільного законодавства в Україні. Автор вважає, що рекодифікація усього його масиву дозволила поглянути свіжим поглядом на проблеми правової природи усіх об'єктів цивільних прав, передусім це стосувалося нових і недостатньо охоплених нормами ЦК України об'єктів, пошуку їх вірного місця серед вже закріплених у законодавстві. Позитивно оцінюючи самий факт появи поняття «цифрової речі» у ст. 179 – 1 ЦК України як елементу адаптації національного законодавства до цифрових реалій, варто звернути увагу, що правознавці неодноразово у своїх роботах зазначають про теоретичні і практичні труднощі, які супроводжують цей процес. Зокрема, справедливо критикується в літературі саме визначення, надане вітчизняним законодавцем «цифровим речам», оскільки воно не повною мірою охоплює усі види цифрових об'єктів, а також не завжди узгоджується із традиційним баченням приватного права. Так, на думку згаданого вище автора, інтеграція цифрових об'єктів у класичну систему цивільно – правових категорій потребує не тільки формального доповнення норм, але і глибокого концептуального переосмислення базових положень цивільного права, тому він наголошує на необхідності розглядати цифрову річ як складний правовий феномен, який поєднує ознаки майнових і нематеріальних благ, вимагаючи вироблення спеціальних підходів до визначення її правового режиму, порядку обігу та захисту прав на неї.[7] Нам видається переконливим таке бачення «цифрової речі», яке охоплює усю сукупність цифрових благ з акцентом на необхідності їх системного осмислення, не варто виривати з контексту якісь окремі види із усього їх різноманіття, оскільки сама категорія «цифрової речі» навряд чи буде зводитися виключно до специфіки якоїсь однієї із них, навіть найбільш поширеної чи дослідженої, рано чи пізно доведеться врахувати кожен вид, який у сукупності формує уявлення про саме явище цього цифрового блага і підкреслити особливість і характерні ознаки кожного. На наше переконання, найбільш ефективним може бути віднесення цього об'єкта до категорії «інформація», з якої воно з'явилося і в межах теорії про яке розвивається. Багатогранність поняття інформації як окремого блага вже довгі роки доводить адекватність його інтерпретації і як «цифрової» інформації – у аспекті форми існування останньої. Цифрова форма інформації є саме тою відповіддю, яка здатна пояснити як специфіку «цифрової речі» як об'єкта , так і її різноманіття і специфіку окремих видів і форм. Виділення цифрових речей як окремого об'єкта – це скоріше дань сучасній моді і бажанню визначити як особливу епоху «цифровізації» інформації.

[6] Бондаренко О. Цифрова річ як об'єкт цивільно-правових відносин. Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану: збірник матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 18 жовтня 2024 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 158–160.

[7] Цибань А. А. Цифрова річ в Україні: окремі аспекти правової природи та виклики рекодифікації. Juris Europensis Scientai. 2025. № 6. С. 19–24;

Дослідивши ряд явищ, які відносять нині до «цифрових об'єктів», ми переконуємося у правильності підходу до них як до інформаційних об'єктів, різних видів інформації з особливими ознаками і формою їх існування. Оскільки обсяги статті не дозволяють звернутися до усіх різновидів об'єктів, які нині відносять до «цифрових речей», звернемо увагу передусім на цифровий контент, правове регулювання якого здійснюється нині відповідно до Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги»[8], і який спрямований на адаптацію національного законодавства до умов цифрової економіки з урахуванням європейських аспектів у сфері захисту прав споживачів у цифровому середовищі. В наведеному законі цифровий контент розуміється як дані, які створюються і надаються у цифровій формі і не мають матеріального втілення, при цьому він може бути сприйнятий, відтворений або використаний за допомогою електронних пристроїв. Отже, як бачимо, таке розуміння відповідає визначенню інформації через поняття даних у Законі України «Про інформацію»[9] і ст. 177 ЦК України. До таких об'єктів, згідно закону, належать різні їх види – текстові матеріали, зображення, аудіо – та відеофайли до програмного забезпечення, мобільні додатки, комп'ютерні ігри та інші результати інтелектуальної діяльності, які існують у цифровому форматі. Тут же ми знаходимо підтвердження попередніх зауважень про специфіку «цифрових речей» загалом і цифрового контенту як його різновиду: це можливість багаторазового відтворення без втрати якості, яка суттєво відрізняє їх від традиційних матеріальних об'єктів. Крім того, законодавець врахував функціональне призначення та способи надання цифрового контенту, який може передаватися споживачеві шляхом завантаження, потокового відтворення (скринінгу), доступу через хмарні сервіси або інші електронні канали; при цьому не має значення, чи відбувається передача на платній чи безоплатній основі. Увага законодавця також спрямована на проблему якості цифрового контенту, оскільки він має відповідати умовам договору, бути придатним для використання за призначенням, а також відповідати об'єктивним вимогам, які зазвичай висуваються до аналогічних продуктів.

Намагаючись класифікувати цифрові об'єкти різного походження і спрямування, науковці звертають увагу також на їх правову природу і функціональне призначення. Так, автори запевняють, що цифрові блага можуть мати як майновий, так і немайновий характер, а це впливає і на особливості їх правового режиму і способи захисту відповідно. За такої позиції цифрова річ виявляє як свою економічну цінність, так і можливість бути учасником цивільного обігу. [10] Це важливе уточнення.

Обґрунтованими вбачаються теорії «цифрової речі», які наголошують на значних відмінностях між матеріальними та цифровими об'єктами цивільних прав. Дійсно, не усе зводиться лише до зовнішньої форми їх існування, хоча одні мають фізичне втілення, а інші – ні, існуючи у цифровому середовищі, але різницю слід шукати більш ретельно у самій їх природі, у специфічних властивостях і способах існування. Виходячи саме з таких критеріїв, науковці можуть стверджувати, що матеріальні речі характеризуються фізичною субстанцією, обмеженістю у просторі та можливістю безпосереднього впливу на них, тоді як цифрові об'єкти позбавлені матеріальної форми, можуть необмежено відтворюватися, передаватися та існувати одночасно у різних місцях без втрати своїх

[8] Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 р. № 3321-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text;

[9] Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. № 48. Ст. 650;

[10] Мічурін Є. О. Цифрова річ та інші цифрові блага як об'єкти цивільних прав. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. № 1.88. С. 323–327;

властивостей.[11] Не можна у такому разі вести мову про «тріаду правомочностей» власника, класичну для традиційних у цивільному праві речей і майна, більш того, цивільний оборот, в якому вони також приймають участь, відрізняється у багатьох аспектах від звичних уявлень.

Метавсесвіт, який нині заполонив уяву людства і який утворився завдяки розвитку віртуальної реальності, визначення правової природи, специфіки усього різноманіття цифрових благ дозволить уточнити особливості реалізації і здійснення відповідних прав суб'єктів, які створюють, використовують, передають тощо відповідні блага, забезпечити належний захист їх прав та інтересів. Серед завдань, які тільки знаходять варіанти свого вирішення і потребують подальших зусиль для правової науки і практики – ідентифікація суб'єктів у цифровому середовищі з одночасним захистом персональних даних та усіх особистих немайнових прав особи, вірне визначення правового статусу так званих «цифрових активів» для належного їх використання, передачі, а також і оподаткування, чим постійно опікуються державні органи, захисту прав учасників таких відносин.

Вважаємо за необхідне ще раз нагадати, що цифрові блага не виникли на порожньому місці, а є за своєю природою інформаційними об'єктами, різновидом інформації, яка існує у цифровому середовищі і може виступати об'єктом цивільного обігу, тому дослідження «цифрової речі» слід починати зі значної теоретичної і нормативної бази, яка складає нині інститут інформаційного приватного права.

Висновки. Таким чином, можна зробити ряд висновків, а саме, що «цифрові речі» як об'єкти цивільних правовідносин жодним чином не можна ототожнювати із об'єктами речового права, заплющуючи очі на їх значну специфіку, яка пов'язана з їх первісною немайновою, нематеріальною природою та специфікою існування у цифровому середовищі, яка все більше перетворюється на окрему повноцінну реальність, в якій функціонують нині практично усі учасники цивільних правовідносин. «Цифрові речі» не слід розуміти через правову категорію речі (майна), оскільки проприєтарний підхід може стати на заваді розуміння цього багатогранного явища. Має під собою ґрунтовні пояснення розуміння «цифрової речі» через загальновизначену категорію «блага», яка характерна для всіх об'єктів цивільних прав. Можна погодитись із рішенням законодавця виділити цей об'єкт в окрему статтю 179-1 Цивільного кодексу України на даному етапі, що сприяє його поглибленому вивченню і удосконаленню в процесі оновлення цивільного законодавства. Прогнозуємо, що в найближчий час весь комплекс цифрових благ, які отримали назву «цифрових речей» виключно завдяки процесу їх технологічного розвитку, а не обґрунтуванню у праві, набудуть більш глибокого доктринального розуміння і законодавчого визначення через категорію такого об'єкта цивільних прав як інформація, з яким «цифрові речі» мають багато спільного, будучи фактично її особливим різновидом, що існує у відповідних умовах цифрового середовища у специфічній «віртуальній» формі і реальності, залишаючись при цьому інформацією у типологічному сенсі.

[11] Мічурін Є. О. Цифрова річ: природа, сутність, особливості. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 24 трав. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. правових наук України; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 76.

Legal limits of deanonymisation of crypto-asset transactions in the financial monitoring system: the concept of proportionate traceability

Patsuriia Nino
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Economic Law and Economic Procedure,
Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Academician of the Ukrainian Technological Academy, Ukraine
ORCID: 0009-0005-5917-5344

Pavlovska Nataliia
Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Advocate, Mediator,
Member of the Committee on Criminal Law and Criminal Procedure
and the Committee on Civil Law and Civil Procedure,
Member of the National Bar Association of Ukraine, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3311-0364

This article treats the deanonymisation of crypto-asset transactions as a legally divisible process rather than a single measure of financial control. It rejects both the presumption that identification is always permissible and the opposite claim that any link between a blockchain address and a person necessarily violates privacy. Public blockchains usually disclose the transaction while separating the address from the civil identity of its controller; the legally relevant issue is therefore the transition from pseudonymity to personalised traceability. Identification, verification, attribution of an address, analytical tracing of related transactions and disclosure of the results are examined as distinct stages of interference, each requiring its own purpose, legal basis and safeguards. The analysis brings together the FATF standards, the Travel Rule, Regulation (EU) 2023/1114 (MiCA), Regulation (EU) 2023/1113, the 2024 EU AML Package and data-protection requirements. Particular attention is given to the risk-based approach, transfers involving self-hosted addresses, data minimisation, purpose limitation and protection against excessive transactional profiling. The Ukrainian framework reveals a regulatory asymmetry: anti-money laundering and counter-terrorist financing obligations for virtual-asset service providers are already established, whereas the authorisation and supervision regime for the crypto-asset market remains incomplete. Against this background, proportionate traceability is substantiated as a model under which the scope and depth of identification, monitoring, analytical tracing, retention and disclosure must correspond to the demonstrated risk of a particular transaction, not to an abstract assumption that the entire crypto-asset sector is suspicious. This approach provides a basis for aligning Ukrainian law with the EU acquis while preserving privacy, legal certainty and legitimate economic activity.

Правові межі деанонімізації операцій із криптоактивами у системі фінансового моніторингу: концепція пропорційної простежуваності

Пацурія Ніно Бондовна
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри економічного права та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Академік Української технологічної академії, Україна

Павловська Наталія Володимирівна
доктор юридичних наук, доцент, адвокат, медіатор,
член комітету Національної асоціації адвокатів України
з кримінального права та процесу,
член комітету Національної асоціації адвокатів України
з цивільного права і процесу, Україна

Вступ. Цифровізація фінансового обороту істотно змінила співвідношення між прозорістю операцій і приватністю їх учасників. Публічний блокчейн забезпечує технічну доступність відомостей про рух криптоактивів, однак не завжди дозволяє безпосередньо встановити особу, яка контролює відповідну адресу. Застосування процедур ідентифікації клієнта, Travel Rule та інструментів блокчейн-аналітики поступово перетворює таку псевдонімність на персоніфіковану простежуваність. Унаслідок цього деанонімізація перестає бути виключно технологічним питанням і набуває значення складного правового процесу, у межах якого мають узгоджуватися публічний інтерес у протидії відмиванню доходів, право особи на приватність і потреба суб'єктів господарювання у передбачуваних правилах діяльності. Тому наукового обґрунтування потребує модель, яка дозволяє диференціювати глибину нормативного втручання залежно від характеристик конкретної операції та забезпечує належні матеріальні й процедурні гарантії.

Виклад основного матеріалу. Правова дискусія щодо операцій із криптоактивами нерідко виходить із хибної дихотомії: анонімність розглядається або як іманентна властивість технології, що унеможливлює належний фінансовий моніторинг, або як самостійна цінність, будь-яке обмеження якої становить неправомірне втручання у приватність. Обидва підходи спрощують предмет регулювання. У більшості публічних блокчейнів відомості про адресу, час, суму та маршрут переказу є відкритими й тривалий час зберігаються у розподіленому реєстрі; прихованим залишається не сам факт операції, а правова ідентичність особи, яка контролює відповідний ключ. Емпіричні дослідження Bitcoin довели, що поєднання кластеризації адрес із позаланцюговими даними дає змогу відновлювати зв'язки між адресами та реальними суб'єктами навіть без доступу до змісту приватного ключа.[1] Отже, точнішою вихідною категорією є не анонімність, а псевдонімність, стійкість якої залежить від архітектури мережі, поведінки користувача, доступності зовнішніх ідентифікаторів та аналітичних інструментів.

Пропонується розмежовувати п'ять юридично неоднорідних операцій: 1) ідентифікацію особи; 2) верифікацію її даних; 3) атрибуцію блокчейн-адреси певному суб'єкту;

[1] Meiklejohn S., Pomarole M., Jordan G. et al. A Fistful of Bitcoins: Characterizing Payments Among Men with No Names. Proceedings of the 2013 Internet Measurement Conference. 2013. P. 127–140. DOI: 10.1145/2504730.2504747.

4) аналітичне простеження пов'язаних транзакцій; 5) розкриття результатів компетентному органу або третім особам. Їх об'єднання терміном «деанонімізація» приховує різну інтенсивність втручання: знання постачальником імені клієнта не тотожне безстроковій побудові його транзакційного профілю. *Деанонімізацію* слід кваліфікувати як сукупність інформаційно-аналітичних дій, кожна з яких потребує окремої мети, чіткої правової підстави, визначеного кола доступу та строку зберігання.

Базовий міжнародний стандарт сформовано Рекомендацією 15 FATF та Пояснювальною запискою до неї. VASP мають ліцензуватися або реєструватися, проводити належну перевірку клієнта, зберігати документи, повідомляти про підозрілі операції та виконувати цільові фінансові санкції. Керівництво FATF 2021 року поширює на сектор ризик-орієнтований підхід і заперечує однакову реакцію на неоднакові ризики[2]. Travel Rule зобов'язує VASP відправника отримувати, зберігати й безпечно передавати визначені дані про ініціатора та бенефіціара, а VASP одержувача, відповідно, отримувати й перевіряти їх відповідно до ризику. Персональні дані при цьому не вносяться до публічного блокчейну.

У праві ЄС регуляторну систему утворюють взаємопов'язані, але функціонально різні акти. Регламент (ЄС) 2023/1114 (MiCA) визначає умови допуску на ринок і нагляду за постачальниками послуг щодо криптоактивів (CASP), однак не є самостійним кодексом деанонімізаці[3]. Персоніфіковану простежуваність переказів установлює Регламент (ЄС) 2023/1113 (TFR), який застосовується з 30 грудня 2024 року[4], який вимагає супроводження переказу відомостями про ініціатора й бенефіціара незалежно від суми, передбачає перевірку даних та спеціальну оцінку переказів на некастодіальні адреси; доказ контролю або володіння такою адресою вимагається для переказу понад 1 000 євро. Проте некастодіальна адреса не забороняється і не прирівнюється автоматично до підозрілої.

Регламент (ЄС) 2024/1624 (AMLR)[5], Директива (ЄС) 2024/1640[6] та Регламент (ЄС) 2024/1620 про AMLA[7] завершують інституційну побудову системи: уніфікують належну перевірку й внутрішній контроль CASP та механізми фінансової розвідки і нагляду. Європейський банківський орган тлумачить

[2] FATF. Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Paris: FATF, 2021. P. 5–6, 8–10, 78–87. URL: https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Guidance-rba-virtual-assets-2021.html.

[3] Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. Official Journal of the European Union. 2023. L 150. P. 40–205. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj.

[4] Regulation (EU) 2023/1113 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets and amending Directive (EU) 2015/849. Official Journal of the European Union. 2023. L 150. P. 1–39. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1113/oj.

[5] Regulation (EU) 2024/1624 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. Official Journal of the European Union. 2024. L, 2024/1624. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1624/oj.

[6] Directive (EU) 2024/1640 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 on the mechanisms to be put in place by Member States for the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Directive (EU) 2019/1937, and amending and repealing Directive (EU) 2015/849. Official Journal of the European Union. 2024. L, 2024/1640. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1640/oj.

[7] Regulation (EU) 2024/1620 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism and amending Regulations (EU) No 1093/2010, (EU) No 1094/2010 and (EU) No 1095/2010. Official Journal of the European Union. 2024. L, 2024/1620. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1620/oj.

TFR ризик-орієнтовано: неповні дані зумовлюють оцінку конкретного переказу, запит інформації, відхилення чи призупинення, а не автоматичне блокування всіх операцій певної технологічної категорії[8].

Українська модель містить основні елементи AML/CFT-регулювання, але залишається інституційно незавершеною. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX[9] відносить постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, до суб'єктів первинного фінансового моніторингу та охоплює обмін, переказ, зберігання чи адміністрування активів або інструментів контролю над ними.

Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX[10] формує цивільно – та господарсько-правову інфраструктуру ринку, однак набирає чинності лише одночасно із законом про відповідні зміни до Податкового кодексу України. Відтак виникла нормативна асиметрія: AML/CFT-обов'язки сектору закріплені, тоді як повноцінний режим авторизації, розподіл наглядових повноважень, узгоджена класифікація послуг і гарантії ринкової діяльності остаточно не введені. FATF у 2026 році фіксує для України проведену оцінку ризиків і законодавче впровадження Travel Rule, але режим ліцензування/реєстрації VASP як такий, що перебуває у процесі, за відсутності зафіксованих інспекційних та правозастосовних заходів; рейтинг відповідності Рекомендації 15 залишається «частково відповідає»[11].

Для господарського правопорядку фрагментарність означає непрогнозовані витрати постачальника на ідентифікацію і блокчейн-аналітику, невизначені критерії перевірки некастодіальної адреси та відповідальності за помилкове блокування. Нерегульовані й офшорні оператори отримують конкурентну перевагу, а користувачі переміщуються у P2P-сегмент. Тому імплементація актів ЄС має поєднати авторизацію, технологічно нейтральні критерії ризику, захищені канали Travel Rule та процедури оскарження.

Відомості про криптоадресу, контрагентів і часові закономірності можуть розкривати майновий стан, зв'язки та інтереси особи; псевдонімність не виключає режиму персональних даних, якщо ідентифікація обґрунтовано можлива. Фінальні Керівні настанови EDPB 02/2025 від 7 липня 2026 року підкреслюють: публічність блокчейну не скасовує мінімізації, обмеження мети й строку зберігання, а ідентифікатори та транзакції не можуть автоматично зберігатися протягом усього життя мережі[12].

В Україні межі втручання визначають стаття 32 Конституції України, стаття 8 Конвенції та Закон України «Про захист персональних даних». Законність AML-мети не усуває перевірки якості закону, необхідності й пропорційності способу обробки. У справах «M.N. та інші проти Сан-Марино» і «Big Brother Watch та інші проти Сполученого

[8] European Banking Authority. Guidelines on information requirements in relation to transfers of funds and certain crypto-assets transfers under Regulation (EU) 2023/1113 (Travel Rule Guidelines). EBA/GL/2024/11. 4 July 2024. P. 25–35. URL: https://www.eba.europa.eu/sites/default/files/2024-07/6de6e9b9-0ed9-49cd-985d-c0834b5b4356/Travel%20Rule%20Guidelines.pdf.

[9] Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/361-20

[10] Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20

[11] FATF. Virtual Assets: Targeted Update on Implementation of the FATF Standards on Virtual Assets/VASPs. Paris: FATF, 2026. P. 26, 31.

[12] European Data Protection Board. Guidelines 02/2025 on processing of personal data through blockchain technologies. Version 2.0, adopted on 7 July 2026. P. 11, 15–18, 22–23. URL: https://www.edpb.europa.eu/system/files/2026-07/edpb_guidelines_202502_blockchain_v2_en.pdf.

Королівства»[13] ЄСПЛ визнав банківські й комунікаційні метадані складовою приватного життя та вимагав чітких меж доступу, використання, зберігання і контролю. Ці гарантії мають діяти вже на стадії комерційного профілювання клієнта.

Отже, псевдонімність є змінним станом даних, а ідентифікація, атрибуція, аналітичне простеження та розкриття інформації є самостійними ступенями втручання, які не можуть мати однакового правового режиму. Презумпція підозрілості всіх операцій із криптоактивами не узгоджується з ризик-орієнтованою логікою FATF. Для України першочерговим є усунення асиметрії між уже чинними AML-обов'язками, незавершеним режимом ринку та недостатньо визначеними гарантіями захисту даних. Саме за цих умов пропорційна простежуваність може виконувати подвійну функцію: 1) забезпечувати результативність фінансового моніторингу; 2) окреслювати межу, за якою законний контроль перетворюється на надмірне транзакційне профілювання.

Під *пропорційною простежуваністю* пропонуємо розуміти такий правовий режим обробки інформації про операції з криптоактивами, за якого глибина ідентифікації, атрибуції, аналітичного простеження та розкриття даних визначається рівнем конкретного ризику, а кожний наступний, більш інтенсивний рівень втручання потребує додаткового фактичного та правового обґрунтування.

Зазначена концепція має п'ять базових принципів: *перший:* принцип конкретизованого ризику, тобто, сам факт використання криптоактиву не є достатньою підставою для поглибленого втручання; *другий*: принцип ступінчастості, маємо розуміти, що ідентифікація не повинна автоматично вести до повного аналізу всього транзакційного минулого клієнта; *третій:* принцип цільового обмеження: кожен масив даних повинен мати визначену мету використання; *четвертий:* принцип доказової достатності, тобто висновок про ризик має спиратися на сукупність ознак, а не на один технологічний індикатор; п*'ятий:* принцип процесуальної оборотності: особа повинна мати реальну можливість оскаржити помилкову атрибуцію, блокування або надмірне розкриття.

На думку авторів, для практичної реалізації запропонованої концепції доцільною є чотирирівнева модель. Її завданням є не встановлення універсальних порогів, а створення юридичної логіки переходу від менш інтенсивного до більш інтенсивного втручання:

1) базова простежуваність – застосовується до операцій, щодо яких відсутні конкретні індикатори підвищеного ризику. На цьому рівні VASP виконує передбачені законом процедури ідентифікації та стандартного моніторингу, але не має підстав для необмеженого розширення транзакційного профілю. Зберігається принцип мінімізації: збираються дані, необхідні для встановленої законом мети[14];

2) поглиблена перевірка – застосовуватися за наявності сукупності факторів, що підвищують ризик, зокрема, нетипова для клієнта поведінка, різка зміна структури транзакцій, використання складного ланцюга переказів, взаємодія з юрисдикціями підвищеного ризику, санкційні або криміногенні індикатори. На цьому рівні допустимим є додатковий запит документів та обмежене аналітичне простеження пов'язаних адрес;

3) розширене транзакційне простеження – потребує конкретнішого обґрунтування. Воно може охоплювати реконструкцію ланцюга транзакцій, аналіз контрагентів, перевірку походження активів, атрибуцію адрес та використання зовнішніх баз даних;

4) цільове розкриття інформації компетентному органу за наявності підозри або

[13] M.N. and Others v. San Marino, no. 28005/12, §§ 51–55, 7 July 2015; Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom [GC], nos. 58170/13, 62322/14 and 24960/15, §§ 330–357, 25 May 2021.

[14] Financial Action Task Force. Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers: Updated information on implementation of Recommendation 15. Paris : FATF. URL: https://www.fatf-gafi.org/

іншої прямо передбаченої законом підстави. Тут ідеться про найбільш інтенсивне втручання, тому мають бути визначені правова підстава, конкретна мета, обсяг інформації, суб'єкт отримання, режим конфіденційності та строк використання.

Вважаємо, що правомірна деанонімізація потребує не лише матеріальної підстави, а й належної процедури. По-перше, має бути визначена мета обробки даних. По-друге, необхідно встановити мінімально необхідний обсяг інформації. По-третє, повинні існувати правила доступу до даних та журналювання такого доступу. По-четверте, мають бути визначені строки зберігання та порядок видалення або знеособлення інформації після досягнення мети.

Вважаємо доцільним запровадження протоколу обґрунтування деанонімізації. У ньому мають фіксуватися джерело інформації, встановлений ризиковий фактор, мета доступу, обсяг даних, період аналізу, особа, яка прийняла рішення, результати перевірки та подальша доля отриманої інформації. Такий протокол забезпечує не лише захист клієнта, а й доказову стійкість дій самого VASP або державного органу.[15]

Процедура оскарження є невід'ємною частиною пропорційності. Якщо блокування або обмеження операції стало наслідком помилкової атрибуції адреси, клієнт повинен мати можливість надати додаткові документи та домогтися перегляду рішення. У випадках, коли розкриття інформації прямо обмежене законом, механізм оскарження може бути реалізований через незалежний наглядовий або судовий контроль.

Не менш важливим, при досліджуванні даної проблематики, є принцип обмеження подальшого використання даних. Пропорційна простежуваність має значення не лише для захисту приватності. Вона є також інструментом забезпечення правової визначеності господарської діяльності. VASP необхідно розуміти, які саме дії є обов'язковими, коли він може вимагати додаткову інформацію, за яких умов вправі призупинити операцію та які критерії можуть бути підставою для повідомлення про підозру. Невизначеність збільшує витрати комплаєнсу і стимулює надмірно консервативну поведінку.

Для користувача надмірна деанонімізація створює ризики втрати контролю над інформацією про майновий стан, контрагентів та економічні зв'язки. Для держави недостатня простежуваність створює ризик використання криптоактивів у злочинних схемах. Для VASP надмірна суворість без чітких критеріїв породжує ризик відповідальності за помилкове блокування та конкурентні втрати. Отже, пропорційність є механізмом узгодження трьох груп інтересів. [16]

У господарсько-правовому аспекті доцільно закріпити технологічно нейтральні критерії. Закон не повинен прив'язувати правовий наслідок виключно до конкретної технології, типу гаманця чи протоколу. Це дає змогу уникати швидкого морального старіння законодавства та одночасно запобігає дискримінації легітимних технологічних моделей.

Доцільно законодавчо закріпити принцип ризик-орієнтованої простежуваності та прямо передбачити, що сам факт використання криптоактивів або self-hosted address не є достатньою підставою для висновку про протиправність. Перевірка має здійснюватися за сукупністю ризикових факторів і бути співмірною з характером конкретної операції.

Важливим напрямом є створення ефективної процедури оскарження. Особа повинна мати можливість перевірити підстави обмеження операції в межах, сумісних із вимогами конфіденційності AML/CFT, надати документи про джерело активів і домогтися перегляду рішення. У складних випадках доцільним є незалежний нагляд або судовий

[15] Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20

[16] European Data Protection Board. Guidelines on processing of personal data through blockchain technologies. 7 July 2026. URL: https://www.edpb.europa.eu/documents/guideline/guidelines-on-processing-personal-data-through-blockchain-technologies_en

контроль. Україна має враховувати європейську практику без механічного копіювання норм. Імплементація MiCA та TFR має бути адаптована до національної системи фінансового моніторингу, цифрової інфраструктури та судового захисту.

Запропонована концепція може бути використана не лише як доктринальна модель, а й як критерій оцінювання нормативних та адміністративних рішень.

У сукупності ці пропозиції дозволяють побудувати українську модель, у якій простежуваність не є одноразовою процедурою «зняття маски» з користувача. Це постійний, але ступінчастий процес управління інформацією: від мінімально необхідної ідентифікації до поглибленої аналітики лише тоді, коли з'являються належні ризикові підстави. Такий підхід є більш сумісним із верховенством права, ніж універсальна вимога максимальної прозорості. На законодавчому рівні концепцію пропорційної простежуваності доцільно закріпити як загальний принцип діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу у сфері віртуальних активів.

Висновки. У результаті проведеного аналізу можна виокремити такі основні аспекти:

1. Операції з криптоактивами не можуть розглядатися виключно як анонімні. Саме тому правовий аналіз має бути зосереджений не на абсолютній «анонімності», а на умовах правомірного переходу від псевдонімного запису до ідентифікованого суб'єкта.

2. Деанонімізація є не однією юридичною дією, а сукупністю різних за інтенсивністю інформаційно-аналітичних операцій: ідентифікації, верифікації, атрибуції адреси, аналітичного простеження та розкриття інформації. Вони потребують різних правових підстав, обсягу доступу, строків зберігання та гарантій.

3. Автори пропонують концепцію пропорційної простежуваності як модель, за якою глибина втручання зростає відповідно до рівня конкретного ризику.

Peculiarities of the legal nature of property law in the context of forms of disposal of property rights to objects of related rights under the legislation of Ukraine

Pecherova Nina
Candidate of Juridical Sciences

Why is it important to understand the specifics of the legal nature of property rights to objects of related rights under the legislation of Ukraine? This is important in the context of understanding the disposal of property rights, since before making a disposal, it is important to understand what can be disposed of (i.e., what can actually be "purchased" under an agreement on the transfer (alienation) of property rights to objects of related rights, although this form is not a purchase and sale agreement or what can be used and in what way under a license agreement or public license, for example), when property rights can be disposed of (the moment of the emergence of property rights to a particular object of related rights) and whether this is something integral or not, taking into account that we are talking about objects of related rights, which are objects of intellectual property rights. In the opinion of the author of the article, the objects of related rights are objects of *res incorporales*, and therefore it is logical that the content of intellectual property law is made up of personal non-property rights and property rights, respectively. Personal non-property rights and property rights are directly related to each other, in the opinion of the author of the article, since without the emergence of personal non-property rights at the beginning, one cannot speak of the emergence of property rights. Of course, in the future, for example, repeated alienation of property rights from secondary subjects of related rights can take place, and even then they really do not depend on each other. Property rights, in the opinion of the author of the article, are divisible, or more precisely, property right is divisible. In what way is its divisibility manifested? Its divisibility lies in the fact that this right can be split. How can it be split? It can be split by the methods of use, the list of which in relation to all objects of related rights under the legislation of Ukraine is not exhaustive. Accordingly, the subject, in the context of the article, of related rights can dispose of property rights to objects of related rights both in full and in part. This is important, from the point of view of the legislator providing the subject of related rights with opportunities for planning the commercialization of the property right belonging to him as one of the parties to the forms (contracts) in the field of disposal of property rights to objects of related rights, and for the other party who intends, for example, to conclude a license agreement or an agreement on the transfer (alienation) of property rights to the object of related rights. **The purpose of this work** of the author is to study the legal nature of property rights to objects of related rights through the prism of the forms of disposal of property rights to objects of related rights enshrined in the legislation of Ukraine. **The objective of this work** is to study property law in terms of all presented forms of disposal in accordance with the current legislation of Ukraine.

Особливості правової природи майнового права в контексті форм розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав за законодавством України

Печерова Ніна Григорівна
кандидат юридичних наук

Вступ. Чому важливо зрозуміти особливості правової природи майнового права на об'єкти суміжних прав за законодавством України? Це важливо, в контексті, розуміння здійснення розпоряджання майновими правами, оскільки перш, ніж здійснювати

розпоряджання важливо зрозуміти чим можна розпоряджатися (тобто, що фактично можна «купувати» за договором про передання (відчуження) майнових прав на об'єкти суміжних прав, хоча дана форма не є договором купівлі-продажу чи чим можна користуватися та яким способом за ліцензійним договором чи публічною ліцензією, наприклад), коли можна розпоряджатися майновими правами (момент виникнення майнового права на той чи інший об'єкт суміжних прав) та чи є це чимось цілісним, чи ні, враховуючи, що мова йде про об'єкти суміжних прав, які є об'єктами права інтелектуальної власності. На думку, автора статті, об'єкти суміжних прав є об'єктами *res incorporales,* а тому логічно, що зміст права інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права та майнові права відповідно. Особисті немайнові права та майнові права безпосередньо пов'язані один з одним, на думку автора статті, оскільки без виникнення спочатку особистих немайнових прав, не можна говорити про виникнення майнових прав. Звичайно, що в подальшому може здійснюватися, наприклад, неодноразове відчуження майнових прав від вже вторинних суб'єктів суміжних прав, і вже тоді дійсно вони не залежать один від одного. Майнові ж права, на думку автора статті, є подільними, а точніше майнове право є подільним. В чому ж проявляється його подільність? Його подільність полягає у тому, що дане право може бути розщеплене. Яким же чином воно може бути розщеплене? Воно може бути розщеплене через способи використання, перелік яких по відношенню до всіх об'єктів суміжних прав за законодавством України не є вичерпним. Відповідно, суб'єкт, в контексті статті, суміжних прав може здійснювати розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав як повністю, так і частково. Це є важливим, з точки зору, надання законодавцем суб'єкту суміжних прав можливостей із планування комерціалізації належного йому майнового права як однієї із сторін форм (договорів) у сфері розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав, так і для іншої сторони, яка має намір, наприклад, укласти ліцензійний договір чи договір про передання (відчуження) майнових прав на об'єкт суміжних прав. **Метою** даної роботи автора є дослідження правової природи майнового права на об'єкти суміжних прав крізь призму закріплених законодавством України форм розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав. **Завданням** даної роботи є дослідження майнового права в аспекті всіх представлених форм розпоряджання згідно діючого законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Згідно ч. 2 ст. 418 Цивільного кодексу України «2. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається цим Кодексом та іншим законом»[1]. Важливим положенням, що ілюструє належність об'єктів суміжних прав до об'єктів *res incorporales*, як і попередньо вище наведене за законодавством України, є положення ст. 419 Цивільного кодексу України. Так, згідно даного положення: «1. Право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. 2. Перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. 3. Перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності»[2]. Також, дане положення є важливим, в контексті розуміння того, що є предметом форм (договорів) розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав. А ним є саме майнове право за всіма формами розпоряджання майновими правами. За договором створення за замовленням, на думку автора, предметом договору буде виступати і об'єкт, що створюється і майнове право на нього, адже

[1] Цивільний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

[2] Цивільний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

відбувається замовлення на створення конкретного об'єкту, в контексті статті об'єкту суміжних прав. Якщо ж розглядати дану форму розпоряджання майновими правами інакше, а саме, в контексті надання можливості із використання, то, що тоді буде предметом договору? Будуть лише майнові права. В чому тоді сенс іншій стороні заключати відповідний вид договору для того, щоб ще брати дозвіл на використання, якщо для цього передбачена інша форма розпоряджання майновими правами така як ліцензійний договір, а також публічна ліцензія. При цьому, на сьогодні, що в Цивільному кодексі України, що в профільному Законі України «Про авторське право і суміжні права» біля назви даної форми розпоряджання стоїть слово «використання», у зв'язку з чим, нами було приділено увагу даному питанню. Більш детально дана форма розпоряджання буде розглянута нижче за тестом статті. Найбільш ілюстративно, на нашу думку, розщепленість майнового права можна продемонструвати на прикладі таких форм розпоряджання як договір про передання (відчуження) майнових прав та ліцензійний договір. Але перш, ніж перейти до розгляду відповідних форм розпоряджання, нагадаємо, які об'єкти суміжних прав виділяються, а також момент виникнення на останні за законодавством України. Отже, до об'єктів суміжних прав відносяться – виконання, фонограми, відеограми, програми організації мовлення. Даний перелік об'єктів закріплений в ч. 1 ст. 449 Цивільного кодексу України, а також в ч. 1 ст. 34 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Згідно ч. 1 ст. 451 Цивільного кодексу України визначається момент виникнення суміжних прав. Згідно профільного Закону України «Про авторське право і суміжні права» момент виникнення суміжних прав визначається ч. 1 ст. 36. Тобто, момент розпоряджання майновими правами у первинного суб'єкта суміжних прав виникає фактично із моменту виникнення суміжних прав. Згідно ч. 1 ст. 452 Цивільного кодексу України «1. Майновими правами інтелектуальної власності на об'єкт суміжних прав є: 1) право на використання об'єкта суміжних прав; 2) виключне право дозволяти використання об'єкта суміжних прав; 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта суміжних прав, у тому числі забороняти таке використання; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом»[3]. Представлене положення ілюструє зміст майнового права. Зауважимо, що розщепленість проявляється через способи використання майнового права, а не через розщеплення змісту. А тому, вище зазначений зміст існує по відношенню до кожного із способів використання, на переконання, автора статті. Перейдемо до способів використання майнового права на об'єкти суміжних прав за законодавством України. Так, згідно профільного Закону України «Про авторське право і суміжні права» дані способи відображені у наступних нормах, а саме в ч. 1 ст. 38 Закону України «Про авторське право і суміжні права», в ч. 1 ст. 39 Закону України «Про авторське право і суміжні права», в ч. 1 ст. 40 Закону України «Про авторське право і суміжні права», в ч. 1 ст. 41 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Тобто, зміст майнового права буде реалізовуватися і як по відношенню до інтерактивного надання доступу до зафіксованого виконання, наприклад, так і по відношенню, наприклад, до фіксування у фонограмі чи відеограмі. Якщо зміст майнового права закладений в кожному із способів використання, які нагадаємо не є вичерпними, то цілком логічним є те, що відповідні способи використання є незалежними один від одного та можуть існувати як разом, так і відокремлено. Так, згідно ч. 2 ст. 38 Закону України «Про авторське право і суміжні права» «2. Майнові права на виконання, зазначені в частині першій цієї статті, можуть бути передані (відчужені) іншій особі на підставі закону чи правочину повністю (на всі способи використання виконання на території

[3] Цивільний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

всіх держав світу) або частково (на окремі способи використання виконання на території всіх держав світу або на окремі способи використання виконання на території окремих держав світу, або на всі способи використання виконання на території окремих держав світу). Особа, яка набула майнові права на виконання у повному складі або частково, є суб'єктом суміжних прав у межах набутих прав. Суб'єкт права на виконання має право надати дозвіл та розпорядитися майновими правами на виконання в інший спосіб, що не суперечить закону»[4]. Дане положення якраз в свою чергу і ілюструє те, що майнове право за діючим законодавством України може бути розщеплене. Аналогічні положення передбачені іншими положеннями профільного Закону України «Про авторське право і суміжні права» по відношенню до інших об'єктів, а саме фонограми, відеограми, програми організації мовлення (ч. 2 ст. 39, ч. 2 ст. 40, ч. 2 ст. 41).

Перейдемо до розгляду форм розпоряджання майновими права на об'єкти суміжних згідно діючого законодавства України. Перелік форм розпоряджання наведений в Цивільному кодексі України (ч. 1 ст. 1107) та в Законі України «Про авторське право і суміжні права» (ч. 1 ст. 48) є практично тотожним, але за профільним Законом України «Про авторське право і суміжні права» він є більш розширеним за рахунок таких форм розпоряджання як трудовий договір (контракт) в частині розподілу майнових прав на створений службовий об'єкт суміжних прав та публічної ліцензії. Коротко прокоментуємо такі форми розпоряджання як договір про передання (відчуження) майнових прав на об'єкт суміжних прав, ліцензійний договір, публічну ліцензію. Так, за договором про передання (відчуження) майнових прав на об'єкт суміжних прав згідно положень діючого законодавства здійснюється передання (відчуження) майнових прав і дане передання (відчуження) може здійснюватися повністю або частково. Тобто, в частині певних способів використання може відбутися передання (відчуження), в іншій частині певні способи використання можуть лишитися закріпленими за суб'єктом суміжних прав, якому вони наразі належать, в іншій же частині майнові права на певні способи використання можуть надаватися в користування як за ліцензійним договором, так і за публічною ліцензією. Саме розуміння ліцензійного договору надається в ч. 1 ст. 49 профільного Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Переходячи до ліцензійного договору зазначимо, що за даним видом договору передання (відчуження) не відбувається, натомість надається можливість із використання майнового права певним способом. Чи здійснюється при цьому ще надання об'єкту суміжних прав в користування? Здійснюється, але зміст даної форми розпоряджання саме в тому, що надається майнове право на користування певним способом. Об'єкт суміжних прав, таким чином, слідує за наданням можливості із користування майновим правом певним способом. Це, знову ж таки, щодо правової природи об'єктів суміжних прав як об'єктів *res incorporales*.

Повертаючись до ліцензійного договору зазначимо, що відповідно можуть бути укладені ліцензійні договори, із зазначенням різних видів ліцензії (виключна, одинична, невиключна (ч. 3 ст. 1108 Цивільного кодексу України)). Згідно ч. 1 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» надається, зокрема, розуміння ліцензійного договору. Згідно ж ч. 1 ст. 51 Закону України «Про авторське право і суміжні права» надається розуміння публічної ліцензії.

Перейдемо до розгляду таких форм розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав як трудовий договір (контракт) в частині розподілу майнових прав на створений, в контексті, статті службовий об'єкт суміжних прав та договір створення за замовленням і використанням об'єкта суміжних прав. Одразу, підкреслимо, що авторське право на твір, створений під час

[4] Закон України «Про авторське право і суміжні права» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

проходження військової служби згідно ст. 14 прим. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» не охоплюється змістом даної статті як і зміст ст. 429 Цивільного кодексу України, в цьому ж аспекті, змістом даної статті охоплюється лише авторське право на службовий твір згідно ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (згідно Цивільного кодексу України положення, що охоплює створення службового твору як під час проходження військової служби, так і не під час проходження військової служби є спільним – ст. 429 Цивільного кодексу України та не виокремлено в окрему статтю як за профільним Законом України «Про авторське право і суміжні права»). Так, зазначимо, що згідно вище зазначеної форми договору існують певні розбіжності щодо належності майнових прав за Цивільним кодексом України та профільним Законом України «Про авторське право і суміжні права». Так, згідно ч. 2 ст. 429 Цивільного кодексу України «2. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено цим Кодексом або договором»[5]. Згідно ж ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» «2. Майнові права на службовий твір переходять до роботодавця з моменту створення службового твору у повному складі, якщо інше не передбачено цим Законом, трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір, укладеним між працівником (автором) і роботодавцем. Якщо майнові права на твір переходять до роботодавця, працівник, який є автором службового твору, має право на винагороду. Якщо посадові обов'язки працівника прямо передбачають створення службових творів відповідних видів, авторська винагорода за створення і використання таких творів, а також за перехід прав на них може бути включена до заробітної плати працівника відповідно до договору між працівником і роботодавцем»[6]. Тобто, таким чином складається ситуація, що за положеннями Цивільного кодексу України (ч. 2 ст. 429) майнові права будуть належати спільно і працівникові, і роботодавцеві, а за профільним Законом України «Про авторське право і суміжні права» майнові права з моменту створення об'єкту суміжних прав, за загальним правилом, будуть переходити до роботодавця. В чому ще ж особливість правової природи майнового права на створений службовий об'єкт суміжного права за даною формою розпоряджання? Особливість полягає у тому, що, навіть, розглядаючи той факт, що за положеннями Цивільного кодексу України (ст. 429) майнові права належать спільно працівникові і роботодавцеві, при цьому працівник не є суб'єктом суміжних прав, а ні за Цивільним кодексом України, а ні за профільним Законом України «Про авторське право і суміжні права». Так, згідно ч. 1 ст. 450 Цивільного кодексу України надається перелік первинних суб'єктів суміжних прав.

Згідно ч. 2 ст. 35 Закону України «Про авторське право і суміжні прав» надається перелік як первинних, так і вторинних суб'єктів суміжних прав. Таким чином, особливістю є те, що працівник не будучи визнаним суб'єктом суміжних прав позбавлений можливості із розпоряджання належним йому, наприклад, якщо брати до уваги положення Цивільного кодексу України, майновим правом. На наше переконання, дана ситуація потребує законодавчого перегляду у майбутньому в бік визнання працівника, що створив об'єкт суміжних прав – фактично творцем (та до об'єднання об'єктів суміжних прав із об'єктами авторського права у майбутньому), а відповідно і суб'єктом суміжних прав. Можна звичайно сказати, що працівник

[5] Цивільний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

[6] Закон України «Про авторське право і суміжні права» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

працює за трудовим договором (контрактом) і в частині майнових прав здійснюється розпоряджання за відповідною формою розпоряджання, але, наприклад, тоді чи тотожні трудові відносини із відносинами у сфері права інтелектуальної власності? Ні, не тотожні, а відповідно, якщо йде мова про створення об'єкта права інтелектуальної власності, а саме об'єкта суміжних прав, то може все ж таки доцільно говорити про приватно-правові відносини, відносини у сфері права інтелектуальної власності? І чи можуть трудові відносини врегульовувати створення об'єкта права інтелектуальної власності, суміжних прав? В чому тоді суть і особливість відповідних об'єктів і відповідних відносин, що складаються у результаті їхнього створення? Ще одним «проблемним» моментом, на наш погляд, в контексті передачі майнових прав від працівника до роботодавця є термін на який передаються відповідні майнові права. Загальний строк чинності майнових прав для об'єктів суміжних прав згідно положень профільного Закону України «Про авторське право і суміжні права» 50 років (ст. 45). Тобто, наприклад, пропрацювавши рік чи два, працівник передає роботодавцеві майнові права на створений об'єкт суміжних прав строком на 50 років. Переходячи до такої форми розпоряджання як договір про створення за замовленням і використання об'єкту суміжних прав зазначимо наступне. Як і за попереднім видом договору, за даною формою розпоряджання також існує неузгодженість між положеннями Цивільного кодексу України та профільного Закону України «Про авторське право і суміжні права». Так, згідно ч. 2 ст. 430 Цивільного кодексу України «2. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором або законом»[7]. Згідно ж ч. 2 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» «2. Майнові права на твір, створений за замовленням, переходять до замовника з моменту створення твору у повному складі, якщо інше не передбачено договором замовлення. Майнові права інтелектуальної власності на твір образотворчого мистецтва, створений за замовленням (крім твору, спеціально створеного як елемент комп'ютерної програми), належать його автору, якщо інше не встановлено договором або законом»[8]. І як можемо бачити, неузгодженість також полягає у належності майнових прав. Якщо стосовно трудового договору (контракту) можна було апелювати, що працівник створює об'єкт права інтелектуальної власності на роботі і тому наявне саме таке законодавче врегулювання належності майнових прав, навіть, враховуючи розбіжності між Цивільним кодексом України та профільним Законом України «Про авторське право і суміжні права», то за даною формою розпоряджання особа, що створює об'єкт суміжних прав у трудових відносинах не знаходиться, створює об'єкт за замовленням і створює об'єкт права інтелектуальної власності – об'єкт суміжних прав, а тому вважається за доцільне, щоб за даною формою розпоряджання був чітко визначений момент закріплення майнових прав саме за суб'єктом, що створює, оскільки саме це забезпечить вірний перехід майнових прав від даного суб'єкта до замовника. Особливістю даної форми розпоряджання є також, що за майновим правом слідує об'єкт, об'єкт суміжних прав, в контексті статті.

Висновки. Таким чином, майнові права на об'єкт суміжних прав є складовою частиною права інтелектуальної власності. Дослідження та розуміння майнового права є важливим, в контексті, здійснення ним розпоряджання. Зважаючи, на правову природу об'єктів суміжних прав як об'єктів права інтелектуальної власності, які всі є об'єктами *res incorporales*, майнове право є подільним, а відповідно може бути

[7] Цивільний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

[8] Закон України «Про авторське право і суміжні права» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

розщепленим. Подільність проявляється не в подільності змісту майнового права, а в способах використання майнового права, перелік яких по відношенню до всіх об'єктів суміжних прав не є вичерпним. Дослідивши, передбачені чинним законодавством України форми розпоряджання, на нашу думку, найбільшої уваги зі сторони наукової спільноти, потребують такі форми розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав як трудовий договір (контракт) в частині розподілу майнових прав на створений службовий об'єкт суміжних прав у зв'язку з відсутністю працівника серед переліку суб'єктів суміжних прав, а також договір про створення за замовленням та використання об'єкту суміжних прав через відсутність прописування моменту переходу майнових прав від особи, що створювала. Подальші наукові перспективи, на думку автора статті, представляє більш детальне дослідження слідування об'єкту суміжних прав за майновим правом згідно всіх передбачених чинним законодавством України форм розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав, дослідження досвіду європейських держав, в контексті, службового твору та відповідно пошук справедливого балансу інтересів працівника та роботодавця тощо.

Regulatory, legislative and institutional mechanisms for preventing crime in the digital environment in the most advanced digital states: the experience of the Republic of Korea and Singapore and its relevance for Ukraine

Rychka Denys
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor at the Department of Law Enforcement
University of Customs and Finance, Ukraine
ORCID: 0009-0001-0207-907X

The article provides a comprehensive comparative legal analysis of regulatory and institutional mechanisms for preventing crime in the digital environment in the most advanced digital states outside Europe and North America – the Republic of Korea and Singapore. It is demonstrated that the success of these jurisdictions is determined not only by the high level of digitalisation of public services, but primarily by the establishment of an integrated system of digital risk governance combining criminal law, administrative regulation, information law, cybersecurity institutions, trusted digital identity, personal data protection, platform governance and secure-by-design public services. It is established that the Singaporean model is characterised by a stronger emphasis on strict regulatory prevention, including the protection of critical information infrastructure, anti-scam regulation, rapid response to online criminal risks, trusted national digital identity and the involvement of banks, platforms and telecom operators in early crime prevention. It is substantiated that the Republic of Korea has developed a more institutionalised model of secure digital governance based on the Electronic Government Act, Digital Platform Government, an advanced personal information protection regime, the activities of PIPC, KISA and KrCERT/CC, vulnerability management and the privacy-by-design approach. A separate section compares these solutions with the current Ukrainian regulatory framework and institutional practice. The article concludes that Ukraine has already built a strong service-oriented digital state and has significantly strengthened its cybersecurity architecture under wartime conditions, but still needs to move from a predominantly reactive and service-oriented model towards an integrated preventive model of crime prevention in the digital environment. Proposals are formulated regarding the adaptation of selected elements of the Singaporean and Korean experience within Ukrainian law-making and law-enforcement practice.

Нормативно-правові та інституціональні механізми запобігання злочинності у цифровому середовищі в найрозвинутіших digital state: досвід Республіки Корея та Сінгапуру і значення для України

Ричка Денис
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів, Україна
ORCID: 0009-0001-0207-907X

Метою статті є здійснення порівняльно-правового аналізу нормативно-правових та інституціональних механізмів Республіки Корея і Сінгапуру за єдиною системою показників, а також формулювання конкретних законодавчих та інституційних пропозицій щодо адаптації релевантних елементів цього досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу

1. Запобігання злочинності у цифровому середовищі як функція сучасної digital state. У цифровій державі запобігання злочинності вже не може розглядатися лише як діяльність правоохоронних органів. Йдеться про ширшу систему, де поряд із кримінально-правовою забороною працюють механізми цифрової ідентифікації, побудови безпечних сервісів, обмеження доступу, верифікації суб'єкта, правового режиму даних, моніторингу інцидентів, аналізу вразливостей та обов'язків цифрових посередників. Саме таку комплексну логіку демонструють держави, які посідають провідні місця у глобальних рейтингах цифрового урядування. За даними UN E-Government Survey 2024 Сінгапур посів 3-тє місце у світі, а Республіка Корея – 4-те, тоді як OECD у своєму огляді 2025 року виділяє Корею як одну з найсильніших юрисдикцій за зрілістю цифрового уряду[1].

У межах цієї статті під цифровим середовищем пропонується розуміти сукупність взаємопов'язаних інформаційно-комунікаційних систем, електронних реєстрів, цифрових платформ, мереж, програмних сервісів, засобів електронної ідентифікації та довірчих послуг, баз і потоків даних, а також суспільних відносин, що виникають у зв'язку з їх використанням державою, фізичними та юридичними особами. У кримінологічному аспекті цифрове середовище є не лише технологічною інфраструктурою, а й простором виникнення, реалізації та попередження криміногенних ризиків, у якому формуються специфічні способи вчинення правопорушень, категорії потерпілих, цифрові сліди та механізми превентивного впливу. У цьому значенні воно є ширшим за поняття «кіберпростір», оскільки охоплює не лише мережеву взаємодію, а й правові режими даних, цифрову ідентифікацію, платформні відносини, державні електронні послуги та інституційні механізми їх безпечного функціонування.

Вибір Сінгапуру та Республіки Корея як об'єктів порівняння зумовлений сукупністю функціонально релевантних ознак. Обидві держави належать до світових лідерів цифрового урядування, мають зрілі системи електронних державних послуг, спеціалізовані інституції кібербезпеки та захисту персональних даних, але використовують різні моделі превенції: Сінгапур – переважно оперативно-регуляторну, Республіка Корея – інституціонально-інфраструктурну. Методологічно дослідження ґрунтується на функціональному порівняльно-правовому підході: зіставляються не окремі норми ізольовано, а здатність правових та інституційних механізмів виконувати однакові превентивні функції. Критеріями порівняння визначено: міжнародний рівень зрілості цифрового урядування; нормативну повноту; інституційну спеціалізацію та координацію; захищеність цифрової ідентичності й персональних даних; механізми раннього виявлення та припинення загроз; участь приватного сектору; впровадження security/privacy by design; а також наявність вимірюваних результатів реагування, стійкості сервісів і управління вразливостями. Показники загальної кількості зареєстрованих кіберзлочинів не використовуються як самостійний критерій успішності, оскільки вони істотно залежать від відмінностей у криміналізації, реєстрації, статистичній методології та рівні повідомлення про правопорушення.

Кримінологічно це означає, що цифрова держава починає впливати на злочинність через зменшення анонімності, скорочення кількості «слабких місць» у системі, підвищення вартості злочинної операції, зростання ймовірності виявлення та зниження доступності жертви. У такій моделі профілактика не є лише зовнішнім додатком до системи, вона вбудована в саму логіку її функціонування.

З огляду на це доцільно виокремити кілька базових складових превенції злочинності у цифровому середовищі:

[1] United Nations. E-Government Survey 2024: Accelerating Digital Transformation for Sustainable Development. New York : United Nations, 2024. URL: https://desapublications.un.org/publications/un-e-government-survey-2024

1) правову – наявність комплексного нормативного масиву, що визначає правила цифрової взаємодії; 2) інституційну – існування спеціалізованих органів із чіткою компетенцією; 3) технологічну – використання «безпеки у дизайн», багатофакторної автентифікації, захищених цифрових документів, журналювання дій та управління вразливостями; 4) платформну – регулятивне включення банків, телеком-операторів, онлайн-сервісів і цифрових посередників у систему запобігання; 5) інформаційно-аналітичну – збір і аналіз даних про ризики, інциденти, схеми шахрайства та кіберзагрози.

2. Сінгапур: модель жорсткої регуляторної превенції та довіреної цифрової ідентичності. Сінгапур послідовно розвиває Smart Nation як модель, у якій цифрова трансформація пов'язується з безпекою, стійкістю та довірою. У межах Smart Nation 2.0 держава прямо наголошує на створенні надійного, інклюзивного та безпечного цифрового середовища для громадян, бізнесу та державних органів[2]. Це є принципово важливим: цифровізація в Сінгапурі не є самоціллю, а розглядається як інструмент побудови суспільства, де державні сервіси одночасно залишаються зручними і контрольованими з погляду криміногенних ризиків.

Нормативною основою захисту державних та суспільно важливих цифрових систем виступає Cybersecurity Act, а центральним органом – Cyber Security Agency of Singapore[3]. Законодавче виокремлення критичної інформаційної інфраструктури, спеціальні обов'язки операторів, механізми перевірки, нагляду та реагування формують правовий режим, який спрямований не лише на ліквідацію наслідків кіберінциденту, а на системне зниження ймовірності успішного ураження життєво важливих об'єктів.

Окреме місце в сінгапурській моделі займає Online Criminal Harms Act 2023, який надає владі інструменти для оперативного впливу на онлайн-активність, пов'язану зі злочинами або таку, що створює умови для їх вчинення[4]. Йдеться про сучасну форму превенції, де держава може діяти щодо платформ, акаунтів або цифрових сервісів ще до того, як правопорушення завершиться і призведе до значної шкоди. У кримінологічному розумінні це є надзвичайно важливо, адже багато цифрових злочинів розгортаються швидко, масштабуються автоматизовано і завдають масової шкоди за короткий проміжок часу.

Ще одним яскравим прикладом превентивної моделі є сінгапурська система протидії цифровому шахрайству. Singapore Police Force створила Anti-Scam Command як спеціалізований інструмент координації правоохоронців, банків, технологічних компаній та інших учасників ринку[5]. Паралельно функціонують сервіси і процедури раннього виявлення шахрайських схем, інформаційного попередження та обмеження ризикових транзакцій. У такій системі запобігання злочину перестає бути виключно справою поліції і перетворюється на міжінституційну мережу.

Особливої уваги заслуговує Singpass – національна система цифрової ідентичності, яка забезпечує безпечний доступ до державних і приватних сервісів, підтвердження особи, обмін верифікованими даними та цифрове підписання документів[6].

Важливим елементом превентивної системи є також захист персональних даних через Personal Data Protection Act і діяльність

---

[2] Smart Nation Singapore. Smart Nation 2.0. URL: https://www.smartnation.gov.sg/about/our-vision/sn2/

[3] Cyber Security Agency of Singapore. Cybersecurity Act. URL: https://www.csa.gov.sg/legislation/cybersecurity-act/

[4] Singapore Police Force. Introduction to OCHA. URL: https://www.police.gov.sg/Knowledge-Hub/Legislation/Online-Harms-Act-Overview/Introduction-to-OCHA

[5] Singapore Police Force. Opening of Anti-Scam Command Office. URL: https://www.police.gov.sg/media-hub/news/2022/20220906_opening_of_anti-scam_command_office

[6] Singpass. Individuals. URL: https://www.singpass.gov.sg/main/individuals/

Personal Data Protection Commission[7]. У сінгапурських умовах персональні дані розглядаються не лише як об'єкт приватноправового захисту, а і як ресурс, контроль над яким прямо впливає на масштаби шахрайства, інженерії довіри, анонімізованих атак та неправомірного профілювання. Тому уся модель Сінгапуру може бути охарактеризована як модель регуляторно інтегрованої превенції, де закон, платформи, банки, цифрова ідентичність та правоохоронні інструменти працюють синхронно.

3. Республіка Корея: інституціоналізована модель безпечного цифрового врядування. Корейська модель істотно відрізняється від сінгапурської за стилем, але не поступається їй за рівнем зрілості. Як випливає з Digital Government Review of Korea 2025, фундаментальним для корейської цифрової держави є Electronic Government Act, який був одним із перших у світі комплексних законів про електронне урядування і заклав основу для тривалого розвитку взаємопов'язаних цифрових сервісів, міжвідомчого обміну даними та електронного документообігу[8, 9].

У сучасній фазі ця модель розвивається через концепцію Digital Platform Government, яку координує Ministry of the Interior and Safety[10]. Її сутність полягає не лише у збільшенні кількості онлайн-послуг, а у створенні єдиної платформної логіки держави, де громадянин взаємодіє з публічною владою через інтегровані канали, цифрові документи, мобільний ID, сервіси MyData та стандартизований обмін інформацією між органами. Чим менш фрагментовані державні системи і чим вищий рівень стандартизації, тим менше простору залишається для використання прогалин у процедурі, підробки документів, дублювання даних і несанкціонованого доступу.

Одним із наріжних каменів корейської моделі є Personal Information Protection Act та інституційна роль Personal Information Protection Commission. PIPC розвиває політику захисту персональної інформації не епізодично, а через систему стратегічних документів і планів, де акцент зроблено на безпечному обігу даних, правах суб'єктів, відповідальності операторів, управлінні ризиками та «приватності згідно дизайну»[11].

Korea Internet & Security Agency та KrCERT/CC забезпечують ще один важливий контур – технічну та інформаційно-аналітичну превенцію[12]. Їхня діяльність охоплює аналіз кіберзагроз, управління вразливостями, інформування про ризики, акумулювання знань про шкідливі кампанії та підтримку національної системи реагування. Це створює режим, за якого знижується кількість типових вразливих сценаріїв, які злочинець може використати для проникнення в системи або обману користувачів.

На відміну від Сінгапуру, де особливо помітним є акцент на швидкому регуляторному втручанні у платформне середовище та антишахрайських обмеженнях, Корея робить ставку на довготривалу правову архітектуру безпечного функціонування цифрової держави. Її сильна сторона – системність, сталість інституцій, стандартизоване державне управління даними і наявність потужного балансу між цифровою зручністю та правовими гарантіями.

---

[7] Personal Data Protection Commission Singapore. Personal Data Protection Act. URL: https://www.pdpc.gov.sg/overview-of-pdpa/the-legislation/personal-data-protection-act

[8] OECD. Digital Government Review of Korea 2025. Paris : OECD Publishing, 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/digital-government-review-of-korea_9defc197-en.html

[9] Republic of Korea. Electronic Government Act. URL: https://www.law.go.kr/LSW/eng/engLsSc.do?menuId=2&query=Electronic%20Government%20Act#liBgcolor0

[10] Ministry of the Interior and Safety of the Republic of Korea. Digital Government Innovation. URL: https://www.mois.go.kr/eng/sub/a03/digitalGovInnovation/screen.do

[11] Personal Information Protection Commission. Master Plan for Personal Information Protection. URL: https://www.pipc.go.kr/eng/user/lgp/pbp/mlp/masterPlan.do

[12] Korea Internet & Security Agency. Cyber Security. URL: https://www.kisa.or.kr/EN/101

Саме тому корейський досвід є особливо цінним для держав, які будують цифрову трансформацію на роки вперед.

4. Порівняльна характеристика моделей Сінгапуру та Республіки Корея

Для операціоналізації поняття «успішність моделі» у цьому дослідженні застосовуються однакові критерії до обох держав: 1) міжнародно визнаний рівень зрілості цифрового урядування; 2) повнота правового регулювання цифрових ризиків; 3) наявність спеціалізованих органів і сталість міжвідомчої координації; 4) захищеність електронної ідентифікації та персональних даних; 5) наявність механізмів раннього виявлення, блокування і припинення цифрових загроз; 6) залучення банків, телеком-операторів, платформ та інших приватних суб'єктів; 7) впровадження принципів security by design і privacy by design; 8) наявність практично вимірюваних результатів – швидкості реагування, стійкості сервісів, ефективності припинення шахрайських кампаній, управління інцидентами та вразливостями. Порівняння за цими критеріями дозволяє уникнути висновків, заснованих лише на формальній кількості законів або електронних послуг.

За критерієм раннього превентивного втручання Сінгапурська модель більш виразно орієнтована на швидке припинення ризикової онлайн-активності, блокування шахрайських схем та залучення приватних суб'єктів до запобігання втратам. За критеріями security/privacy by design, стандартизації державних цифрових систем, системності управління даними та тривалої інституціоналізації виразнішим є корейський підхід. За критерієм захисту цифрової ідентичності обидві держави демонструють зрілі моделі, але використовують різну інституційну та регуляторну конфігурацію.

Отже, у межах обраної методології Сінгапур репрезентує модель оперативно-регуляторної превенції, тоді як Республіка Корея – модель інституціоналізованого безпечного цифрового врядування. Перша модель демонструє високу функціональну придатність для швидкого реагування на масове цифрове шахрайство та криміногенну активність на платформах; друга – для довгострокового управління даними, стандартизації державних цифрових систем і системного зменшення вразливостей. Така характеристика не означає абсолютної переваги однієї держави над іншою, оскільки успішність оцінюється за різними, але співставними функціями превенції.

5. Україна: сучасний стан і напрями використання зарубіжного досвіду

Україна вже створила потужний фундамент цифрової держави. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає базові засади національної системи кібербезпеки[13]. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» формує правовий режим електронної ідентифікації, кваліфікованого електронного підпису, печаток, електронної взаємодії та довірчих послуг[14]. Закон України «Про публічні електронні реєстри» створює рамку для функціонування та захисту реєстрової інфраструктури[15]. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформації та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури» додатково посилив нормативний контур кіберзахисту державних інформаційних ресурсів і критичної інформаційної інфраструктури[16].

---

[13] Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2163-19

[14] Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2155-19

[15] Про публічні електронні реєстри : Закон України від 18.11.2021 № 1907-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1907-20

[16] Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформації та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури : Закон України від 23.08.2025 № 4336-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4336-20

В інституційному вимірі важливу роль відіграють Міністерство цифрової трансформації України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, НКЦК, CERT-UA та Департамент кіберполіції Національної поліції України[17, 18, 19]. У практичному аспекті саме Україна продемонструвала, що цифрова держава може функціонувати та розвиватися навіть в умовах повномасштабної війни, постійних кібератак та високого рівня гібридних загроз. Застосунок і портал «Дія» стали символом сервісної цифровізації, а війна прискорила розвиток режимів кіберзахисту, резервування та стійкості.

Разом із тим українська модель поки що не повністю досягла рівня інтегрованої превенції, характерного для досліджуваних юрисдикцій. Основними прогалинами є: 1) фрагментарність правового регулювання оперативної взаємодії держави з цифровими платформами у випадках очевидної криміногенної активності; 2) відсутність постійного міжвідомчого центру або еквівалентного механізму, який би поєднував правоохоронну, фінансову, телекомунікаційну та платформну складові протидії цифровому шахрайству; 3) недостатньо формалізований обмін ризиковими індикаторами між банками, платіжними установами, операторами зв'язку, платформами і правоохоронними органами; 4) потреба у подальшій модернізації захисту персональних даних із закріпленням risk-based підходу, privacy by design/default та належного режиму повідомлення про порушення безпеки; 5) недостатня інтеграція електронної ідентифікації, довірчих послуг, кіберзахисту реєстрів і кримінально-правової охорони цифрової ідентичності особи. Водночас пряме зіставлення «рівня кіберзлочинності» між державами методологічно обмежене відмінностями у криміналізації діянь, реєстрації заяв, статистичних системах та готовності потерпілих повідомляти про інциденти; тому у цій статті результативність моделей оцінюється насамперед за порівнюваними інституційними та функціональними показниками.

З огляду на виявлені прогалини українські пропозиції доцільно конкретизувати на законодавчому та інституційному рівнях. У законодавчій площині пропонується: 1) передбачити у законодавстві про кібербезпеку, електронні комунікації та цифрові платформи процедуру невідкладної взаємодії компетентних органів із банками, платіжними установами, операторами електронних комунікацій і платформами щодо тимчасового обмеження явно шахрайських акаунтів, доменів, номерів, платіжних реквізитів або іншої цифрової інфраструктури з обов'язковим зазначенням підстав, строку, порядку фіксації рішення та можливості його оскарження; 2) у законодавстві про платіжні послуги та фінансовий моніторинг закріпити стандартизований механізм оперативного призупинення підозрілих переказів за підтвердженими індикаторами шахрайства, обміну інформацією про рахунки, що використовуються як «дроп»-рахунки, та процедуру швидкого повернення коштів потерпілому у випадках, коли це юридично та технічно можливо; 3) для операторів електронних комунікацій установити обов'язки щодо протидії підміні номера, збереження технічних журналів, функціонування цілодобових контактних точок і швидкого реагування на верифіковані повідомлення про масові шахрайські кампанії; 4) під час оновлення законодавства про персональні дані закріпити privacy by design і privacy by default, обов'язкову оцінку впливу на захист даних для високоризикових цифрових сервісів та повідомлення уповноваженого органу про істотні порушення безпеки даних; 5) встановити для державних цифрових сервісів, публічних електронних реєстрів і систем електронної ідентифікації

[17] Міністерство цифрової трансформації України. Дія. Державні послуги онлайн. URL: https://thedigital.gov.ua/projects/technologies/diia-derzhavni-poslugi-onlajn

[18] CERT-UA. Про нас. URL: https://cert.gov.ua/about-us

[19] Департамент кіберполіції Національної поліції України. Про кіберполіцію. URL: https://cyberpolice.gov.ua/about-us

мінімальні вимоги security by design: багатофакторну автентифікацію для критичних операцій, журналювання дій, сегментацію доступу, регулярне тестування вразливостей та незалежний аудит; 6) у кримінальному процесуальному законодавстві деталізувати механізм термінового збереження цифрових даних і електронних доказів до отримання процесуального дозволу на їх подальше вилучення або розкриття.

В інституційній площині доцільно створити постійно діючий Національний координаційний механізм протидії цифровому шахрайству на базі міжвідомчої взаємодії Кіберполіції, Національного банку України, Держспецзв'язку/CERT-UA, Міністерства цифрової трансформації, банків, платіжних установ, операторів електронних комунікацій та найбільших цифрових платформ. Його функціями мають бути централізований збір і аналіз індикаторів шахрайства, формування єдиних протоколів реагування, оперативне доведення попереджень до приватних суб'єктів, координація припинення технічної інфраструктури шахрайських кампаній у межах закону, узагальнення статистики та регулярне публічне звітування. Для оцінювання роботи такого механізму варто запровадити KPI: медіанний час від верифікованого повідомлення до реакції банку/оператора/платформи; частку припинених до заподіяння шкоди кампаній; обсяг відвернених і повернутих коштів; кількість ідентифікованих «дроп»-рахунків та повторно використовуваних цифрових ідентифікаторів; частку помилкових обмежень; результати оскарження; рівень повторної віктимізації.

Водночас адаптація зазначених механізмів не може здійснюватися шляхом механічного копіювання іноземних моделей. Українська система має враховувати умови воєнного стану, високий рівень кіберактивності держави-агресора, потребу у безперервності державних сервісів та євроінтеграційний курс. Будь-які механізми оперативного блокування цифрових ресурсів, обмеження транзакцій або прискореного обміну даними повинні бути чітко визначені законом, застосовуватися лише за верифікованими критеріями ризику, бути обмеженими у часі, документованими та підконтрольними судовому або іншому незалежному контролю. Для сумісності з європейським правовим простором необхідно забезпечити принципи законності, необхідності, пропорційності, мінімізації даних, права на ефективне оскарження та прозорої звітності.

Висновки. У межах цього дослідження цифрове середовище визначено як сукупність взаємопов'язаних інформаційно-комунікаційних систем, електронних реєстрів, цифрових платформ, мереж, програмних сервісів, засобів електронної ідентифікації та довірчих послуг, баз і потоків даних, а також суспільних відносин, що виникають у зв'язку з їх використанням державою, фізичними та юридичними особами. У кримінологічному аспекті воно є не лише технологічною інфраструктурою, а й простором формування, реалізації та попередження криміногенних ризиків. Саме тому оцінювання державної політики у цій сфері не може обмежуватися кількістю електронних послуг або формальною наявністю кібербезпекового законодавства.

Порівняння Сінгапуру та Республіки Корея за єдиною системою критеріїв – міжнародно визнаною зрілістю цифрового урядування, нормативною повнотою, інституційною спеціалізацією, рівнем захисту цифрової ідентичності й персональних даних, наявністю механізмів раннього реагування, державно-приватною координацією та впровадженням безпекового фактору та/або приватносты by design – засвідчує дві різні, але функціонально результативні моделі. Сінгапур тяжіє до оперативно-регуляторної превенції та антишахрайської координації, тоді як Республіка Корея – до інституціоналізованого безпечного цифрового врядування, стандартизації та системного управління даними і вразливостями. Їх успішність у межах цього дослідження оцінюється не за одним абсолютним показником, а за сукупністю порівнюваних правових, інституційних і функціональних індикаторів.

Для України практичне значення має не механічне копіювання окремих іноземних норм, а побудова інтегрованої превентивної моделі з чітко визначеними повноваженнями, процесуальними гарантіями та вимірюваними показниками результативності. Пріоритетними кроками мають стати: нормативне врегулювання термінової взаємодії правоохоронних органів із банками, платіжними установами, операторами електронних комунікацій і цифровими платформами; створення постійного міжвідомчого механізму протидії цифровому шахрайству; запровадження обміну ризиковими індикаторами; закріплення privacy by design/default і security by design для державних та високоризикових цифрових систем; посилення незалежного нагляду у сфері персональних даних; інтеграція електронної ідентифікації, довірчих послуг, реєстрової безпеки та кримінально-правового захисту цифрової особи. Результативність такої системи доцільно оцінювати за часом реагування на повідомлення, часткою своєчасно заблокованої шахрайської інфраструктури, обсягом відвернених або повернутих коштів, кількістю виявлених повторюваних схем і «дроп»-акаунтів, часткою хибних блокувань та результатами їх оскарження, а також стійкістю державних цифрових сервісів.

Review of criminal judgments under exceptional circumstances following judgments of the European Court of Human Rights: current approaches of the Grand Chamber of the Supreme Court and problems of implementing the right to a fair trial (Article 6 of the Convention)

Rozumovskyi Oleksandr
Doctor of Philosophy, Attorney-at-law,
Senior Lecturer of the Department of Criminal Procedure, Criminalistics and Forensic Expertise of Educational and Scientific Institute No. 5
Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0906-564X

The article examines the review of criminal judgments under exceptional circumstances (Article 459(3)(2) of the Criminal Procedure Code of Ukraine) as the principal national mechanism of restitutio in integrum triggered by judgments of the European Court of Human Rights, and assesses its capacity to secure the right to a fair trial under Article 6 of the Convention. Building on the author's earlier research, the study analyses the current case-law of the Grand Chamber of the Supreme Court of Ukraine and contrasts two lines of authority. In the Petukhov case (judgment of 8 July 2020, case No. 1-42/2004) the Grand Chamber refused to reopen the proceedings, holding that a violation of Article 3 stemming from a systemic legislative gap concerning the reducibility of life imprisonment could be remedied not by a fresh trial but only by general measures within the competence of the legislature. In the Yakymchuk case (judgment of 22 July 2026, case No. 1/679/12/2013), relying on a violation of Article 6 (a tribunal established by law), the Grand Chamber quashed the impugned decisions and remitted the case for a new appellate hearing. The author argues that the decisive criterion, derived from Recommendation No. R(2000)2 and Article 10 of Law No. 3477-IV, is whether the Convention violation goes to the fairness or lawfulness of the proceedings themselves; only then does a new trial become an adequate remedy, because the Grand Chamber acts as a court of law and may not reassess evidence. The article identifies structural and practical obstacles to implementation – the temporal gap pending legislative reform (closed for life imprisonment by Laws No. 2689-IX and No. 2690-IX of 2022) and the destruction of case files (the Avramych case) – and, drawing on comparative material (Moreira Ferreira v. Portugal (No. 2) and § 359 no. 6 of the German Code of Criminal Procedure), formulates proposals for improving the effectiveness of this extraordinary procedure.

Перегляд судових рішень у кримінальних провадженнях за виключними обставинами після рішень ЄСПЛ: сучасні підходи Великої Палати Верховного Суду та проблеми реалізації права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції)

Розумовський Олександр Сергійович
доктор філософії, адвокат,
старший викладач кафедри кримінального процесу, криміналістики та судової експертології Навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ, Україна
ORCID: 0000-0002-0906-564X

Вступ. Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР, Україна визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) та взяла на себе зобов'язання за статтею 46 Конвенції виконувати остаточні рішення Суду в будь-якій справі, стороною якої вона є[1]. Одним із ключових національних інструментів такого виконання у сфері кримінального судочинства є перегляд судових рішень за виключними обставинами з підстави, передбаченої пунктом 2 частини третьої статті 459 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), – встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом[2]. За змістом частини п'ятої статті 33 КПК України розгляд таких заяв віднесено до виключної компетенції Великої Палати Верховного Суду (далі – Велика Палата, ВП ВС).

Ця стаття є продовженням започаткованого автором дисертаційного дослідження та, зокрема, публікації, присвяченої захисту прав особи у зв'язку з порушенням статті 6 Конвенції на стадії перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами[3]. Актуальність теми зумовлена тим, що попри усталеність відповідних законодавчих конструкцій, ефективність перегляду за виключними обставинами як засобу відновлення права на справедливий суд залишається дискусійною: сам факт констатації ЄСПЛ порушення Конвенції не завжди спричиняє скасування вироку і новий розгляд справи. Упродовж 2020–2026 років Велика Палата сформувала диференційовані підходи, аналіз яких дозволяє виявити межі та проблеми реалізації статті 6 Конвенції на цій екстраординарній стадії кримінального провадження, а відтак становить наукову й практичну цінність для адвокатури, прокуратури та суду. Методологічну основу дослідження становлять формально-юридичний, системно-структурний і порівняльно-правовий методи, а також метод аналізу судової практики Великої Палати Верховного Суду та ЄСПЛ.

Мета статті полягає у визначенні сучасних підходів Великої Палати Верховного Суду до перегляду судових рішень у кримінальних провадженнях за виключними обставинами після рішень ЄСПЛ, у виявленні структурних і практичних проблем реалізації права на справедливий суд (стаття 6 Конвенції) на цій стадії, а також у формулюванні на цій основі авторських узагальнень і пропозицій щодо вдосконалення відповідного процесуального механізму.

Виклад основного матеріалу. Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами (глава 34 КПК України) є однією з форм перегляду судових рішень, що набрали законної сили. Чинної назви цей інститут набув унаслідок змін, внесених Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII[4]; до 2017 року відповідна глава мала назву «Провадження за нововиявленими обставинами». Виключними обставинами

[1] Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 (дата звернення: 19.08.2026).

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (в редакції станом на 24.06.2026 р.). Ст. 459. URL: https://zakononline.ua/documents/show/328935___803519 (дата звернення: 19.08.2026).

[3] Розумовський О. С., Кочура О. О. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в аспекті перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Juris Europensis Scientia. 2022. № 4. С. 82–87. DOI: https://doi.org/10.32782/chern.v4.2022.17

[4] Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19 (дата звернення: 19.08.2026).

частина третя статті 459 КПК України визнає: 1) встановлену Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи; 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом; 3) встановлення вини судді у вчиненні кримінального правопорушення або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, внаслідок якого ухвалено судове рішення[5]. Предметом цієї статті є друга із названих підстав.

Перегляд остаточного судового рішення завжди перебуває у полі напруження з принципом правової визначеності (res judicata), який є складовою верховенства права та невід'ємним елементом того самого права на справедливий суд, що гарантоване статтею 6 Конвенції. У практиці ЄСПЛ послідовно наголошується, що жодна зі сторін не вправі домагатися перегляду остаточного й обов'язкового рішення лише з метою нового розгляду справи, а повноваження вищих судів щодо скасування таких рішень мають здійснюватися для виправлення фундаментальних (істотних) вад правосуддя, а не як «замаскована апеляція» (див., mutatis mutandis, рішення у справах «Брумареску проти Румунії»[6] та «Пономарьов проти України»[7]). Аналогічно у доповіді Венеційської комісії «Верховенство права» (2011) зазначено, що системи, які допускають скасування остаточних рішень без безспірних підстав публічного інтересу, несумісні з принципом юридичної визначеності[8]. Саме тому перегляд за виключними обставинами слід розглядати як екстраординарну процедуру, застосування якої виправдане лише тоді, коли констатоване ЄСПЛ порушення становить таку безспірну підставу публічного інтересу.

Водночас перегляд за виключними обставинами не суперечить і принципу non bis in idem: у разі підтвердження підстав попереднє судове рішення скасовується, а замість нього ухвалюється нове – з урахуванням встановлених міжнародною судовою установою порушень. Ідеться, отже, не про повторне притягнення особи до відповідальності за те саме діяння, а про виправлення вади правосуддя, що допущена під час первісного розгляду. Таким чином, екстраординарний характер цієї процедури не порушує балансу між стабільністю судових рішень (правовою визначеністю) і потребою виправлення фундаментальних судових помилок, – балансу, який і становить сутність права на справедливий суд у контексті статті 6 Конвенції.

Ключем до розуміння сучасних підходів Великої Палати є доктрина restitutio in integrum. Відповідно до статті 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV додатковими заходами індивідуального характеру, поряд із виплатою відшкодування, є відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який заявник мав до порушення Конвенції; таке відновлення здійснюється, зокрема, шляхом повторного розгляду справи, включаючи відновлення провадження[9]. Ця норма кореспондує Рекомендації № R(2000)2 Комітету Міністрів Ради Європи від 19 січня 2000 року,

---

[5] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Частина 3 статті 459. URL: https://zakononline.ua/documents/show/328935___803519 (дата звернення: 19.08.2026).

[6] Brumărescu v. Romania [GC], no. 28342/95, judgment of 28 October 1999. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-58337 (дата звернення: 19.08.2026).

[7] Ponomaryov v. Ukraine, no. 3236/03, judgment of 3 April 2008. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-85683 (дата звернення: 19.08.2026).

[8] Доповідь, схвалена Венеційською комісією Ради Європи на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 р.) «Верховенство права». Право України. 2011. № 10. С. 179–180.

[9] Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. Ст. 10, 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 (дата звернення: 19.08.2026).

яка закликає держави забезпечити повторний розгляд справи, особливо коли: (i) потерпіла сторона й далі зазнає значних негативних наслідків національного рішення, щодо яких справедлива сатисфакція не є адекватним засобом захисту; (ii) рішення Суду спонукає до висновку, що оскаржене національне рішення суперечить Конвенції по суті або що в основі порушення лежали суттєві процедурні помилки, які ставлять під серйозний сумнів результат провадження[10].

Велика Палата послідовно тлумачить наведені положення так, що сам перегляд судових рішень за виключними обставинами на підставі рішення ЄСПЛ вже є формою відновлення провадження і повторного розгляду справи, тоді як скасування вироку з направленням справи на новий розгляд є адекватним заходом лише у випадках, коли порядок постановлення вироку та/або його зміст загалом є несумісними з установленими Конвенцією гарантіями справедливого судового розгляду[11]. При цьому Велика Палата діє як «суд права»: вона не уповноважена досліджувати й оцінювати докази та встановлювати обставини справи. Повноваження Великої Палати за результатами такого перегляду визначені статтею 467 КПК України і охоплюють, зокрема, можливість скасувати судові рішення повністю або частково та передати справу на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції[12].

Показовою ілюстрацією підходу, за якого перегляд завершується скасуванням рішень і новим розглядом, є постанова Великої Палати від 22 липня 2026 року у справі № 1/679/12/2013. У ній ВП ВС, керуючись рішенням ЄСПЛ у справі «Якимчук проти України» (заява № 26519/16) від 11 вересня 2025 року, яким констатовано порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з недотриманням вимоги «суд, встановлений законом» (незаконний склад апеляційного суду через невиконання процедури повторного автоматизованого розподілу справи), дійшла висновку, що таке порушення відповідно до пункту 2 частини другої статті 412 КПК України є безумовною підставою для скасування судового рішення. Заяву захисника задоволено частково: ухвали апеляційної та касаційної інстанцій скасовано, а справу передано на новий розгляд до суду апеляційної інстанції[13]. Водночас Велика Палата відхилила вимогу про закриття кримінального провадження безпосередньо нею, наголосивши, що оцінка допустимості доказів (яких стосувалося також констатоване порушення статті 8 Конвенції) належить до компетенції суду, що здійснюватиме новий розгляд, а не суду права. Ця справа увиразнює логіку restitutio in integrum: коли порушення має процесуальний характер і стосується законності самого судового розгляду, єдиним адекватним засобом відновлення права на справедливий суд є новий розгляд.

Протилежний за результатом підхід відображено у постанові Великої Палати від 8 липня 2020 року у справі № 1-42/2004 (провадження № 13-87зво19). Підставою для звернення стало рішення ЄСПЛ «Петухов проти України № 2» від 12 березня 2019 року (заява № 41216/13), яким констатовано порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з ненаданням заявникові належної медичної допомоги під час тримання під вартою та у зв'язку з тим, що призначене йому покарання у виді довічного позбавлення волі є таким, що його неможливо

[10] Рекомендація № R(2000)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини» від 19.01.2000 р.

[11] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.07.2026 р. у справі № 1/679/12/2013 (провадження № 13-4зво26). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/138533610 (дата звернення: 19.08.2026).

[12] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Ст. 467. URL: https://zakononline.ua/documents/show/328935___803519 (дата звернення: 19.08.2026).

[13] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.07.2026 р. у справі № 1/679/12/2013 (провадження № 13-4зво26); резолютивна частина. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/138533610 (дата звернення: 19.08.2026).

скоротити[14]. Велика Палата встановила, що ці порушення не є наслідком судових рішень національних судів, а зумовлені системною законодавчою прогалиною; при цьому будь-якого порушення права заявника на справедливий суд (стаття 6 Конвенції) з боку національних судів ЄСПЛ не констатував. Оскільки вдосконалення законодавства (запровадження механізму перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі) є прерогативою законодавчої, а не судової влади, а на момент розгляду відповідних змін ще не було внесено, Велика Палата дійшла висновку, що повторний розгляд справи не може бути адекватним способом поновлення прав заявника, і залишила заяву без задоволення[15].

Обґрунтовуючи відмову, Велика Палата водночас сформулювала висновки щодо співвідношення довічного позбавлення волі зі статтею 3 Конвенції: а) довічне позбавлення волі як пропорційний і справедливий вид покарання за найтяжчі злочини не суперечить ідеї людської гідності та не становить порушення статті 3 Конвенції; б) порушенням статті 3 є лише нескорочуване довічне позбавлення волі; в) порушення відсутнє, якщо існує нормативно визначений і практично ефективний механізм перегляду такого покарання; г) відповідний механізм має дозволяти оцінити зміну поведінки засудженого та констатувати прогрес, що не виправдовує подальшої ізоляції[16]. Ці висновки, спираючись на принципи, вироблені ЄСПЛ у справі «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства», окреслюють водночас і межу компетенції суду: констатувавши системну прогалину, Велика Палата не могла підмінити собою законодавця.

Зіставлення наведених рішень дозволяє, на нашу думку, сформулювати уніфікований критерій, яким послуговується Велика Палата: вирішальним є не сам факт констатації порушення Конвенції, а його правова природа й зв'язок із результатом національного провадження. Скасування вироку і новий розгляд як форма restitutio in integrum застосовуються тоді, коли порушення має процесуальний характер і стосується справедливості чи законності самого судового розгляду (порушення статті 6 Конвенції – незаконний склад суду, порушення права на захист, обґрунтування вироку недопустимими доказами тощо). Натомість, коли порушення має матеріальний або системний характер і не ставить під сумнів результат провадження (порушення статей 3, 8 Конвенції, що не вплинули на справедливість розгляду), належними засобами є справедлива сатисфакція та заходи загального характеру. Раніше подібну оцінку на прикладі справи «Петухов проти України» обґрунтовували О. Кучинська та О. Щиголь, вказуючи на недосконалість законодавства та відсутність стабільної судової практики[17]; поділяємо цей висновок і розвиваємо його з урахуванням новітньої практики Великої Палати.

Сформульований критерій має і практичне значення для сторони захисту. Заявлення вимоги про закриття кримінального провадження безпосередньо Великою Палатою у справах, де ЄСПЛ констатував процесуальні порушення статті 6 Конвенції, здебільшого є безперспективним: Велика Палата, діючи як суд права, не переоцінює доказів і не встановлює фактів, а відновлює провадження шляхом передачі справи на новий розгляд, де вже

[14] Petukhov v. Ukraine (No. 2), no. 41216/13, judgment of 12 March 2019 (набуло статусу остаточного 9 вересня 2019 р.). HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-191703 (дата звернення: 19.08.2026).

[15] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.07.2020 р. у справі № 1-42/2004 (провадження № 13-87зво19). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90411145 (дата звернення: 19.08.2026).

[16] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.07.2020 р. у справі № 1-42/2004 (провадження № 13-87зво19). Пункт 77. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90411145 (дата звернення: 19.08.2026).

[17] Кучинська О., Щиголь О. Забезпечення права засудженого на справедливий суд в аспекті перегляду рішень за виключними обставинами на прикладі рішення ЄСПЛ «Петухов проти України». Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 254–260.

й вирішуються питання допустимості доказів та доведеності обвинувачення. Тому належною процесуальною стратегією у заяві про перегляд за виключними обставинами є формулювання вимоги про скасування оскаржуваних судових рішень із направленням справи на новий розгляд (стаття 467 КПК України), а не про ухвалення виправдувального вироку чи закриття провадження судом права. Правильне визначення предмета й меж перегляду, узгоджене з характером констатованого ЄСПЛ порушення, є передумовою ефективної реалізації права засудженого на справедливий суд.

Слід також розрізняти заходи індивідуального характеру (стаття 10 Закону № 3477-IV), спрямовані на відновлення стану конкретного заявника, і заходи загального характеру (стаття 13 того самого Закону), покликані усунути системну першопричину порушення. Перегляд за виключними обставинами належить до першої групи; водночас, як показує справа «Петухов проти України», у справах із системною складовою реальне відновлення прав досягається лише поєднанням обох видів заходів.

Окремої уваги заслуговує питання строків звернення. У кримінальному провадженні заяву про перегляд за виключними обставинами з підстави, передбаченої пунктом 2 частини третьої статті 459 КПК України, може бути подано особою, на користь якої постановлено рішення міжнародної судової установи, не пізніше тридцяти днів із дня, коли вона дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного (пункт 2 частини п'ятої статті 461 КПК України)[18]. Водночас, на відміну від процесуального законодавства в інших видах судочинства, КПК України не встановлює для цієї підстави абсолютного (десятирічного) обмеження строку з дня набрання національним судовим рішенням законної сили. Конституційність такого абсолютного обмеження стала предметом конституційного контролю: Рішенням Конституційного Суду України від 14 лютого 2024 року № 1-р(II)/2024 визнано неконституційними пункт 2 частини другої та частину третю статті 321 Господарського процесуального кодексу України в тій частині, в якій вони унеможливлюють перегляд судового рішення на підставі рішення ЄСПЛ після спливу десятирічного строку з дня набрання законної сили рішенням національного суду та не допускають поновлення цього строку[19]. Конституційний Суд наголосив, що право на такий перегляд є невід'ємним складником гарантованого частиною п'ятою статті 55 Конституції України права на звернення до міжнародних судових установ, а тому строк не може ставити реалізацію цього права в залежність від тривалості розгляду справи Європейським судом. Ця правова позиція, хоча й сформульована у справі господарського судочинства, має загальне значення для розуміння співвідношення строків перегляду з правом на справедливий суд і підтверджує, що визначальною гарантією є не стільки формальний календарний строк, скільки реальна можливість виконати рішення ЄСПЛ шляхом перегляду.

Проблеми реалізації права на справедливий суд. Перша та, як видається, найсуттєвіша проблема має структурний (темпоральний) характер і рельєфно проявилася у справі «Петухов проти України № 2». Якщо констатоване ЄСПЛ порушення зумовлене системною законодавчою прогалиною, індивід не може досягти restitutio in integrum доти, доки законодавець не усуне цю прогалину, – навіть за наявності остаточного рішення ЄСПЛ. Виникає розрив між суб'єктивним конвенційним правом особи та обмеженнями судової влади, зумовленими принципом поділу влади.

[18] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Пункт 2 частини п'ятої статті 461. URL: https://zakononline.ua/documents/show/328935___803519 (дата звернення: 19.08.2026).

[19] Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 14.02.2024 р. № 1-р(II)/2024 у справі за конституційною скаргою Приватного підприємства «Генеральний будівельний менеджмент» (щодо гарантування захисту прав і свобод особи за рішенням Європейського суду з прав людини). URL: https://zakononline.ua/documents/show/525293___766077 (дата звернення: 19.08.2026).

Стосовно довічного позбавлення волі цей розрив був подоланий лише згодом – Законами України від 18 жовтня 2022 року № 2689-IX[20] та № 2690-IX[21], якими запроваджено механізм заміни покарання у виді довічного позбавлення волі покаранням у виді позбавлення волі на певний строк за правилами статті 82 Кримінального кодексу України (з можливістю подання клопотання після відбуття не менше п'ятнадцяти років, за участю органу пробації, на підставі індивідуального плану виправлення та ресоціалізації). Показово, що саме після впровадження цих заходів загального характеру Комітет Міністрів Ради Європи резолюцією від 17 вересня 2025 року завершив нагляд за виконанням групи рішень «Петухов проти України № 2»[22]. Це підтверджує авторську тезу: у справах, де порушення є системним, реальна реалізація права заявника залежить не від процедури перегляду за виключними обставинами, а від своєчасності законодавчого реагування. Окремі аспекти цих законодавчих змін автор аналізував раніше[23].

Друга проблема – практична (реалізаційна). Навіть за наявності підстав для перегляду і за процесуальної готовності Великої Палати Верховного Суду відновити провадження, фактична реалізація restitutio in integrum може унеможливлюватися через втрату матеріалів справи. Так, у справі № 145/146/17 (за наслідками рішення ЄСПЛ «Аврамич проти України» від 28 травня 2026 року, заява № 51682/17, яким констатовано порушення пункту 1 і підпункту «b» пункту 3 статті 6 Конвенції) суд першої інстанції повідомив Велику Палату про неможливість надати матеріали справи, оскільки їх було знищено за строком зберігання[24]. Велика Палата Верховного Суду слушно зазначила, що знищення паперової справи архівом є технічною внутрішньою дією, яка не позбавляє судове рішення чинності й не скасовує обов'язку держави забезпечити право на його перегляд, і витребувала збережені в автоматизованій системі електронні копії документів. Цей приклад унаочнює, що ефективність перегляду за виключними обставинами прямо залежить від належного зберігання матеріалів проваджень, за якими можливе звернення до міжнародних судових установ.

Третя проблема пов'язана з обсягом повноважень Великої Палати. Діючи як суд права, Велика Палата не може самостійно переоцінити докази чи ухвалити виправдувальне рішення навіть тоді, коли заявник наполягає на закритті провадження; єдиним адекватним інструментом за наявності процесуальних порушень статті 6 Конвенції залишається новий розгляд у суді відповідної інстанції (стаття 467 КПК України). У науковій літературі неодноразово зверталася увага на недоліки правового регулювання цієї стадії: В. Нор та Н. Бобечко вказували на проблеми узгодження підстав перегляду

[20] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : Закон України від 18.10.2022 р. № 2689-IX (щодо механізму заміни покарання у виді довічного позбавлення волі; ст. 82 Кримінального кодексу України). URL: https://zakononline.ua/documents/show/509947___705334 (дата звернення: 19.08.2026).

[21] Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : Закон України від 18.10.2022 р. № 2690-IX. URL: https://zakononline.ua/documents/show/509946___705333 (дата звернення: 19.08.2026).

[22] Resolution CM/ResDH of the Committee of Ministers of the Council of Europe, Petukhov group v. Ukraine, 17 September 2025. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-245185 (дата звернення: 19.08.2026).

[23] Розумовський О. С., Кочура О. О. Про окремі аспекти, пов'язані із захистом прав особи у зв'язку із звільненням від покарання з терміном довічного позбавлення волі, відповідно внесених змін до чинного законодавства України у 2022 році. Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS). 2023. № 1. С. 53–59.

[24] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.07.2026 р. у справі № 145/146/17 (провадження № 13-57зво26). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/138182683 (дата звернення: 19.08.2026).

та порядку їх встановлення[25], а О. Дроздов – на неповноту врегулювання провадження за європейськими стандартами, зокрема щодо співвідношення підстав перегляду з рішеннями Конституційного Суду України та інших міжнародних органів[26]. Поділяючи ці застереження, вважаємо, що чинна модель, за якої перегляд є формою відновлення провадження, а не самостійним переглядом справи по суті, загалом відповідає принципу правової визначеності, однак потребує чіткіших законодавчих орієнтирів щодо меж перегляду та наслідків неможливості нового розгляду (втрата матеріалів, сплив строків давності тощо).

Порівняльно-правовий контекст. Проблема співвідношення перегляду національних рішень із гарантіями статті 6 Конвенції не є суто українською. У низці держав – членів Ради Європи, на виконання Рекомендації № R(2000)2, запроваджено спеціальні підстави поновлення кримінального провадження після рішень ЄСПЛ. Так, § 359 (пункт 6) Кримінального процесуального кодексу Федеративної Республіки Німеччина (Strafprozessordnung) прямо передбачає поновлення провадження (Wiederaufnahme) на користь засудженого, якщо ЄСПЛ констатував порушення Конвенції або протоколів до неї і оскаржуване судове рішення ґрунтується на цьому порушенні. Ключовим для розуміння меж статті 6 на цій стадії є рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі «Moreira Ferreira проти Португалії (№ 2)» від 11 липня 2017 року (заява № 19867/12)[27]. У ньому Суд, відхиливши заперечення уряду ratione materiae, визнав статтю 6 застосовною до провадження з розгляду клопотання про поновлення справи, ініційованого після попереднього рішення ЄСПЛ, і водночас не встановив її порушення, оскільки відмова національного суду поновити провадження не була свавільною. Ще одним важливим орієнтиром є рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі «Бочан проти України (№ 2)» від 5 лютого 2015 року (заява № 22251/08): визнавши статтю 6 Конвенції застосовною до екстраординарного перегляду, здійсненого Верховним Судом України після попереднього рішення ЄСПЛ, Суд констатував її порушення з огляду на явну свавільність мотивування національного суду[28].

Із цього випливає принциповий висновок, релевантний і для України: хоча Конвенція не гарантує права на відновлення провадження, сама процедура перегляду за виключними обставинами, щойно її передбачено національним законом, підпадає під вимоги справедливого суду й має бути мотивованою та несвавільною. Це узгоджується з позицією ЄСПЛ про свободу держави у виборі засобів виконання рішення в межах статті 46 Конвенції (див., наприклад, «Ассанідзе проти Грузії», заява № 71503/01, п. 202), на яку посилається й Велика Палата[29]. Такий підхід відповідає й наглядовій функції Комітету Міністрів за статтею 46 Конвенції, у межах якої держава зберігає свободу вибору засобів виконання рішення, але залишається зобов'язаною забез-

[25] Нор В. Т., Бобечко Н. Р. Порядок провадження за нововиявленими або виключними обставинами у кримінальному судочинстві України: проблеми правового регулювання і правозастосування. Право України. 2018. № 8. С. 150–172. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2018-08-150

[26] Дроздов О. М. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами в кримінальному судочинстві за європейськими стандартами. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування : колективна монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 860–888.

[27] Moreira Ferreira v. Portugal (No. 2) [GC], no. 19867/12, judgment of 11 July 2017. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-175646 (дата звернення: 19.08.2026).

[28] Bochan v. Ukraine (No. 2) [GC], no. 22251/08, judgment of 5 February 2015. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-152331 (дата звернення: 19.08.2026).

[29] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.07.2026 р. у справі № 1/679/12/2013 (з посиланням на рішення ЄСПЛ у справі «Assanidze v. Georgia» [GC], no. 71503/01, § 202). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/138533610 (дата звернення: 19.08.2026).

печити ефективне відновлення порушеного права. Порівняльний аналіз, отже, підтверджує, що вектором удосконалення української моделі має бути не розширення повноважень Великої Палати щодо перегляду справи по суті, а посилення вимог до вмотивованості її рішень і до процесуальних гарантій самої екстраординарної процедури.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі узагальнення. По-перше, перегляд судових рішень за виключними обставинами з підстави, передбаченої пунктом 2 частини третьої статті 459 КПК України, є основним національним механізмом restitutio in integrum після рішень ЄСПЛ, однак його здатність відновити право на справедливий суд (стаття 6 Конвенції) є обмеженою й диференційованою. По-друге, сучасний підхід Великої Палати Верховного Суду ґрунтується на єдиному критерії: новий розгляд справи призначається лише тоді, коли констатоване ЄСПЛ порушення має процесуальний характер і стосується справедливості чи законності судового розгляду (лінія «Якимчук»); якщо ж порушення має матеріальний або системний характер і не впливає на результат провадження, належними є справедлива сатисфакція та заходи загального характеру (лінія «Петухов»).

По-третє, реалізація права на справедливий суд на цій стадії наштовхується на структурні (залежність від своєчасного законодавчого реагування, що підтверджують Закони № 2689-IX і № 2690-IX 2022 року та завершення Комітетом Міністрів нагляду за групою «Петухов» у 2025 році) та практичні (втрата матеріалів справ – приклад «Авраамич») перешкоди. Водночас усунення абсолютних часових бар'єрів для такого перегляду (зокрема визнання Конституційним Судом України неконституційним десятирічного строку для перегляду за рішенням ЄСПЛ – Рішення № 1-р(II)/2024) посилює гарантії доступу до цієї екстраординарної процедури. По-четверте, оскільки Велика Палата діє як суд права, вдосконалення механізму має відбуватися не через наділення її повноваженнями переглядати справу по суті, а через посилення вимог до вмотивованості її рішень і гарантій самої процедури, а також через законодавче забезпечення належного (зокрема безстрокового чи електронного) зберігання матеріалів проваджень, за якими можливе звернення до міжнародних судових установ. Наведені висновки характеризуються науковою новизною та можуть слугувати підґрунтям для подальшого реформування глави 34 КПК України з метою узгодження національного кримінального процесуального законодавства з європейськими стандартами права на справедливий суд.

Procedural Verifiability of Electronic Evidence: Integrity, Authenticity, Traceability, and the Evidentiary Path of Digital Information

Stashevska Nataliia
Master of Laws, Independent Researcher at the Fields of Business Analysis, Digital Governance, Cybersecurity, and Public Law
ORCID: 0009-0002-6120-9011

The increasing use of electronic evidence in criminal proceedings raises questions that cannot be resolved solely by establishing the technical integrity or apparent origin of digital information. This article develops a claim-specific approach to its assessment by distinguishing integrity, authenticity, and traceability and by separating identification of a digital source from procedural attribution. It introduces the evidentiary path of digital information as the sequence of legally or technologically significant events that must be capable of reconstruction where they are necessary to examine a particular evidentiary claim. Unlike conventional chain of custody, the evidentiary path may encompass copying, export, conversion, automated processing, and other relevant operations. The article further develops procedural verifiability of electronic evidence as the possibility, secured through criminal procedure, of examining and challenging the factual and technical information on which a particular evidentiary claim material to the assessment of reliability rests. Analysis of Article 6 of the European Convention on Human Rights, relevant ECtHR case law, and the Criminal Procedure Code of Ukraine shows that the central procedural question is not whether electronic evidence satisfies a universal technical standard, but whether the information necessary to examine the particular claim remains available and capable of effective challenge. The article argues that further regulation should focus on preserving and, where disputed, ensuring access to such information rather than prescribing a uniform set of technical data for every form of electronic evidence. Particular attention is paid to the implications of this model for Ukrainian criminal procedure and the assessment of digital evidence.

Introduction. The increasing use of electronic evidence in criminal proceedings raises questions that cannot be resolved solely by establishing whether digital data exist or have been technically preserved. Evidentiary assessment may depend on whether data remained unchanged, originated from a particular source, are attributable to a particular person, constitute a complete dataset, or accurately reflect automated processing. These questions concern different characteristics of digital information and may require different factual and technical information for their examination.

Electronic evidence has been extensively examined in international guidance and scholarship in relation to collection, preservation, authentication, admissibility, and procedural safeguards[1]. A narrower problem nevertheless remains: how should criminal procedure determine what must be capable of examination where the reliability of electronic evidence depends on a particular evidentiary claim?

This article addresses that problem through a claim-specific approach. It distinguishes integrity, authenticity, and traceability; separates identification of a digital source from procedural attribution; and develops the concepts of the evidentiary path of digital information and procedural verifiability. The

[1] Grimm P. W., Capra D. J., Joseph G. P. Authenticating Digital Evidence. Baylor Law Review. 2017. Vol. 69. P. 1–55; Romaniuk V. V., Ablamskyi S. Ye. Criteria for the admissibility of digital (electronic) evidence in criminal proceedings. Law and Safety. 2024. Vol. 93, No. 2. P. 140–150. DOI: 10.32631/pb.2024.2.13.

analysis focuses on the factual and technical information necessary to examine and challenge particular evidentiary claims rather than on prescribing a universal technical standard for electronic evidence.

The issue is particularly relevant to Ukrainian criminal procedure. The Criminal Procedure Code recognises computer data within the category of documents and regulates circumstances in which copies of such information may be treated as originals, while Article 290 provides for disclosure of materials held in an information and telecommunications system through access or electronic copies. These rules address important aspects of the procedural treatment of digital information, but they do not themselves resolve the claim-specific problem examined in this article.

Aim of the Article. The aim of this article is to develop a claim-specific framework for the procedural assessment of electronic evidence by distinguishing integrity, authenticity, and traceability and by defining the evidentiary path of digital information and procedural verifiability. It further examines the implications of this framework for Ukrainian criminal procedure and identifies the procedural conditions necessary for effective examination and challenge of evidentiary claims based on digital information.

Main Material. Integrity of Electronic Evidence: From Technical Immutability to a Procedurally Significant Property. The integrity of electr nic evidence is commonly associated with the preservation of digital data and the ability to detect alteration. Where evidentially significant data may have been modified after acquisition and the nature of the intervention cannot be established, the basis for concluding that the data remained unchanged is weakened[2]. For criminal proceedings, however, the absence of alteration is only part of the problem. Equally important is whether sufficient information exists to establish and test the claim that the data remained unchanged.

A file may remain unchanged after acquisition, yet its integrity may be difficult to verify independently if information about its acquisition, relevant metadata, or access is unavailable. Conversely, copying data to another medium does not compromise integrity where the operation is documented and the evidentially significant content can be shown to have remained unchanged.

This distinction is reflected in the case law of the Supreme Court of Ukraine. In its resolution of 29 March 2021 in Case No. 554/5090/16-к, the Joint Chamber of the Cassation Criminal Court addressed the particular nature of an electronic document and its capacity to exist and be reproduced on different storage media[3]. In its resolution of 25 September 2023 in Case No. 208/2160/18, the Joint Chamber considered the statutory treatment of copies of information, including computer data, and the conditions under which such copies may be recognised by a court as the original document.[4] These decisions are relevant to distinguishing evidentially significant digital data from the physical medium on which they are stored.

Cryptographic hashing provides a common means of detecting changes to digital data. Comparison of hash values can establish whether the bit-level structure of a dataset changed between the points at which the values were calculated[5]. A matching hash value, however, does not establish what occurred before the first hash was calculated, where the information originated, who performed the relevant acts, or

[2] Guttman B., White D. R., Walraven T. Digital Evidence Preservation: Considerations for Evidence Handlers. NIST IR 8387. Gaithersburg, MD : National Institute of Standards and Technology, 2022. DOI: 10.6028/NIST.IR.8387.

[3] Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 року у справі № 554/5090/16-к, провадження № 51-1878кмо20.

[4] Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 вересня 2023 року у справі № 208/2160/18, провадження № 51-1868кмо22.

[5] Scientific Working Group on Digital Evidence. *Best Practices for Digital Evidence Collection*. SWGDE 18-F-002-2.0. Version 2.0. SWGDE, 2025.

whether acquisition was complete. It therefore supports a particular claim of non-alteration rather than establishing the reliability of the evidence as a whole.

The distinction is also apparent in forensic copying. A properly performed forensic copy transfers data to another storage environment while preserving evidentially significant content. Verification may therefore depend on the acquisition method, documentation, verification mechanisms, and correspondence between the acquired data and the source[6]. An undocumented alteration should accordingly be distinguished from a traceable technical transformation whose nature and consequences can be reconstructed and tested.

Integrity also has a temporal dimension. Between acquisition or initial capture and presentation in criminal proceedings, data may be copied, transferred, preserved, examined, lost, incompletely acquired, or altered. Not every operation is procedurally significant; what matters are those operations and circumstances on which a particular evidentiary claim depends and whether their effect on evidentially significant content can be examined.

The capture, preservation, admissibility, and assessment of digital information are addressed in Ukrainian criminal-procedure scholarship[7]. The present analysis takes a further step by distinguishing the actual state of digital information from the procedural ability to substantiate a claim that this state has been preserved.

This article therefore distinguishes technical integrity from procedurally substantiated integrity of electronic evidence. Technical integrity refers to the preservation of evidentially significant digital data and the ability to detect alterations through technical means. Procedurally substantiated integrity exists where criminal proceedings provide sufficient factual and technical information concerning the state of the digital data and material operations performed on them to permit a reasoned assessment of the claim that their evidentially significant content has been preserved.

The procedural significance of integrity therefore lies not in absolute technological inviolability, but in the ability to establish and test the state of evidentially significant data over the relevant period. Where material operations cannot be reconstructed, the resulting uncertainty concerns the basis of the particular evidentiary claim.

Confirmation that digital data remained unchanged does not establish their provenance. An unchanged file may still be incorrectly associated with a person, device, account, or information system. Integrity and authenticity therefore address different questions: integrity concerns the preservation of evidentially significant content, whereas authenticity concerns the basis for a claim as to provenance.

Authenticity of Electronic Evidence: Digital Provenance and Procedural Attribution. A claim as to the provenance of electronic evidence may be supported by metadata, account identifiers, device information, timestamps, system logs, digital signa res, service-provider records, and other technical or contextual information. Its evidentiary significance depends not on its digital form but on the proposition it is relied upon to establish and the circumstances in which the relevant information was generated, preserved, and obtained[8].

[6] Scientific Working Group on Digital Evidence. *Best Practices for Computer Forensic Acquisitions*. SWGDE 17-F-002-2.1. Version 2.1. SWGDE, 2025.

[7] Romaniuk V. V., Ablamskyi S. Ye. Criteria for the admissibility of digital (electronic) evidence in criminal proceedings. *Law and Safety*. 2024. Vol. 93, No. 2. P. 140–150. DOI: 10.32631/pb.2024.2.13; Politova A. S., Chekhlai T. O. Dopustymist tsyfrovykh dokaziv u kryminalnomu provadzhenni: analiz sudovoi praktyky [Admissibility of digital evidence in criminal proceedings: Analysis of judicial practice]. *Visnyk Mariupolskoho Derzhavnoho Universytetu. Seriia: Pravo*. 2025. No. 29. P. 104–115. DOI: 10.34079/2518-1319-2025-15-29-104-115.

[8] Council of Europe Cybercrime Programme Office. *Electronic Evidence Guide, Version 3.0: A Basic Guide for Police Officers, Prosecutors and Judges*. Council of Europe, 2022.

A distinction is therefore necessary between identification of a digital source and procedural attribution. Establishing that information originated from a particular device, account, information system, or other digital source does not by itself establish the legally significant connection between those data and the person or act to which they are attributed. Devices may have multiple users, credentials may be shared or compromised, and some records may be generated automatically. Attribution therefore requires an evidentiary basis beyond identification of the digital source[9].

The same problem arises with electronic communications and online material. Association of digital content with a particular account or source does not necessarily establish that a particular individual authored, transmitted, or created it. Such an inference may depend on access records, surrounding communications, contextual evidence, or other corroborating circumstances. Authentication scholarship similarly distinguishes identification of online material or its source from attribution to a particular person[10].

Metadata may assist this assessment by providing information about the creation, modification, acquisition, transmission, or technical environment of digital data, but their significance depends on how they were generated and preserved. The same applies to exports, screenshots, downloaded files, and other representations derived from a digital environment: their evidentiary significance may depend on what was captured, how it was obtained, whether relevant context was retained, and whether the material can be related to its digital source[11].

These questions are particularly visible in relation to digital open-source information. The Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations provides a structured framework for the identification, collection, preservation, verification, and analysis of such material[12]. These practices do not create a presumption of reliability; they preserve information that may later be necessary to examine evidentiary claims based on digital open-source material.

The practical relevance of these issues to Ukrainian criminal proceedings is increasingly apparent. In June 2026, judges of the Grand Chamber of the Supreme Court analysed judicial practice concerning the admissibility of OSINT evidence in criminal proceedings[13]. This development underscores the importance of how publicly available digital material is obtained, preserved, presented, and assessed, while leaving attribution as a distinct question.

Where provenance or attribution is disputed, the relevant question is whether the factual and technical information necessary to examine the particular evidentiary claim is available. Establishing a digital source does not, without more, establish the legally significant connection between the data and the person or act to which they are attributed.

---

[9] Grimm P. W., Capra D. J., Joseph G. P. Authenticating Digital Evidence. Baylor Law Review. 2017. Vol. 69. P. 1–55.

[10] Grimm P. W., Capra D. J., Joseph G. P. Authenticating Digital Evidence. Baylor Law Review. 2017. Vol. 69. P. 1–55.

[11] Council of Europe Cybercrime Programme Office. *Electronic Evidence Guide, Version 3.0: A Basic Guide for Police Officers, Prosecutors and Judges*. Council of Europe, 2022.

[12] Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights; Human Rights Center, University of California, Berkeley. *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law*. New York; Geneva : United Nations, 2022. 87 p. ISBN 978-92-1-154233-2.

[13] Верховний Суд. Судді ВП ВС проаналізували судову практику щодо допустимості OSINT-доказів у кримінальних провадженнях. 16 червня 2026 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/2049153/ (дата звернення: 20.08.2026).

Even where provenance is sufficiently established, assessment may depend on events occurring between acquisition or initial capture and the eventual use of digital information in criminal proceedings. The ability to reconstruct legally or technologically significant events during that period concerns a separate analytical dimension: traceability.

Traceability of Electronic Evidence and the Evidentiary Path of Digital Information. The assessment of electronic evidence may depend not only on the state or provenance of digital data, but also on the ability to reconstruct material stages in their handling, including acquisition or initial capture, copying, transfer, preservation, examination, transformation, and presentation in criminal proceedings. Such information is relevant to the extent that it enables a particular evidentiary claim to be examined[14].

In digital-forensic practice, this problem is traditionally associated with the chain of custody. Council of Europe and SWGDE guidance emphasises documentation of acquisition, possession, transfer, handling, and other circumstances relevant to reconstructing what happened to digital evidence after it was obtained[15].

For digital information, however, the relevant history is not exhausted by transfers of physical possession. Evidentiary significance may attach to forensic copying, export from an information system, format conversion, automated processing, extraction of part of a dataset, or other technological transformations. Such operations do not themselves render evidence unreliable; what matters is whether their nature and consequences can be established where they bear on a particular evidentiary claim[16].

For the purposes of this study, traceability of electronic evidence refers to the ability to reconstruct those legally or technologically significant stages in the handling of digital information on which the examination of a particular evidentiary claim depends. Traceability neither requires reconstruction of the entire technological history of a digital object nor establishes reliability by itself.

To specify the subject of such reconstruction, this article introduces the concept of the evidentiary path of digital information. The evidentiary path is the sequence of legally or technologically significant events extending from the acquisition or initial capture of digital data to their use in criminal proceedings, information about which is necessary to examine a particular evidentiary claim.

The evidentiary path is not synonymous with chain of custody. Chain of custody concerns possession, transfer, and handling of evidence[17]. The evidentiary path instead identifies which events in the history of digital information must be capable of reconstruction to examine a particular evidentiary claim. It may therefore encompass elements of the chain of custody without being limited to them.

The evidentiary path is consequently claim-specific. A non-alteration claim may require information about acquisition, copying, hash values, and subsequent material operations; a completeness claim may require export parameters and their relationship to source data; and a provenance claim may require source,

[14] Council of Europe Cybercrime Programme Office. *Electronic Evidence Guide, Version 3.0: A Basic Guide for Police Officers, Prosecutors and Judges*. Council of Europe, 2022; Scientific Working Group on Digital Evidence. *Best Practices for Digital Evidence Collection*. SWGDE 18-F-002-2.0. Version 2.0. SWGDE, 2025.

[15] Council of Europe Cybercrime Programme Office. *Electronic Evidence Guide, Version 3.0: A Basic Guide for Police Officers, Prosecutors and Judges*. Council of Europe, 2022; Scientific Working Group on Digital Evidence. *Best Practices for Digital Evidence Collection*. SWGDE 18-F-002-2.0. Version 2.0. SWGDE, 2025.

[16] Scientific Working Group on Digital Evidence. *Best Practices for Computer Forensic Acquisitions*. SWGDE 17-F-002-2.1. Version 2.1. SWGDE, 2025.

[17] Council of Europe Cybercrime Programme Office. *Electronic Evidence Guide, Version 3.0: A Basic Guide for Police Officers, Prosecutors and Judges*. Council of Europe, 2022; Scientific Working Group on Digital Evidence. *Best Practices for Digital Evidence Collection*. SWGDE 18-F-002-2.0. Version 2.0. SWGDE, 2025.

account, log, or pre-acquisition information. The same principle applies to automated processing where source data, processing parameters, software version, or material operations bear on the claim under examination.

This does not require every technological operation to be documented to the same degree of detail, nor does the absence of an individual record automatically render the evidence unreliable. The relevant question is whether missing factual or technical information bears on the claim under examination. Where its absence prevents adequate examination of the basis for that claim, the gap acquires evidentiary significance.

Traceability thus provides a means of identifying which parts of the history of digital information must remain reconstructable for a particular evidentiary claim to be examined. Whether criminal procedure provides an adequate opportunity to conduct that examination raises the broader question of procedural verifiability.

Procedural Verifiability of Electronic Evidence and the Guarantees of a Fair Trial. Integrity, authenticity, and traceability address different questions concerning electronic evidence, but none independently determines reliability. Reliability is determined through evidentiary assessment and may depend on claims that data remained unchanged, originated from a particular source, are attributable to a particular person, constitute a complete dataset, or accurately reflect automated processing. Each such claim may depend on particular factual and technical information.

A procedural problem arises where an evidentiary conclusion depends on such information but that information cannot adequately be examined or challenged. The uncertainty then concerns not necessarily the state of the digital data, but the basis on which a party or the court is invited to draw a conclusion from them.

Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms does not establish a separate regime for electronic evidence or prescribe particular technical methods for its verification. Its relevance arises from the broader guarantees of a fair hearing, adversarial proceedings, and equality of arms[18].

The significance of these principles for electronic evidence is particularly apparent in *Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye*. The Grand Chamber recognised difficulties associated with electronic evidence and the technologies involved in its collection, securing, processing, and analysis, but considered them within the general framework of Article 6 and the overall fairness of the proceedings[19]. Of particular importance is whether an accused has an effective opportunity to challenge electronic evidence of decisive significance[20]. The present study proceeds from that procedural premise but asks a narrower question: what must be capable of examination and challenge where reliability depends on a particular evidentiary claim?

Related concerns appear in contemporary scholarship. Stoykova develops a right to procedural accuracy through a governance model for digital evidence in criminal proceedings[21]. In Ukrainian scholarship, Petryk distinguishes, inter alia, self-verified, technically verified, expert-confirmed, and presumptively verified electronic evidence[22]. These approaches move the inquiry beyond the mere existence of digital information towards the conditions under which conclusions concerning it can be justified.

---

[18] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 1950, ETS No. 005, art. 6.

[19] *Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye* [GC], no. 15669/20, 26 September 2023, §§ 311–313.

[20] *Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye* [GC], no. 15669/20, 26 September 2023, §§ 311–341.

[21] Stoykova R. A New Right to Procedural Accuracy: A Governance Model for Digital Evidence in Criminal Proceedings. *Computer Law & Security Review*. 2024. Vol. 55. Art. 106040. DOI: 10.1016/j.clsr.2024.106040.

[22] Петрик В. В. *Особливості використання електронних доказів у кримінальному процесі в Україні та світі* : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2026. С. 3.

The approach proposed here takes the particular evidentiary claim as its unit of analysis: the necessary scope of examination depends on what is asserted about the evidence and on the factual and technical information supporting that assertion.

To describe this relationship, this article uses the concept of procedural verifiability of electronic evidence. Procedural verifiability means the possibility, secured through criminal procedure, of examining and challenging the factual and technical information on which a particular evidentiary claim material to the assessment of the reliability of electronic evidence rests.

The inquiry therefore asks what is asserted, what factual and technical information supports the assertion, and whether criminal procedure provides a sufficient opportunity to examine and challenge that information. Procedural verifiability is claim-specific: the same digital object may be verifiable in relation to one claim but not another. A hash value, for example, may support examination of non-alteration without providing a basis for attribution.

Cybersecurity controls may preserve logs, metadata, access records, system events, and other information necessary to examine an evidentiary claim, but they neither establish reliability nor create procedural verifiability.

The proposed approach reveals a specific gap in the current Criminal Procedure Code of Ukraine. Under Article 99, computer data may fall within the category of documents and, under statutory conditions, copies of information, including computer data, may be recognised by the court as the original document[23]. Article 290 permits disclosure of materials contained in an information and telecommunications system through access or electronic copies[24].

These provisions regulate aspects of the procedural status, reproduction, and accessibility of digital information. They do not, however, establish a mechanism for determining which factual and technical information must be preserved and made available where examination of a particular evidentiary claim depends upon it. The gap therefore concerns the procedural conditions necessary to test claims made on the basis of digital information.

Further development of criminal-procedure regulation need not prescribe a uniform list of technical data accompanying every item of electronic evidence. Given the diversity of digital sources, the more appropriate normative objective is to ensure the preservation and, where disputed, adequate accessibility of the factual and technical information without which a particular evidentiary claim material to the assessment of reliability cannot be examined and challenged.

Conclusions. This study has shown that the reliability of electronic evidence cannot be reduced to a single technical characteristic. Integrity, authenticity, and traceability address distinct questions concerning the preservation, provenance, attribution, and history of digital information, but none independently establishes reliability.

The proposed framework takes the particular evidentiary claim as its unit of analysis. The evidentiary path identifies legally or technologically significant events that must remain reconstructable where they bear on such a claim, while procedural verifiability concerns whether criminal procedure enables the factual and technical information supporting that claim to be examined and challenged.

Applied to Ukrainian criminal procedure, this approach identifies a specific regulatory gap. Although the Criminal Procedure Code regulates aspects of the status, reproduction, and disclosure of digital information, it does not determine which factual and technical information must be preserved and made available where examination of a particular evidentiary claim depends upon it. Further regulation should therefore secure preservation and, where disputed, adequate

[23] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Ст. 99.

[24] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Ст. 290.

access to such information rather than prescribe a universal technical standard for electronic evidence.

The central procedural question is consequently not simply whether electronic evidence is reliable, but what claim supports that conclusion, what factual and technical information the claim rests upon, and whether that information can be adequately examined and challenged.

The rule of law in four dimensions: a contemporary perspective

Streltsov Yevgen
Doctor of Juridical Sciences, Doctor of Theology,
Professor, Professor Honoris, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Honored Scientific Worker of Ukraine,
Head of the Criminal Justice Innovations Lab
National University "Odesa Law Academy", Ukraine
ORCID: 0009-0001-9728-0031

The article provides a comprehensive theoretical and methodological examination of the essence, purpose, and practical potential of the rule of law through the lens of the proposed multidimensional approach. It is substantiated that, by its intrinsic nature, the rule of law constitutes a complex, dynamic, and multifaceted socio-legal phenomenon that cannot be reduced exclusively to formal or normative characteristics. Its essence is examined through four interrelated dimensions: as a sociocultural phenomenon embodying a supreme civilizational value and legal ideal; as an objective socio-legal reality; as a fundamental legal principle that determines the guiding parameters of law-making; and as a theoretical and scientific concept forming part of the categorical framework of legal scholarship.

These theoretical propositions are subsequently extrapolated to the sphere of national public law with a view to identifying the general patterns governing its functioning and the implementation of the rule of law. The article provides a detailed analysis and specification of the manifestations of each of the four dimensions across key branches of public law, including constitutional, administrative, criminal, criminal procedural, financial, and tax law. Particular attention is devoted to elucidating how each of these dimensions is adapted to the specific nature of the relevant social relations and institutions of public authority.

On the basis of the analysis undertaken, it is substantiated that the proposed theoretical approach makes it possible to achieve a genuine balance between the public interests of the state and the fundamental rights and freedoms of private persons. The conclusions emphasize that each branch of public law adapts the four-dimensional structure of the rule of law to its own subject matter, sector-specific principles, and objectives. This supports the understanding of the rule of law not merely as an abstract theoretical ideal, but also as an effective practical instrument for securing and protecting human rights against arbitrary or unjustified interference by public authorities. The findings are of significant scholarly value for the further development of the general theory of law and the theory of public law.

Верховенство права у чотирьох вимірах: сучасне бачення

Стрельцов Євген Львович
доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
почесний професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції»
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0009-0001-9728-0031

Вступ. Актуальність теми дослідження зумовлена трансформацією розуміння права в умовах сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних викликів. Верховенство права традиційно визнається фундаментальним базисом демократичного суспільства, проте його традиційне розуміння нерідко зводиться переважно до нормативно-правового виміру. Водночас сучасні суспільно-політичні процеси вимагають більш глибокого, багатоаспектного його переосмислення. Для повного розкриття потенціалу верховенства права виникає необхідність його аналізу крізь призму чотирьох взаємопов'язаних вимірів: як соціокультурного феномену, об'єктивного суспільного явища, фундаментального юридичного принципу та науково-теоретичного поняття. Такий інтегративний підхід дозволяє не тільки запропонувати чотиривимірну загальнотеоретичну модель верховенства права, а також простежити її безпосереднє відображення у публічному праві.

Особливого значення цей методологічний інструментарій набуває при деталізації в межах конкретних галузей публічно-правової сфери, зокрема, конституційного, адміністративного, кримінального, кримінального процесуального, фінансового та податкового права. Саме в цих галузях верховенство права виступає головним запобіжником свавілля державної влади та гарантом захисту прав та свобод людини.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування чотиривимірної природи верховенства права як феномену, явища, принципу та поняття, а також дослідження специфіки його теоретичної і практичної реалізації у системі публічного права загалом та в окремих його провідних галузях, зокрема конституційному, адміністративному, кримінальному, кримінальному процесуальному, фінансовому та податковому праві.

Основний матеріал. Україна, відповідно до Конституції України, є правовою державою (ст. 1), у якій визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8). Його конституційне закріплення передбачає, зокрема, визнання Конституції України актом найвищої юридичної сили, відповідно до якого закони та інші нормативно-правові акти приймаються на її основі та повинні їй відповідати (ч. 1 ст. 8). Водночас норми Конституції України є нормами прямої дії, а звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (ч. 2 ст. 8).[1] Потрібно підкреслити, що й у межах континентальної правової традиції принцип верховенства права логічно викристалізовується як сутнісне ядро та похідний елемент ширшої доктрини правової держави, виступаючи її основним функціональним інструментом.

Визначаючи зміст цього принципу, Конституційний Суд України наголошує, що його реалізація передбачає «панування права в суспільстві. Зокрема, верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, передусім у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала своє

[1] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 05.08.2026).

відображення в Конституції України».[2] Ці конституційні положення закладають необхідний фундамент для розуміння змісту верховенства права. Водночас їх нормативний текст є доволі лаконічним, що залишає простір для його подальшого доктринального системного та комплексного тлумачення. [3] У праві Європейського Союзу верховенство права виконує роль системоутворювального конституційного принципу, який забезпечує єдність і пріоритет норм права Європейського Союзу над національним законодавством держав-членів включно з конституційними положеннями.[4]

Особливу увагу необхідно звернути на те, що у 2011 році саме цей принцип став основою для базового документу Європейської комісії «За демократію через право» Ради Європи (Венеціанської комісії), у якому було сформульовано його загальне визначення та закладено теоретичний фундамент сучасного розуміння верховенства права.[5] Відповідні положення згодом були оприлюднені й в українському виданні.[6] У 2016 році Венеціанська комісія розробила спеціальний практичний інструментарій – Контрольний список верховенства права, покликаний забезпечити можливість системної оцінки стану дотримання верховенства права у конкретних державах.[7] Наступним етапом цього розвитку стало оновлення відповідних положень Венеційською комісією у грудні 2025 року. Оновлений Контрольний список верховенства права, ухвалений Венеційською комісією на її 145-му пленарному засіданні року, зберігаючи основну структуру попередньої системи критеріїв, доповнює її двома новими самостійними критеріями – системою стримувань і противаг та конституційним контролем. Їх включення спрямоване, зокрема, на посилення інституційних гарантій верховенства права, демократії та запобігання їх регресу.[8]

Безумовно, постійне звернення до проблематики верховенства права**,** особливо на сучасному етапі, коли вона набуває дедалі більшого практичного й загальнодержавного значення, зумовлює необхідність її глибшого теоретичного осмислення. Показовим у цьому контексті є безпосередній зв'язок принципу верховенства права з проведенням ключових реформ в Україні, дотримання яких Європейський Союз та Європейська Комісія розглядають як одну з необхідних передумов

[2] Див. детальніше: Про верховенство права : Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004. *Відомості Конституційного Суду України*. 2005. № 1. С. 48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text (дата звернення: 16.08.2026) ; Верховенство права. Рішення Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava (дата звернення: 16.08.2026).

[3] Козюбра М.І. Принцип верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки.* Юридичні науки. 2007. Том 64. С. 3–9.

[4] Расторгуєва Н. Принцип верховенства права в правовій системі ЄС та України. *Ерліхівський журнал.* 2025. Випуск 13. С. 43–49. DOI https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-13.06

[5] Venice Commission of the Council of Europe. Report on the rule of law – Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011). CDLAD (2011)003rev. URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2011-003rev-e (дата звернення: 17.08.2026).

[6] Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Мірило Правовладдя. Коментар. Глосарій. Rule of Law Checklist. 2017. ТОВ «Компанія BAITE. URL: http://za.inf.ua/bo/Rule_of_Law_Checklist.pdf. (дата звернення: 12.08.2026).

[7] Venice Commission of the Council of Europe. Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016). CDL-AD(2016)007. URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2016-007-e (дата звернення: 17.08.2026).

[8] Venice Commission of the Council of Europe. The Updated Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 145th Plenary Session (Venice, 12-13 December 2025). CDL-AD(2025)002-e. URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2025-002-e (дата звернення: 17.08.2026).

подальшого розвитку України на шляху до європейської інтеграції.[9] В умовах масштабних суспільних трансформацій верховенство права не може розглядатися лише як статичний нормативний принцип, а потребує розкриття його аксіологічної (ціннісної) сутності.[10] Такий підхід дедалі виразніше знаходить відображення і в сучасному українському правовому дискурсі, де верховенство права розглядається як одна з фундаментальних цінностей європейської інтеграції та необхідна передумова проведення реформ.[11] Тому принципово важливо враховувати, що верховенство права є не лише елементом системи права, а й, без перебільшення, фундаментальною умовою функціонування правової держави, яка безпосередньо забезпечує життєздатність демократичних інститутів та реальне соціокультурне утвердження прав людини. Зазначене актуалізує необхідність подальшого наукового дослідження цієї проблематики, яке має розпочинатися з розкриття сутності верховенства права та передбачати комплексне осмислення його системності як у визначенні, так і у функціональному призначенні.[12]

Отже, за таких умов природним видається відхід від його лінійного визначення на користь розуміння верховенства права як інтегральної комплексної соціально-правової системи, що проявляється у низці вимірів: як феномен (філософсько-аксіологічний), явище (емпірично-соціологічний), правовий принцип (нормативно-доктринальний) та поняття (лінгвістично-логічний). Саме категорія «вимір», на відміну від «складової» чи «аспекту», акцентує цілісність верховенства права, водночас відображаючи різні форми його прояву та глибину змісту. З урахуванням цього стисло охарактеризуємо зазначені виміри.

Феномен верховенства права, на нашу думку, відображає еволюційні зміни у правовому мисленні людства, що ознаменували перехід від «права сили» до «сили права». Історичним проявом цього феномену можна вважати своєрідну «капітуляцію» носіїв абсолютної влади – монархів, диктаторів тощо – перед абстрактними нормативними правилами, коли суб'єкт, який володіє монополією на легітимне насильство (держава, армія), визнає вищу силу права та судового рішення.

Верховенство права як явище відображає/має відображати соціальну реальність, що виявляється у повсякденній атмосфері передбачуваності та безпеки в суспільстві. Воно існує тоді, коли пересічний громадянин чи інвестор має обґрунтовану впевненість у тому, що його права будуть захищені від

[9] Європейська Комісія. Україна на шляху вступу до ЄС. Європейська Комісія. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/ukraines-path-towards-eu-accession_uk (дата звернення: 02.08.2026).

[10] Див.: Стрельцов Є.Л. Від біфуркаційної державності через біфуркаційне правотворення до біфуркаційного права: первинні теоретичні положення. *Цифрове наукове суспільство: соціально-економічні, правові та міжнародні аспекти*. Збірник наукових праць. Харків, Вінниця: ТОВ«УКРЛОГОС Груп, 2026. С.100-107.

[11] Верховенство права як основа європейської інтеграції: у Києві обговорили прогрес реформ та подальші кроки. *Європейський інтеграційний портал.* 14.05.2026. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/verhovenstvo-prava-yak-osnova-yevropejskoyi-integratsiyi-u-kyyevi-obgovoryly-progres-reform-ta-podalshi-kroky/ (дата звернення: 12.08.2026).

[12] Такі, певною мірою новітні, підходи до дослідження проблематики верховенства права вже мають відповідну апробацію у вітчизняній правовій доктрині. Показовою у цьому контексті є монографія С. П. Головатого «Верховенство права», яка складається з трьох книг і послідовно розкриває еволюцію цієї категорії: «Верховенство права. Від ідеї до доктрини» (книга I), «Верховенство права: від доктрини – до принципу» (книга II) та «Верховенство права: український досвід» (книга III). Див. детальніше: Головатий С.П. Верховенство права: монографія: у 3-х кн. К.: Вид-во «Фенікс», 2006. LXIV; 1747 с.

посягань будь-якого суб'єкта, незалежно від його політичної «ваги» чи обсягу фінансового капіталу.

Верховенство права як принцип найбільшою мірою відображає його практично-нормативний вираз. З урахуванням стандартів Венеційської комісії принцип верховенства права виявляється через низку взаємопов'язаних вимог, зокрема: законність – діяльність органів влади на підставах і у спосіб, визначених законом; юридичну визначеність – чіткість і передбачуваність правового регулювання; заборону свавілля – належне обмеження дискреційних повноважень органів державної влади; доступ до правосуддя – передусім через незалежний та неупереджений суд і можливість судового контролю за діяльністю органів влади; рівність перед законом – відсутність необґрунтованих, у тому числі «кастових», процесуальних чи інших привілеїв.[13]

Поряд з іншими загальними категоріями верховенство права може проявлятися і як поняття, або, образно кажучи, правова формула, яка на рівні правової доктрини відображає ієрархію нормативних актів та правових цінностей, закріплюючи її в офіційних юридичних текстах.

Таке обґрунтування значення верховенства права дає підстави стверджувати, що його призначення як динамічної системи полягає у тому, щоб теоретичне поняття через конкретні принципи матеріалізувалося у соціальне явище, утворюючи загальноцивілізаційний феномен.

Таке розуміння, своєю чергою, дає змогу виокремити основні деструктивні чинники, які певною мірою блокують повноцінне утвердження верховенства права в Україні, ускладнюють формування належної правової системи та сприяють поширенню корупційних практик. Зокрема, спроби реформування відповідних органів без належного дотримання вимог верховенства права можуть не лише не забезпечити очікуваного результату, а й створити додаткові ризики для його утвердження.[14] Це виявляється, зокрема, й у спробах трансформувати суспільну правосвідомість без належного інституційного оновлення відповідних органів, унаслідок чого вони залишаються значною мірою декларативними. Подолання таких деструктивних чинників можливе лише за умови утвердження критеріїв вищої справедливості, насамперед реального забезпечення прав людини та незалежності суду, у поєднанні з відповідними політичними й соціально-економічними заходами.[15]

Таке загальне визначення та розуміння призначення феномену верховенства права дає змогу дослідити його прояви й на більш локальному рівні, зокрема у публічному праві загалом та його окремих галузях.[16] Це особливо важливо з огляду на те, що саме у цій правовій площині держава реалізує монополію на примус та взаємодіє з громадянином у відносинах «влада – підпорядкування». За відсутності належних обмежень, передусім застосування феномену верховенства права, така взаємодія створює ризик зловживання державою та її посадовими особами владними повноваженнями. Саме у цій площині верховенство права покликане обмежувати «абсолютну» владу державних органів та чиновників рамками

[13] Венеціанська комісія. Мірило Правовладдя. С. 15–28.

[14] Лавренюк С. Перезавантаження: як не нашкодити верховенству права? *Голос України.* 2020. 3 листоп. № 202. URL: https://www.golos.com.ua/article/337794 (дата звернення: 22.07.2026).

[15] На думку керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, самі лише зусилля НАБУ та САП не здатні подолати корупцію в оборонній сфері, оскільки йдеться про величезний бюджет і значну кількість закупівель, кожна з яких може містити корупційні ризики. У САП назвали головну умову для подолання корупції в оборонній сфері. UA.NEWS. 10 серп. 2026. URL: https://ua.news/ua/ukraine/u-sap-nazvali-golovnu-umovu-dlia-podolannia-koruptsiyi-v-oboronnii-sferi (дата звернення: 17.08.2026).

[16] Стрельцов Є.Л. Публічне право та охорона суспільних інтересів: загальне та галузеве. *Право України.* 2025. № 11. С. 12–30. DOI: 10.33498/louu-2025-11-037

правових положень, забезпечуючи водночас захист «слабшої» сторони – громадянина – у відносинах із «всесильною» державою. Його реалізація надає державному примусу необхідної правової легітимності, оскільки гарантує застосування правових санкцій, зокрема покарання, виключно на підставі чітких, прозорих і передбачуваних нормативних правил. Водночас одним із проявів верховенства права у публічно-правовій площині є недопущення або максимальне обмеження прийняття суперечливих, свавільних чи необґрунтованих нормативно-правових актів**.**

З урахуванням викладеного, у публічному праві феномен верховенства права слід розглядати як відмову держави від «абсолютної сили» на користь «самообмеження». Йдеться про перехід від принципу «держава – це я, і я творитиму що хочу» до концепції повного підпорядкування діяльності держави та її апарату правилам суспільного договору. Практичним вираженням такого підходу є функціонування Конституційного Суду та адміністративних судів, які, будучи створеними державою, водночас здатні можуть обмежувати обсяг її діяльності правовими рамками. Для України особливого значення набуває збереження в умовах війни прав і свобод людини за одночасного врахування обґрунтованої «державної доцільності», що передбачає збереження розумних і пропорційних правових обмежень публічної влади навіть у такий період.

У публічному праві верховенство права як явище проявляється/повинно проявлятися у забезпеченні «безпеки» громадянина перед владою, що має знаходити своє втілення у реальному повсякденному психологічному та юридичному комфорті особи під час її взаємодії з державою. Це стан, за якого людина не відчуває страху перед правоохоронцем, оскільки усвідомлює чітко визначені межі його повноважень.

Верховенство права як принцип у публічному праві виступає своєрідним «технологічним» обмеженням влади. У цьому контексті виокремлюють низку основних вимог, зокрема законність, правову визначеність, заборону свавілля (пропорційність відповідальності), доступ до правосуддя, що знаходять своє відображення у відповідних положеннях Венеційської комісії, на що вище зверталася увага.

Визначаючи верховенство права як поняття у публічному праві, доцільно виокремити своєрідний трьохрівневий фільтр його легітимності, через який мають проходити будь-які владні рішення. Перший рівень дає змогу встановити, чи відповідає конкретний закон основоположним правовим цінностям, закріпленим у загальних правових положеннях, зокрема праву на життя, недоторканність житла, захист від катувань тощо. Якщо закон суперечить таким конвенційним правам, його можливо вважати «законом нікчемним». Другий рівень стосується діяльності органів виконавчої влади та дає змогу з'ясувати, чи діють вони в межах закону та чи не підміняють його положення власними підзаконними актами, зокрема листами, наказами тощо. Третій рівень пов'язаний із необхідністю незалежного контролю, насамперед судового, здатного «скасувати рішення» попередніх рівнів, якщо вони об'єктивно не відповідають установленим вимогам. Усе це має знаходити своє практичне втілення у приписах основних галузей публічного права.

Конкретизуючи це, можна вважати, що у конституційному праві, яке виступає фундаментом системи публічного права[17], верховенство права як феномен може проявлятися, зокрема, у тому, що законодавець (законодавчий орган) зобов'язаний утримуватися від ухвалення законів, які порушують сутність конституційних прав. Верховенство права також реалізується через принцип поділу державної влади, який, своєю чергою, має забезпечуватися системою стримувань і противаг між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади з метою недопущення, кажучи образно, будь-якої форми диктатури з боку будь-якого владного центру. У конституцій-

[17] Шатіло В. А. Соціальне призначення державної влади в умовах трансформації суспільства. *Вибори та демократія.* 2011. № 3 (29). С. 57–62.

ному праві це проявляється як через відповідний принцип організації державної влади, так і через вимогу стабільності правових приписів, за якої неприпустимим є, передусім, «переписування» конституційних положень відповідно до «миттєвих» політичних інтересів чинної влади чи економічних інтересів окремих груп.

Адміністративне право, яке, умовно кажучи, покликане забезпечувати щоденне правове регулювання суспільних відносин, реалізацію цього феномену має забезпечувати, зокрема, через вимогу правомірності дій суб'єктів публічної влади, відповідно до якої «чиновник» має право вчиняти лише те, що прямо дозволено законом (принцип юридичної визначеності). Це також знаходить свій прояв у праві на оскарження, коли громадянин має можливість оскаржити будь-яке рішення органу державної влади. Ще одним проявом є принцип пропорційності державного впливу, відповідно до якого будь-який захід державного примусу має бути мінімально необхідним для досягнення суспільної мети. Усе це має знаходити своє визначення у понятійно-категоріальному апараті адміністративного права.[18]

У кримінальному та кримінальному процесуальному праві цей феномен, який визначає не стільки рівень державного примусу, скільки межі свободи людини[19], проявляється, зокрема, у таких положеннях. Так, відома догма «ні злочину, ні покарання без закону» підкреслює, що особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності лише за діяння, яке було чітко заборонене законом на момент його вчинення. Або, наприклад, одним з проявів є так звана «рівність зброї», відповідно до якої сторона обвинувачення та сторона захисту мають рівні процесуальні можливості у судовому провадженні, тоді як суд при цьому залишається незалежним і неупередженим арбітром. Ще одним проявом є недоторканність особи, що знаходить своє вираження, зокрема, у встановленні чітких правових умов для проведення обшуків, затримання та оперативного прослуховування, застосування яких, як правило, потребує судового контролю, спрямованого на перевірку дотримання встановлених законом умов та недопущення необґрунтованого втручання у сферу особистої свободи. Потрібно відзначити, що ця проблема має своє відображення й в інших процесуальних галузях права.[20]

Економічну безпеку забезпечують/повинні забезпечувати фінансове та податкове право, у яких цей феномен знаходить, зокрема, такі прояви.[21] Наприклад, це так звана прозорість обтяжень, відповідно до якої податки повинні встановлюватися виключно законом, а не «свавільними» наказами представників відповідних органів. Це також наявність так званої «презумпції правомірності», яка проявляється у тому, що у випадку неоднозначного трактування податкової норми рішення має ухвалюватися на користь платника податків. Усе це, у цілому, дає змогу образно визначити, що верховенство права у площині публічного права є своєрідним «щитом громадянина»

[18] Чишко К. О. Публічність як термінологічна складова категорій науки адміністративного права: змістова характеристика. *Публічне адміністрування в умовах змін та перетворень: проблеми організації та правового забезпечення* : зб. наук. пр. за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 9–10 квіт. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 54–56. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bcbc19c9-58d7-4c66-81f5-e81ca980106f/content (дата звернення: 29.07.2026).

[19] Стрельцов Є.Л. Раціональний дискурс про кримінальне право: монографія. Київ, Юрінком Прес, 2024. С. 57–71.

[20] Див.: Тімонов А.І. Співвідношення категорій «відкритість», «гласність» і «публічність» при розкриті принципу гласності та відкритості у цивільному судочинстві України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. № 6. С. 288–292. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.46.

[21] Бліхар М.М. Публічність як фундаментальна ознака фінансово-правових відносин у сфері економічної діяльності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2025. № 6. Том 2. С. 220–225. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.34

проти «меча держави», забезпечуючи, по суті, необхідну рівновагу у відносинах між громадянином і державою.

Висновки. У результаті проведеного дослідження сформульовано такі наукові висновки. Обґрунтовано внутрішню складність та багатовимірність верховенства права, сутність якого розкрито через чотири взаємопов'язані виміри: як феномен – вищу цивілізаційну цінність та ідеал; явище – об'єктивну соціально-юридичну реальність; принцип – безпосередній регулятивний імператив для правотворчості та правозастосування; поняття – категоріальний інструментарій юридичної науки. Встановлено, що перенесення цієї ідеї на площину публічного права дає змогу забезпечити необхідний баланс між публічними інтересами держави та фундаментальними правами приватних осіб, мінімізуючи ризики державного диктату. Відповідні прояви такого підходу знаходять і повинні знаходити своє відображення у різних галузях публічного права. У цілому чотиривимірне бачення верховенства права у галузях публічного права дає підстави стверджувати, що воно не є статичною догмою, а виступає динамічним інструментом забезпечення справедливості. Кожен із виокремлених вимірів виконує власну, особливу функцію у забезпеченні належного співвідношення між публічною владою та людиною, захисті останньої від зловживань владними повноваженнями, удосконаленні державності та подальшій демократизації суспільства.

The phenomenon of victimisation on modern criminology: an adaptive-cyclic model

Faienko Violetta
Master's Student
Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine
ORCID: 0009-0000-7361-5397

Kozachenko Vitalii
Candidate of Legal Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Criminal Law Disciplines
Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute,
National University "Odesa Law Academy", Ukraine
ORCID: 0009-0003-9802-2020

The article examines the phenomenon of victimisation in modern criminology with particular attention to the transformation of victimogenic risks under contemporary social, technological and security conditions. The relevance of the study is determined by the increasing complexity of victimisation mechanisms caused by the interaction of individual, situational, social and macro-social factors. The authors consider victimisation not merely as a consequence of a criminal offence, but as a dynamic criminological process that may develop, transform and recur depending on changes in the environment, the individual characteristics of the victim, the consequences of previous victimisation and the effectiveness of social and institutional responses. The study analyses the development of victimological approaches and distinguishes the concepts of victimity and victimisation, emphasising that victimity characterises an individual's vulnerability to criminal victimisation, whereas victimisation denotes the process through which such vulnerability is realised or intensified in a particular situation.

Particular attention is paid to contemporary factors of victimisation, including armed conflict, forced displacement, digitalisation, cybercrime, domestic violence, economic instability and information risks. The analysis demonstrates that these factors rarely operate independently. Their simultaneous or successive interaction may produce a cumulative effect, increasing the victimological risks faced by individuals and social groups. The authors argue that the consequences of primary victimisation may themselves become factors contributing to subsequent or secondary victimisation, particularly where effective social support, institutional protection and mechanisms of adaptation are absent.

The main scientific result of the study is the formulation of an adaptive-cyclic model of victimisation. The proposed model considers victimisation through the interaction of three analytical levels. The micro-level encompasses individual characteristics, psychological condition, behavioural patterns and individual victimity. The meso-level concerns the social environment, including family, community, professional and social networks, as well as the quality of institutional responses. The macro-level includes broader processes beyond the individual's direct control, such as armed conflicts, economic crises, migration, digital transformation and changes in criminality. The adaptive dimension reflects the ability of victimisation mechanisms to adjust to changing social conditions and the ability of victims and their environment to adapt to the consequences of victimisation. The cyclic dimension reflects the possibility of repeated victimisation when the consequences of previous victimisation, insufficient protection and persistent victimogenic factors reinforce one another. At the same time, timely and effective intervention may interrupt this cycle. The proposed approach provides a basis for a more comprehensive understanding of contemporary victimisation and may contribute to the development of victimological prevention, the identification of vulnerable groups and the improvement of mechanisms for preventing repeated and secondary victimisation.

Феномен віктимізації у сучасній кримінології: адаптивно-циклічна модель

Фаєнко Віолетта Віталіївна
здобувачка вищої освіти
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна
ORCID: 0009-0000-7361-5397

Козаченко Віталій Валерійович
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Національного університету «Одеська юридична академія», Україна
ORCID: 0009-0003-9802-2020

Вступ. Сучасний розвиток кримінологічної науки зумовлює посилення уваги до особи потерпілого та процесу її віктимізації, зокрема до чинників, умов і механізмів формування віктимологічних ризиків. У сучасних умовах стрімких глобальних, соціальних та технологічних змін традиційна злочинність набуває дедалі більш складного й різноманітного характеру. Ці трансформації зумовлюють появу нових механізмів віктимізації та змінюють співвідношення індивідуальних, соціальних і ситуаційних чинників віктимогенного ризику. Важливість сучасних кримінологічних та віктимологічних досліджень полягає у тому, щоб удосконалити механізми запобігання первинній та повторній віктимізації, розширити теоретичну базу положень віктимології, а також визначити актуальні причини й умови віктимізації з урахуванням сучасних суспільних трансформацій. Через різноманітність наукових поглядів питання феномену віктимізації досі залишається дискусійним, а додаткової уваги потребує вплив сучасних суспільних змін, зумовлених цифровізацією, збройною агресією проти України, вимушеною міграцією, економічною нестабільністю та іншими соціальними трансформаціями, на різні прояви віктимізації. Дослідження сучасних проявів віктимізації дає змогу не лише визначити основні фактори та механізми формування віктимологічних ризиків, а й простежити взаємодію чинників різних рівнів, вплив досвіду первинної віктимізації на подальшу вразливість особи та передумови повторної або вторинної віктимізації. Це зумовлює необхідність комплексного розгляду віктимізації як динамічного процесу, що може набувати адаптивного та циклічного характеру.

Метою статті є комплексне теоретико-кримінологічне дослідження феномену віктимізації в сучасних умовах, визначення взаємозв'язку індивідуальних, ситуаційних, соціальних та макросоціальних чинників її формування, а також обґрунтування адаптивно-циклічної моделі віктимізації, що враховує взаємодію мікро-, мезо – та макрорівнів, можливість трансформації віктимогенних механізмів під впливом сучасних суспільних змін і виникнення повторної або вторинної віктимізації внаслідок наслідків первинного віктимного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Дослідження феномену віктимізації відбувається протягом достатньо довгого часу, проте виділити вченого, якого можна було б назвати єдиним засновником віктимології у її сучасному розумінні, досить важко: скільки існує наукових дослідників теми віктимізації, стільки ж існує і самостійних підходів стосовно тлумачення її феномену. Розглядати віктимологію як окрему науку запропонував Б. Мендельсон, якій присвятив цьому такі свої праці, як «Загальна віктимологія», «Нові психосоціальні горизонти: віктимологія»

та інші. Він вважав віктимологію новою самостійною дисципліною, яку варто відділяти від кримінології. На відміну від нього, Г. Гентіг розглядав віктимологію як один із напрямів науки кримінології, а у своїй праці «Злочинець та жертва. Дослідження за соціобіологією злочинності» сформував і розвинув принципові для віктимології положення[1]. Зокрема, він навів аргументацію щодо активної ролі жертви як активного суб'єкта криміналізації, таким чином наголошуючи на взаємодіючому партнерстві між злочинцем та жертвою. А останній том «Жертва як елемент навколишнього світу» праці Г. Гентіга «Злочин» є справжньою енциклопедією віктимологічного вчення, як вважають більшість кримінологів. Праці вченого важливі й описом різноманітних видів жертв. Пізніше ця диференціація знайшла відгук і розвиток у роботах Г. Еленберга[2].

Новим етапом розвитку віктимології стала думка Л. Франка, який визначив віктимізацію як «процес перетворення в жертву злочину як на одиничному, так і на масовому рівні», разом із тим він вводить пов'язані з віктимізацією терміни – «віктимізувати(ся)» та «віктимізатор». Зокрема, науковець запровадив поняття потенційної віктимності, вказуючи, що поведінка може бути не лише злочинною, а й віктимною. Натомість віктимологію він визначав як додаткову науку кримінології[3].

Е. Фаттаха дав наукове обґрунтування віктимології, а особливістю його підходу став акцент не лише на ідеологічні переконання, а й на статистичні та практичні дані, що відіграло важливу роль у становленні науки[4]. Професор О. Джужа, крім наукової діяльності стосовно віктимології, з 2001 року був причетний до випуску низки підручників про кримінологію, у яких містилися розділи щодо різних аспектів віктимології, що сприяло адаптації класичних віктимологічних концепцій до умов розвитку суспільства. Схожою діяльністю відомі також учені В. Голіна та В. Головкін. Важливо підкреслити, що В. Голіна підкреслював нерозривний тісний взаємозв'язок кримінології з віктимологією як рівних між собою наук[5].

Проведений аналіз дає змогу об'єднати всі думки вчених в одну спільну мету – пояснити феномен становлення особи жертвою злочину, сформувати основні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки. Класичні концепції та дослідження дали поштовх розвитку віктимології, проте не вивчили її достатньо досконало, а тому доцільно розглядати їх радше як основу науки для подальшого формування сучасних моделей дослідження.

Сучасні фактори віктимізації мають комплексний характер і охоплюють індивідуальні, ситуаційні, соціальні та макросоціальні чинники. На відміну від традиційного підходу, за якого окремі фактори розглядалися переважно ізольовано, сучасні умови свідчать про необхідність урахування їх взаємодії та взаємного посилення. Варто відзначити явну тенденцію до збільшення ризикованих ситуацій, що

[1] Кримінологічна віктимологія : посібник / Є. М. Моісеєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 416 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b60b84f1-0cda-4e5e-9c90-a5a2f1236818/content (дата звернення: 18.08.2026).

[2] Ізовіта А. М. Кримінологічна віктимологія у системі сучасної вищої юридичної освіти. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. № 24. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc24/34.pdf (дата звернення: 18.08.2026).

[3] Кримінологічна віктимологія : посібник / Є. М. Моісеєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 416 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b60b84f1-0cda-4e5e-9c90-a5a2f1236818/content (дата звернення: 18.08.2026).

[4] Бантишев О. Ф., Бантишева О. О. Віктимна злочинність. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 100 с. URL: https://yurincom.com/files/contents/viktimna-zlochinnist-kriminalni-pravoporushennya-proti-zhittya-ta-zdorovya-osobi.pdf (дата звернення: 18.08.2026).

[5] Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23924846-c9c6-4723-9846-c89bdd105d09/content (дата звернення: 18.08.2026).

створюють передумови для віктимізації окремих осіб та цілих соціальних груп. Зокрема, авторами зазначено стрімку зміну політичної та економічної обстановки в нашій країні, фрустрацію населення та зростаючу анемію як чинники, що підвищують рівень страху в населення через зростаючу аномію[6]. Віктимізація як процес залежить не тільки від індивідуальних характеристик та особливостей людини, адже неабиякий вплив на неї мають зовнішні глобальні чинники, на які більша частина суспільства впливати не в змозі.

В. І. Тимошенко у своїй статті «Глобальні фактори віктимізації населення» особливо виділяє державу, суспільство, війни, тероризм, голод, шахрайство та кібербулінг, корупцію, ейджизм, міграцію населення, торгівлю людьми тощо. Якщо говорити про сучасність України, актуальними факторами є бойові дії та їх наслідки, внутрішні вимушені переміщення, цифровізація населення, процвітання корупції, домашнє насильство, економічна нестабільність, інформаційні та інші ризики. Сучасні чинники віктимізації практично не функціонують ізольовано: взаємодіючи між собою, вони створюють кумулятивний ефект. Так, війна та її наслідки виступають фактором, який збільшує віктимний ризик практично в усіх сферах. Наприклад, внутрішнє переміщення, втрата житла, сильний психологічний вплив, незаконне позбавлення волі, шахрайство щодо та з боку військових неабияк підвищують вразливість населення, зумовлюючи утворення нових стійких факторів віктимізації[7]. Дуже повно й точно характеристику віктимогенних факторів злочину агресії проти України описує у своїй однойменній праці В. В. Сокуренко.

Так, доцільно розглянути перелічені фактори окремо, щоб зрозуміти їх вплив на віктимізацію суспільства. Збройні конфлікти спричиняють гуманітарні, соціальні та психологічні наслідки для населення. Особливість війни як фактора віктимізації полягає у масштабності її дії – вона може одночасно бути і первинним зовнішнім фактором, і чинником формування віктимогенних ситуацій, і фактором, який впливає на наслідки вже пережитого негативного досвіду віктимізації.

Вимушене переміщення хоч і випливає з попереднього пункту, проте його варто розглянути окремо. Його специфікою є створення специфічного стану вразливості населення шляхом втрати особою звичного їй середовища, що призводить до послаблення неформальних механізмів соціального контролю, адже особи стають певною мірою залежними від інших, нерідко незнайомих для них осіб. Останнє, зі свого боку, може підвищувати ризик шахрайства, експлуатації, торгівлі людьми та інших форм віктимізації.

Розвиток людства у сфері технологій, що веде до глобальної цифровізації, створює сприятливі умови і для правопорушень, як і в інших сферах суспільного життя. Цифровізація дає злочинцям можливість доступу до особистих та приватних даних жертв через циркуляцію величезного обсягу інформації за недостатнього рівня захисту, розширює можливості реалізації злочинного наміру, а отже, простір для зародження нових способів здійснення злочинів, що також чинить психологічний та соціальний вплив на суспільство. Крім того, не варто ігнорувати швидкість розвитку кіберзлочинності, що призводить до стирання «кордонів» учинення таких злочинів в одній країні і сприяє глобалізації цифрової віктимізації, оскільки, наприклад, та сама злочинна схема може охоплювати велику кількість потенційних жертв із різних країн. Кіберзлочинність як окремий фактор віктимізації цікавий тим, що не передбачає безпосередньої та фізичної взаємодії злочинця із жертвою,

---

[6] Кримінологічна віктимологія : посібник / Є. М. Моісеєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 416 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b60b84f1-0cda-4e5e-9c90-a5a2f1236818/content (дата звернення: 18.08.2026).

[7] Тимошенко В. І. Глобальні фактори віктимізації населення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 3, № 87. С. 338–343. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.51. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/325271 (дата звернення: 18.08.2026).

перетворюючи її на опосередкований, дистанційний та дещо анонімний формат. Якщо розглядати ризики віктимізації особи в цьому контексті на прикладі інтернет-шахрайства, що здійснюється через шахрайські повідомлення, то варто зазначити, що за результатами емпіричних досліджень вразливість до такого шахрайства визначається такими чинниками, як вік, особистісні властивості, зміст повідомлення, тип шахрайства та соціально-демографічні фактори.

Проте, говорячи про фактори віктимізації, не варто забувати про «традиційні», як-от домашнє насильство. Особливістю цього ризику є безпосереднє перебування жертви у тривалих відносинах із правопорушником, що може призвести до повторюваного й системного характеру. У такому випадку доцільно говорити про залежні стосунки, сильний вплив сімейних, демографічних, поведінкових та інших факторів, а також психологічний і фізичний тиск, що наносить своєрідний «удар» по загальному благополуччю жертви. Наявність економічного чинника як складової домашнього насильства збільшує ризики повторної багаторазової віктимізації, адже призводить до економічної залежності, насильницьких відносин і дає можливість розвиватися економічному шантажу. Схожа тематика фінансової залежності фігурує і в особливостях економічної нестабільності як фактора віктимізації. Крім того, потенційні жертви перебувають у стані обмеження можливостей вибору, що нерідко «грає на руку» злочинцям, адже особа в такому випадку буде більш схильною до прийняття ризикованих пропозицій з боку злочинця або швидше погодиться на потенційно небезпечні умови праці чи отримання доходу. Таким чином, можна зазначити, що безробіття, фінансові кризи та нестабільне матеріальне положення суспільства може зробити його більш вразливим у плані віктимізації.

Не варто забувати про такий фактор віктимізації, як інформаційні ризики. Як ми вже зазначали, з розвитком цифровізації інформаційне середовище може стати самостійним простором формування віктимних ризиків. Так, на потенційних потерпілих може вчинятися колосальний вплив через дезінформацію та поширення неправдивих повідомлень і маніпулятивного контенту. Проте такі ситуації не обов'язково виступатимуть формою самої віктимізації – вони можуть бути механізмом потрапляння вразливих груп населення у віктимогенні ситуації.

Отже, різноманітні сучасні фактори віктимізації здебільшого діють взаємопов'язано. Це пояснює можливість їх впливу один на одного, а також породження з одного фактора наступного тощо. Так, наприклад, війна зумовлює вимушене переміщення групи осіб, які водночас потерпають від нестабільної економічної ситуації через втрату роботи та стають жертвами кіберзлочинності через недостатню захищеність особистих даних. За таких умов варто підкреслити характерний для сучасності кумулятивний ефект факторів віктимізації, що, безперечно, впливає на достатньо великі частини суспільства. Таким чином, сучасну віктимізацію доцільно розглядати з урахуванням кумулятивного ефекту віктимогенних факторів, за якого одночасна або послідовна дія чинників різних рівнів може взаємно посилювати віктимологічний ризик особи чи соціальної групи[8].

Неабияку роль для перетворення звичайної людини на жертву злочину може зіграти особиста віктимність. Віктимність конкретної особи (індивідуальна віктимність) – це об'єктивно притаманна людині (реалізована злочинним актом або залишена як потенційна) здатність, схильність стати за певних обставин жертвою злочину. Розрізняють підвищену та мінімізовану віктимність. Індивідуальна віктимність може розглядатися як властивість особи, що здатна визначати ступінь її вразливості до кримінального посягання, із чого випливає, що рівень віктимності можна підвищити або знизити. Основними аспектами віктимності

[8] Сокуренко В. В. Характеристика віктимогенних факторів злочину агресії проти України. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 1 (31). С. 15–31. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.01. URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/124 (дата звернення: 18.08.2026).

є особистісна, соціальна, ситуаційна та культурна віктимність. Факторами, що впливають на віктимність особи, є психологічні (низька самооцінка, тривожність, депресивність тощо), соціальні (бідність, належність до вразливих соціальних груп, відсутність соціальної підтримки тощо), поведінкові (наприклад, надмірна демонстрація матеріальних благ та інші особливості поведінки), професійні (професія з високим рівнем віктимності), фізіологічні (особливість безпорадного патологічного стану особи) та середовищні (небезпечний район проживання, відсутність належної безпеки, погане освітлення вулиць тощо) та інші.

Як ми вже з'ясували раніше, під віктимізацією необхідно розуміти процес або кінцевий результат перетворення особи чи групи осіб на потенційну жертву злочинного посягання в силу певних віктимологічних ситуацій, що становили їх зміст. Тут влучно провести чітке розмежування понять: віктимність – це властивість індивіда, а віктимізація – процес його перетворення на жертву. Основними елементами процесу віктимізації є особа, ступінь її віктимності, правопорушник, віктимогенна ситуація, умови та чинники, а також наслідки такої ситуації. Факторами віктимізації є обставини та ситуації в житті осіб, що зумовлюють процес перетворення осіб на жертв злочинів або сприяють реалізації такого процесу. Зі свого боку, умовами віктимізації виступають різні явища об'єктивного чи суб'єктивного характеру, які підвищують рівень віктимності та можливість виникнення віктимогенної ситуації[9].

Структура віктимізації передбачає різні види класифікації жертв злочинів, статистичні дані про рівні віктимізації населення, сформовані причинно-наслідкові взаємозв'язки, динаміку віктимізації, її межі й особливості виникнення криміногенних ситуацій залежно від різних видів причин. Віктимізація, зі свого боку, є розширеним поняттям віктимності та розглядається як процес перетворення людини (соціальної спільноти) в жертву будь-якого негативного явища, який може мати кілька етапів.

Перший з них – первинна віктимізація, яка передбачає взаємодію між злочинцем і жертвою у процесі вчинення злочину, а також наслідки цієї взаємодії чи самого злочину. Другий етап – реакція жертви на злочин, зокрема можливі зміни в самоприйнятті, а також формальні заходи, якими жертва може відреагувати на злочин. Третій етап – подальша взаємодія жертви з іншими людьми, у тому числі з представниками правоохоронних органів, до яких вона може звернутися. Якщо ця взаємодія теж має негативний ефект на жертву, її називають вторинною віктимізацією. Проте деякі вчені виділяють ще й інші етапи. Четвертий етап являє собою більш масштабну віктимізацію, що виходить за межі однієї чи декількох осіб. У таких випадках страждає велика кількість населення одночасно, віктимізація поширюється на райони та регіони, як, наприклад, у випадку умисного злочинного забруднення навколишнього середовища чи в разі порушення правил безпеки під час епідемії. П'ятий етап віктимізації можна певною мірою назвати глобальним. На цьому етапі вчиняються міжнародні злочини та злочини проти людства, визначені в міжнародних договорах. До таких злочинів належать геноцид, умисне масове знищення мирного населення, війни тощо. Отже, у перших трьох етапах простежується часова та процесуальна послідовність, тоді як у четвертому та п'ятому – значною мірою масштаб віктимізації.

Індивідуальні характеристики особи можуть впливати на її вразливість до окремих видів кримінальних посягань, однак вони не можуть розглядатися як універсальний «портрет» потерпілих від будь-яких злочинів або як самостійне пояснення факту віктимізації. Проте було б помилкою зводити віктимізацію лише до особистісних характеристик жертв, адже на вразливість особи до криміногенних

[9] Кримінологічна характеристика жертви злочину. Віктимність і її основні характеристики. Віктимізація. Національна академія внутрішніх справ : мультимедійний навчальний посібник. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/kryminoloh_viktym/files/t2.pdf (дата звернення: 18.08.2026).

ситуацій впливають також зовнішні чинники, поведінка інших суб'єктів, рівень віктимогенності ситуації. До того ж неабияку роль може грати первинна віктимізація у впливі на повторну.

Аналізуючи сучасну модель віктимізації, варто звернути особливу увагу на її циклічність як динамічного кримінологічного процесу. Траєкторія показників віктимізації може змінюватися під впливом багатьох факторів, зокрема характеру й наслідків первинної віктимізації, соціального реагування оточення, наявності захисних механізмів особи, а також її власних особистісних характеристик. При цьому неабияке значення має саме здатність особи та/або її оточення адаптуватися до змін, спричинених пережитими протиправними ситуаціями. Важливу роль може зіграти оточення «колишнього потерпілого» –так, за вчасної підтримки, правильної реакції та всебічної допомоги з боку кола спілкування особи рівень її віктимності може значно знизитися, тоді як у протилежному випадку – в разі суспільної ізоляції, економічної та/або емоційної залежності, відсутності належної підтримки тощо – наслідки віктимізації можуть закріпитися в поведінці, соціальних зв'язках особи та способі її реагування на подальші ризики, що стимулює збереження або навіть підвищення рівня віктимності. Проте, як показує досвід, адаптації до сучасності піддається також і віктимізація через розвиток і виникнення нових механізмів.

На основі цих спостережень можна сформувати адаптивно-циклічну модель як особливість віктимізації. Аналіз наукових досліджень концепцій багатьох учених свідчить про те, що вони зосереджували свою увагу на характеристиці та віктимності потерпілого, а також на чинниках віктимізації. Утім, у сучасних умовах, коли світ зазнає глобальних трансформацій (зокрема, через збройну агресію, цифровізацію, зміну суспільних відносин), а віктимізація може формуватися і через новітні моделі, важливо розглядати цей феномен не лише на індивідуальному рівні, а й через призму середовища. Ідея моделі полягає у двох основних особливостях віктимізації – адаптивність («пристосування» віктимізації до сучасних умов розвитку та рівень адаптації до наслідків особи, яка вже була потерпілою) та циклічність (можливість віктимізації ставати повторною залежно від ситуації, особистих якостей жертви, середовища та інших чинників, де важливим є наявність або відсутність ефективного втручання з боку держави). Так, доцільно розглядати процес віктимізації у розрізі трьох рівнів. Мікрорівень стосується властивостей конкретної людини: її психологічного стану, рівня індивідуальної віктимності, розумово-поведінкових особливостей, різноманітності життєвого досвіду тощо. Мезорівень стосується соціального середовища особи: вце плив сім'ї, колективу, громади, близького оточення на людину, а також можливість звернення до соціальних служб і правоохоронних органів та якість їх відповіді на звернення тощо. Макрорівень – те, що людина не контролює та на що її вплив істотно обмежений: ситуація у державі, збройні конфлікти, економічні кризи, розвиток цифровізації, міграція, розвиток злочинності тощо. Отже, варто наголосити, що віктимізація як процес формується й розвивається не під впливом єдиного чинника, а під тиском взаємодії багатьох, часто взаємопов'язаних чинників різних рівнів, виникаючи не ізольовано, а в зонах їхнього перетину та взаємодії. Саме ця взаємодія і формує ризики первинної та повторної віктимізації й розвитку віктимогенних ситуацій. На основі цього можна сформулювати ґрунтовні твердження щодо адаптивності та циклічності феномену віктимізації. Так, наслідки пережитої віктимізації вже самі по собі можуть стати фактором подальшої повторної або вторинної віктимізації – це і буде поясненням циклічності. Адаптивність доцільно розділити на сторону злочинності та сторону особи. Сторона злочинності пристосовується до нових умов сучасності та актуальних змін у світі, через що створюються нові механізми виникнення віктимогенних ситуацій: цифровізація може спровокувати розвиток кіберзлочинності, вимушена міграція через збройні конфлікти – шахрайські схеми на фоні негативного стану

осіб тощо. Сторона особи натомість отримує можливість вибору між адаптацією та дезадаптацією до наслідків віктимізації: або сама людина разом з оточенням пристосовується до наслідків, що сприяє засвоєнню досвіду та зниженню рівня особистої віктимності, або людина за відсутності належної допомоги від оточення знову ризикує стати суб'єктом віктимізації. Отже, описана адаптивно-циклічна модель є результатом формування нових і розвитку старих механізмів віктимізації під впливом взаємодії трьох рівнів факторів. Проте такий вплив на особу піддається позитивному або негативному коригуванню за умов адаптації або дезадаптації до наслідків протиправних ситуацій відповідно, виникає можливість розірвати цикл віктимізації. Таким чином, саме ця змінність і формує розуміння віктимізації як адаптивно-циклічного динамічного процесу[10].

Дослідження феномену віктимізації має не лише теоретичне, а й практичне значення для запобігання злочинності. Класифікація жертв дає змогу визначати найбільш вразливі групи та чинники підвищеної віктимності. Важливим напрямом є також віктимологічна просвіта, зокрема в закладах освіти, спрямована на формування навичок безпечної поведінки та самозахисту. Комплексне дослідження віктимізації також сприяє вдосконаленню кримінальної політики, прогнозуванню криміногенних ризиків і розвитку механізмів захисту потерпілих.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави розглядати віктимізацію не лише як наслідок кримінального правопорушення, а й як динамічний кримінологічний процес, формування та подальший розвиток якого визначаються взаємодією індивідуальних, ситуаційних, соціальних і макросоціальних чинників. Такий підхід дає змогу відійти від розуміння потерпілої особи як статичного носія певних віктимологічних характеристик і враховувати зміни її вразливості залежно від конкретної ситуації та зовнішнього середовища.

Встановлено, що сучасні фактори віктимізації мають переважно взаємопов'язаний характер. Збройні конфлікти, вимушене переміщення, цифровізація, кіберзлочинність, домашнє насильство, економічна нестабільність та інформаційні ризики можуть взаємодіяти, посилюючи один одного та формуючи нові віктимогенні ситуації. У зв'язку із цим запропоновано розглядати кумулятивний ефект факторів віктимізації як їхню здатність у процесі одночасної або послідовної взаємодії підвищувати віктимологічний ризик особи чи соціальної групи.

Обґрунтовано необхідність розмежування віктимності та віктимізації. Віктимність характеризує ступінь потенційної вразливості особи до кримінального посягання, тоді як віктимізація відображає процес реалізації, формування або посилення такої вразливості в конкретних умовах. При цьому індивідуальні характеристики особи не можуть розглядатися як самостійне й універсальне пояснення її становлення жертвою, оскільки їхнє значення визначається взаємодією з віктимогенною ситуацією та зовнішнім середовищем.

Встановлено, що наслідки первинної віктимізації можуть впливати на подальшу траєкторію віктимологічного ризику. За несприятливих умов вони здатні посилювати вразливість особи та створювати передумови для вторинної або повторної віктимізації. Водночас належна соціальна підтримка, ефективне інституційне реагування й адаптація особи до наслідків пережитого посягання можуть зменшувати подальший ризик і переривати відповідний процес. Отже, циклічність віктимізації не є неминучим повторенням кримінального посягання, а характеризує можливість формування нового витка віктимологічного ризику.

Основним науковим результатом дослідження є обґрунтування адаптивно-циклічної

[10] Кримінологічна характеристика жертви злочину. Віктимність і її основні характеристики. Віктимізація. Національна академія внутрішніх справ : мультимедійний навчальний посібник. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/kryminoloh_viktym/files/t2.pdf (дата звернення: 18.08.2026).

моделі віктимізації, відповідно до якої її динаміка формується внаслідок взаємодії мікро-, мезо – та макрорівнів. Мікрорівень охоплює індивідуальні характеристики та стан особи; мезорівень – її соціальне середовище та доступні механізми підтримки й захисту; макрорівень – суспільні процеси, що визначають загальне середовище формування віктимогенних ризиків. Взаємодія зазначених рівнів може формувати, посилювати або, навпаки, послаблювати віктимологічний ризик.

Адаптивність запропонованої моделі проявляється у здатності механізмів віктимізації трансформуватися відповідно до змін суспільного середовища, а також у здатності особи та її соціального оточення адаптуватися до наслідків пережитої віктимізації. Циклічність полягає у можливості повторного формування віктимогенної ситуації внаслідок збереження або трансформації попередніх факторів ризику. Водночас поєднання адаптивного та циклічного компонентів дає змогу пояснити як продовження віктимологічного циклу, так і можливість його переривання шляхом своєчасного втручання.

Практичне значення запропонованого підходу полягає у можливості використовувати його для вдосконалення віктимологічної профілактики, диференціації заходів запобігання залежно від характеру конкретного ризику, раннього виявлення передумов повторної віктимізації та підвищення ефективності соціального й інституційного реагування. Перспективним напрямом подальших досліджень є емпірична перевірка запропонованої моделі, зокрема шляхом дослідження взаємодії факторів різних рівнів та визначення умов, за яких наслідки первинної віктимізації сприяють або, навпаки, не сприяють формуванню повторного віктимологічного циклу.

Formation of the modern concept of biological security: the evolution of doctrinal and legal approaches

Shamsutdinov Oleksandr
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Leading Researcher of Interagency Research Centre on Combating Organised Crime at the National Security and Defence Council of Ukraine, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9325-9227

The article is devoted to the analysis of the evolution of foreign scientific thought that formed the modern interdisciplinary concept of biological security, and the development of international legal regimes for countering biological threats. The aim is to trace this evolution and to establish the correlation of doctrinal approaches with international legal instruments and the legislation of Ukraine in the field of biosecurity.

A periodisation of the doctrine's development is proposed: the cross-sectoral understanding of biosecurity (L. Meyerson and J. Reaser, 2002); the practically simultaneous formation of taxonomic (G. D. Koblentz), global governance (D. P. Fidler, L. O. Gostin), and preventive legal (B. Kellman) approaches (2005–2010); and the search for a balance between security and the freedom of science (F. Lentzos, from 2011). The intersectoral One Health concept, which synthesises these approaches at the doctrinal and institutional levels, is considered separately.

The scientific novelty lies in the fact that, for the first time in Ukrainian legal literature, the authorial concepts of the foreign biosecurity doctrine and their synthesising One Health concept are systematically compared with current international legal acts – the Cartagena Protocol on Biosafety, the Biological and Toxin Weapons Convention, the International Health Regulations (2005) – and with the legislation of Ukraine in the field of biosecurity.

It is concluded that the evolution of scientific thought reflected the transformation of biological threats themselves and was accompanied by the formation of an interdisciplinary model for their study. The understanding of the role of law has also changed: from an instrument of prohibitions and legal liability to a means of coordination, biological risk management, and the development of common standards of behaviour. The considered doctrinal and international legal approaches have been reflected in the legislation of Ukraine – from the Strategy based on the 'One Health' principle (2019) to the draft Law 'On Biological Security and Biological Protection' (2025).

Introduction. The beginning of the third millennium became defining not only due to the flourishing of digital technologies but also because of breakthroughs in the fields of medicine, microbiology, and biotechnology. The convergence of these spheres enabled the sequencing of the human genome, animal cloning, the creation of new (transgenic) organisms, genome editing, and so forth. Not only did discoveries and achievements in biotechnology reach a new level, but also the threats associated with the uncontrolled release of genetically modified organisms, the spread of invasive alien species, the use of pathogenic agents for terrorist, sabotage, and other unlawful purposes, and the emergence of pathogens causing new infectious diseases. Under such conditions, the necessity for effective legal regulation of activities in the relevant spheres to prevent the aforementioned biological threats and minimise the consequences of their materialisation has gained obvious urgency. In particular, the issue of building an effective system for ensuring biological security at both the international and national levels is pressing.

Until the end of the 20th century, there was virtually no unified scientific understanding of the concept of biological security. Despite the active

development of microbiology, biotechnology, veterinary medicine, and international law, issues related to preventing biological threats were predominantly considered within separate branches of knowledge. Representatives of military-political studies focused on the problems of the non-proliferation of biological weapons, public health specialists on countering infectious diseases, veterinary scientists on preventing epizootics, and environmental law researchers on issues of biological diversity conservation. Accordingly, the same category was often used to denote phenomena of a different nature.

Such fragmentation was primarily explained by the nature of the biological risks that dominated the second half of the 20th century. The vast majority of them were considered sectoral problems associated with the activities of a specific sphere of public relations. Given this, there was no objective need to develop a universal concept capable of encompassing all types of biological hazards. Instead, each branch formed its own conceptual apparatus corresponding to its practical needs.

The situation began to change in the late 1990s. The development of molecular biology, genetic engineering, synthetic biology, the significant simplification of the international circulation of biological materials, the intensification of international trade and transport connections, as well as the emergence of new infectious diseases demonstrated that biological risks are increasingly transcending individual sectors. What was previously perceived as a problem of public health, veterinary medicine, or agriculture began to acquire a complex character.

At the beginning of the 21st century, a transformation in the understanding of the content of biological security occurred. New conceptual approaches to its understanding were formed. Developing on the basis of existing, largely disparate international legal regimes, these approaches proposed their systematisation, critical reflection, and directions for further improvement.

Thus, the **aim** of this article is to trace the evolution of foreign researchers' scientific views on the concept of biological security, to determine the main provisions of international legal acts that influenced the formation of the corresponding scientific thought, and to establish its correlation with the legislation of Ukraine in the field of biosecurity.

Methodology. The selection of authors for analysis was carried out according to three criteria. Firstly, the chronological criterion – covering works published from the late 1990s, when the question of the cross-sectoral nature of biosecurity was first raised, to the 2020s, when modern mechanisms of biorisk governance were formed. Secondly, the criterion of doctrinal influence – works were selected that belong to the most frequently cited in the relevant English-language literature on biosecurity and biodefence, and which initiated independent directions of scientific discussion. Thirdly, the criterion of methodological representativeness – each of the selected authors represents a distinct approach to solving the problem of biosecurity. The intersectoral One Health concept, which generalises these approaches at the institutional level, was involved in the analysis separately.

Based on a combination of these criteria, three periods are distinguished, which form the periodisation proposed in the article: 1) 2002, when the work of L. Meyerson and J. Reaser established a cross-sectoral (complex) understanding of biosecurity; 2) 2005–2010, when the taxonomic (G. D. Koblentz, 2010), global governance (D. P. Fidler, 2005; D. P. Fidler and L. O. Gostin, 2007–2008), and preventive legal (B. Kellman, 2007) approaches were formed simultaneously; 3) 2011 to the present, when the search for a balance between security and the freedom of science (F. Lentzos) became the subject of scientific attention.

At the same time, the order of presenting the concepts in the next section of the article was chosen according to the logic of the unfolding of the research subject (from systemic risk assessment to the taxonomy of threats, the model of global governance, preventive regulation, and, finally, ethical balance), rather than strictly according to the chronology of publications.

Main discussion. Despite the fact that the concept of biosecurity began to be used

in English-language literature as early as the end of the 20th century, its content remained heterogeneous. Representatives of veterinary medicine understood it as a system of measures to prevent the introduction of infectious diseases into animal husbandry, laboratory practice specialists associated it mainly with the protection of pathogenic materials from unauthorised access, whilst international security researchers used this term almost exclusively in the context of countering biological terrorism.

Among the first to draw attention to the need for a re-evaluation of the narrowly sectoral approach to biological threats were the American researchers Laura Meyerson and Jamie Reaser. Analysing the existing situation, they reached the well-founded conclusion that the use of different definitions of biosecurity in various fields of science and practice significantly complicates the development of a coherent policy for biological risk management.

In their opinion, 'a comprehensive approach to biosecurity is necessary to minimise the risk of harm that alien organisms can cause to agriculture, the economy, the environment, and human health'[1]. The researchers reject a multisectoral understanding of biosecurity. They propose assessing biological risks regardless of the sphere of their manifestation; in particular, the focus shifts from individual pathogens or invasive species to the possibility of causing harm to interconnected systems – human health, the economy, the natural environment, and agriculture. It was precisely this approach that subsequently became the starting point for most modern research in the field of biosecurity.

Evidently, the conclusions of L. Meyerson and J. Reaser were formed under the influence of the emergence of the Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity (adopted 29 January 2000, entered into force 11 September 2003), which explicitly requires the assessment of risks associated with the handling of living modified organisms simultaneously for the conservation of biological diversity, agriculture, and human health[2]. Thus, the concept of cross-sectoral risk assessment substantiated by them became a scientific generalisation of the approach formulated in conventional law.

At the beginning of the 21st century, scientific thought reached a certain consensus on only one provision: the existing approaches to defining biological security no longer corresponded to the nature of modern biological threats. However, different authors explained the reasons for this state of affairs differently. Some associated the problem with excessive sectoral specialisation of research, others with the emergence of new biotechnologies, and a third group with the change in the international security environment following the end of the Cold War and the terrorist attacks of 11 September 2001. Despite the differences in argumentation, they all essentially proceeded from the same assumption: the existing concepts no longer allowed for an adequate description of the totality of modern biological risks.

This problem was most systematically highlighted in the work of the American political scientist Gregory D. Koblentz, published in 2010[3]. First and foremost, the author draws attention to three interrelated circumstances: the rapid development of science and technology, the deepening of globalisation processes, and the changing nature of international security. In his opinion, it is the combination of these factors that has led to biological threats ceasing to be exclusively a medical or military problem and acquiring a complex character. As the researcher notes, 'the development of strategies to counter biological threats is complicated by the lack of agreement on the definition of the concept of "biosecurity", the diversity of biological

[1] Meyerson L. A., Reaser J. K. Biosecurity: Moving toward a Comprehensive Approach. *BioScience*. 2002. Vol. 52. No. 7. P. 595.

[2] Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity. Montreal, 29 January 2000. Entered into force 11 September 2003. URL: https://bch.cbd.int/protocol/text/

[3] Koblentz G. D. Biosecurity Reconsidered: Calibrating Biological Threats and Responses. International Security. 2010. Vol. 34. No. 4. P. 96–132.

threats, and the existence of competing notions about which of them are the most dangerous'[4]. He is convinced that the majority of existing definitions were created to solve narrow sectoral practical tasks, and therefore could not perform the function of a universal scientific category. That is why he proposes changing the direction of research: not to look for another 'correct' definition, but to clarify exactly which biological threats the modern concept of biosecurity should encompass.

In this context, he rejects the traditional sectoral approach and proposes classifying biological threats depending on the source of their origin and the level of social organisation at which they manifest. Such a model, according to the researcher, allows natural, accidental, and deliberate biological events to be viewed not as isolated phenomena, but as different manifestations of a broader category of biological risk. G. D. Koblentz emphasises that a broad understanding of biosecurity requires a corresponding taxonomy of biological threats that would create a unified basis for interdisciplinary research, risk assessment, and public policy formulation[5]. In particular, he proposes a taxonomy of biological threats built on a multi-level approach encompassing natural, accidental, and deliberate sources of danger.

It is indicative that the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction of 1972 historically covers only deliberate threats, whereas the International Health Regulations (2005) apply to health threats regardless of their origin – natural, accidental, or deliberate[6]. Accordingly, such divergent directions of international legal regulation by the criterion of the threat's source became the empirical material that G. D. Koblentz synthesised in the form of a tripartite taxonomy.

We believe that it was precisely this idea that initiated the change in the subject of scientific discussion. If previously researchers mainly debated the content of the concept of biosecurity itself, starting from the second half of the 2000s, scientific attention increasingly focused on the principles of systematising biological risks. In other words, international doctrine gradually transitioned from a discussion about the definition of the concept to a discussion about the methodology of its application.

It should be noted that the subsequent publications of G. D. Koblentz were devoted to the analysis of public policy in the field of countering biological threats[7] and the development of practical mechanisms for biological risk management: dual-use research, laboratory security, national biorisk management systems, novel biotechnologies, and international cooperation[8]. That is, after the formation of the general concept of biological security, the evolution of his scientific interests shifted to the development of instruments for its practical implementation.

Subsequently, the subject of research increasingly became not individual biological threats, nor even the concept of biosecurity itself, but mechanisms for integrated biological risk management, the interaction of different sectors of public policy, and international biorisk governance. It is in this direction that David P. Fidler develops his ideas, the analysis of whose works allows tracing another important stage in the evolution of scientific thought regarding the formation of the concept of biological security.

Unlike most previous researchers, D. P. Fidler views biological security not as an isolated direction of public policy, but

[4] Koblentz G. D., P. 98.

[5] Koblentz G. D., P. 123–127.

[6] International Health Regulations (2005). 3rd ed. Geneva: World Health Organization, 2016. Adopted by the Fifty-eighth World Health Assembly, 23 May 2005; entered into force 15 June 2007. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789241580496.

[7] Koblentz G. D. From Biodefense to Biosecurity: The Obama Administration's Strategy for Countering Biological Threats. *International Affairs*. 2012. Vol. 88. No. 1. P. 131–148.

[8] Lentzos F., Koblentz G. D., Rodgers J. The Urgent Need for an Overhaul of Global Biorisk Management. *CTC Sentinel*. 2022. Vol. 15. No. 4. P. 23–31.

as a component of broader processes of the globalisation of international law. Analysing the new International Health Regulations adopted by the 58th World Health Assembly in May 2005[9], which altered the mechanisms for responding to infectious diseases, he concludes that the classical model of international sanitary law, based primarily on protecting national borders from the introduction of infections, gradually lost its effectiveness under the conditions of global population mobility, intensive international trade, and the rapid development of transport communications. It is being replaced by a new model, the main feature of which is the global coordination of the activities of states and international organisations[10].

Of particular interest is the vision of the relationship between public health and international security proposed by David P. Fidler and Lawrence O. Gostin. In a number of their works, they substantiate that modern pathogenic microorganisms, regardless of their origin, are capable of creating threats not only to public health but also to international political stability, economic development, the functioning of state institutions, and international trade[11]. The authors argue for the necessity of combining biosecurity policy with the principles of the rule of law, transparency, accountability, and the protection of human rights. In this context, the scholars note that 'biosecurity is the collective responsibility of society to protect the population from dangers posed by pathogenic microorganisms, regardless of whether they have a natural origin or were spread intentionally'[12]. D. P. Fidler and L. O. Gostin view biosecurity as a complex sphere of governance combining the issues of biological weapons, public health, and the rule of law, and they substantiate the need to form a global system of biosecurity governance (a 'global biosecurity concert').

As we can see, at this stage there is a virtual abandonment of the traditional juxtaposition of natural and anthropogenic biological threats; instead, it is proposed to evaluate them through the prism of common response mechanisms. In particular, the main attention shifts to the architecture of the international management of biological threats. This approach is explained by the fact that the majority of modern biological hazards are not confined to the territory of a single state. Epidemics, pandemics, the transboundary spread of pathogens, the international circulation of biological materials, and the development of biotechnologies create problems that cannot be effectively solved exclusively by means of national legislation. Accordingly, international regimes of cooperation, coordination, and information exchange are becoming increasingly important.

At the same time, this very concept sparked the greatest amount of debate. Some researchers supported the idea of global governance as a natural response to the transnational character of biological risks. Others, however, drew attention to the danger of excessive securitisation of public health and the possibility of expanding supranational control mechanisms without proper consideration for state sovereignty, human rights, and the principle of proportionality. As a result, the scientific discussion gradually shifted from defining the content of the concept of biosecurity to the search for an optimal model of global biological risk governance.

Thus, the works of D. P. Fidler and L. O. Gostin mark a new stage in the development of scientific thought, within which biological

[9] Fidler D. P. From International Sanitary Conventions to Global Health Security: The New International Health Regulations. *Chinese Journal of International Law*. 2005. Vol. 4. No. 2 (November 2005). P. 325–392; International Health Regulations (2005). Art. 1, Annex 2. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789241580496.

[10] Fidler D. P. From International Sanitary Conventions to Global Health Security: The New International Health Regulations. *Chinese Journal of International Law*. 2005. Vol. 4. No. 2. P. 325–392.

[11] Fidler D. P., Gostin L. O. Biosecurity Under the Rule of Law. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 2007. Vol. 39. No. 1–2. P. 437–447.

[12] Fidler D. P., Gostin L. O. Biosecurity in the Global Age: Biological Weapons, Public Health, and the Rule of Law. Stanford: Stanford University Press, 2008. P. 1–18, 219–257.

security begins to be viewed not only as a set of measures to prevent biological threats but also as a component of global governance. Mechanisms of international coordination, the distribution of powers between states and international organisations, and the principles of biological risk management in a globalised world are gradually becoming the central subject of scientific discussion.

The further scientific development of the biological security concept was characterised by a gradual shift of focus from the classification of biological threats and the construction of international governance models to the search for effective legal mechanisms to prevent such threats.

For example, Barry Kellman focused his monograph on resolving a central question: is the law capable of adequately responding to biological threats that are rapidly changing under the influence of scientific and technological development? The fundamental premise of his concept is the assertion that traditional legal mechanisms are largely oriented towards responding to already committed violations or mitigating the consequences of emergencies. Such an approach, formed under conditions of relatively stable technological development, increasingly fails to correspond to modern biological risks. Advances in synthetic biology, gene editing, the digitalisation of biomedical research, and the global circulation of biological materials create a situation where legal regulation must not only respond to already realised threats but also proactively account for the possibility of their emergence[13].

It is in this context that B. Kellman develops the sound idea of preventive legal regulation. In his opinion, an effective biosecurity system should be built on a set of interconnected measures encompassing risk assessment, the normative regulation of potentially dangerous activities, international information exchange, the control of dual-use research, and the formation of a culture of responsible use of biotechnologies. As the researcher aptly notes, 'the law must not only respond to biological threats but also create conditions under which the probability of their materialisation is maximally reduced'[14].

This idea of preventive regulation corresponds with current international legal obligations: Article IV of the Convention on the Prohibition of Biological and Toxin Weapons of 1972 imposes on States Parties the obligation to take legislative, administrative, and other measures to prevent the development, production, stockpiling, acquisition, or retention of biological weapons; and the decisions of the Second (1986) and Third (1991) Review Conferences of States Parties introduced a system of Confidence-Building Measures, which involves the annual declaration of high biological risk facilities[15]. At the regional level, a similar preventive logic is implemented in the updated European Union export control regime for dual-use items (Regulation (EU) 2021/821 of 20 May 2021), which imposes on economic operators the obligation to implement internal compliance programmes even before a specific threat arises, that is, at the stage preceding the commission of any offence[16].

This provision reflects a significant shift in legal thinking. Whilst previous approaches primarily proceeded from the need to counter already identified threats, B. Kellman's concept

[13] Kellman B. Bioviolence: Preventing Biological Terror and Crime. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2007. P. 41–76.

[14] Kellman B., P. 213.

[15] Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction, 10 April 1972 (entered into force 26 March 1975), Art. IV. URL: https://disarmament.unoda.org/biological-weapons; Final Document of the Second Review Conference of the States Parties to the BWC, BWC/CONF.II/13/II, 1986. URL: https://meetings.unoda.org/meeting/29403; Final Document of the Third Review Conference, 1991. URL: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g91/627/15/pdf/g9162715.pdf.

[16] Regulation (EU) 2021/821 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 setting up a Union regime for the control of exports, brokering, technical assistance, transit and transfer of dual-use items (recast). *Official Journal of the European Union*. L 206. 11.06.2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/821/oj.

shifts attention to the issue of the legal management of biological risks. The scholar substantiates the need to transition from predominantly reactive models of legal regulation to a comprehensive system of biological risk prevention combining criminal-legal, administrative, international-legal, and organisational mechanisms.

A characteristic feature of this concept is also the rejection of juxtaposing the national and international levels of regulation. B. Kellman proceeds from the premise that the majority of modern biological risks are transboundary in nature, and therefore their effective prevention is possible only provided that national legal regimes are harmonised with international standards. At the same time, international law is viewed not as an alternative to national legislation, but as a means of developing common rules of behaviour in the sphere of handling biological agents and modern biotechnologies[17].

However, B. Kellman's concept did not escape criticism. Some researchers drew attention to the fact that an excessive expansion of preventive mechanisms could lead to unjustified restrictions on the freedom of scientific research, complicate international academic cooperation, and increase the administrative burden on scientific institutions. It was the search for a balance between an adequate level of biological security and the freedom of scientific development that subsequently became one of the central directions of international scientific discussion.

One of the most consistent representatives of the European approach regarding the aforementioned legal balance and the permissible limits of biological risk management is the British researcher Filippa Lentzos. The main subject of her research is the political, legal, and institutional consequences of various models for ensuring biological security. In particular, they are directed not so much at expanding the sphere of biosecurity as at a critical analysis of the mechanisms through which such security is provided.

Analysing the development of international policy in this area, F. Lentzos draws attention to the gradual shift of focus from traditional public health measures to security mechanisms of state response. In her opinion, following the terrorist attacks of 11 September 2001 and the spread of anthrax spores, many states began to view biological risks primarily as a challenge to national security. Consequently, a significant portion of political decisions became oriented towards strengthening control, limiting access to biological materials, expanding supervisory procedures, and establishing additional requirements for scientific research. The researcher quite appropriately warns that such a course of events, although it has objective grounds, should not lead to the narrowing of the traditional foundations of open science and international cooperation[18].

Emphasising the need to improve the international system for countering biological threats, F. Lentzos simultaneously stresses that the effectiveness of this system is determined not by the number of control mechanisms, but by their proportionality, scientific validity, and ability to ensure a balance between security requirements and the freedom of scientific research. In this context, she notes that 'biosecurity should not be built on the opposition of security and science; on the contrary, its task is to create conditions under which the development of science itself becomes a factor in enhancing the level of security'[19]. The principle of balance she advocates correlates directly with the BWC Confidence-Building Measures, which combine the obligation of states to declare high-risk biological facilities with the simultaneous encouragement of open scientific exchange[20].

[17] Kellman B. The Biological Weapons Convention, Biological Terrorism and Global Security. Criminal Law Forum. 2001. Vol. 12. P. 217–240.

[18] Lentzos F. Biological Threats in the 21st Century: The Politics, People, Science and Historical Roots. London: Imperial College Press, 2016. P. 15–39.

[19] Lentzos F., P. 201.

[20] Final Document of the Second Review Conference of the States Parties to the BWC, 1986. URL: https://meetings.unoda.org/meeting/29403; Final Document of the Third Review Conference, 1991. URL: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g91/627/15/pdf/g9162715.pdf.

Thus, the focus is not only on the effectiveness of legal regulation but also on its compliance with the fundamental principles of the openness of science, international cooperation, transparency, and trust. Such an approach, in our opinion, is overly moderate in the current conditions of the global crisis of security institutions.

An important place in F. Lentzos' works is also occupied by the analysis of the concept of responsible biological risk management. In her view, a modern biosecurity system should encompass not only state bodies but also the scientific community, professional associations, universities, international organisations, and the private sector[21]. This approach reflects a gradual departure from the model in which ensuring biological security was considered exclusively a function of the state. Instead, a perception of biosecurity is formed as an area of shared responsibility among various participants in social relations.

Equally important is another aspect of this concept. Analysing modern challenges associated with synthetic biology, gene editing, and digital technologies, F. Lentzos concludes that traditional mechanisms of state control can no longer ensure an adequate level of biological security. Voluntary standards of professional ethics, internal control systems within scientific institutions, international information exchange, and the formation of a culture of responsible research conduct are acquiring significantly greater importance. That is, alongside legal mechanisms, the institutional and ethical foundations of ensuring biological security are gaining ever greater weight.

Alongside the aforementioned authorial concepts, the intersectoral One Health concept has acquired independent institutional formalisation, generalising the outlined approaches and demonstrating the gradual departure of modern conceptions of biological security from the sectoral principle. Whereas previously the problems of human infectious diseases, animal diseases, ecosystem degradation, or the spread of dangerous biological agents were considered primarily in isolation, today concepts based on the recognition of their interdependence are becoming increasingly widespread.

The formation of the One Health concept is usually associated with the so-called Manhattan Principles, formulated in September 2004 during the symposium 'One World, One Health: Building Interdisciplinary Bridges to Health in a Globalized World', organised by the Wildlife Conservation Society and held at The Rockefeller University with the participation of representatives from the WHO, FAO, US Centers for Disease Control and Prevention, and other institutions[22]. The twelve formulated principles emphasised the need to integrate the knowledge and practices of human medicine, veterinary medicine, and ecology to prevent epidemics and maintain ecological balance.

The concept received further development in the activities of international organisations. In 2008, the FAO, WHO, World Organisation for Animal Health (OIE, now WOAH), UNICEF, the World Bank, and the UN System Influenza Coordination (UNSIC) jointly prepared the Strategic Framework 'Contributing to One World, One Health', which proposed placing the 'One World, One Health' principles at the foundation of countering new infectious diseases at the animal-human-ecosystems interface[23]. Subsequently, the FAO defined One Health as 'a collaborative, international, cross-sectoral, multidisciplinary mechanism to address threats and reduce risks of detrimental infectious diseases

[21] Lentzos F. Strengthening the Biological Weapons Convention: Confidence-Building Measures and Beyond. *The Nonproliferation Review*. 2011. Vol. 18. No. 3. P. 511–523.

[22] The Manhattan Principles on "One World, One Health". Wildlife Conservation Society symposium "Building Interdisciplinary Bridges to Health in a Globalized World", The Rockefeller University, New York, 29 September 2004. URL: https://oneworldonehealth.wcs.org/About-Us/Mission/The-Manhattan-Principles.aspx.

[23] Contributing to One World, One Health: A Strategic Framework for Reducing Risks of Infectious Diseases at the Animal–Human–Ecosystems Interface. Consultation Document. FAO, OIE, WHO, UNICEF, UNSIC, World Bank, 14 October 2008. P. 5, 8–9, 18. URL: https://www.fao.org/4/aj137e/aj137e00.pdf.

at the animal-human-ecosystem interface'[24]. Thus, in international documents, One Health is viewed not as a purely medical concept, but as a cross-sectoral risk management mechanism at the interface of human, animal, and environmental interaction.

The Swiss researcher Jakob Zinsstag and co-authors substantiated the need for the consistent 'mainstreaming' of One Health into the practice of public administration – that is, the transformation of this approach from isolated pilot projects into a permanent element of budgeting, personnel training, and interagency coordination in the systems of public health, veterinary medicine, and environmental protection[25], warning that without such institutional anchoring, the One Health concept risks remaining a declaration.

A critical assessment of the practical implementation of the concept was carried out by the American biologist Paul Gibbs. In a work dedicated to the results of a decade of One Health development, he quite reasonably acknowledged that, despite the broad recognition of the concept at the level of international organisations, its practical implementation is hindered by the divergence of funding sources, the departmental separation of human and animal health systems, and the absence of established mechanisms for cross-sectoral coordination at the national level[26].

These critical observations found their confirmation during the COVID-19 pandemic. Consequently, in 2022, the FAO, UNEP, WHO, and WOAH approved the One Health Joint Plan of Action (2022–2026), which defined six main action tracks: enhancing the capacity of health systems; combating epidemics and pandemics; controlling endemic and zoonotic diseases; assessing and managing food safety risks; countering antimicrobial resistance; and integrating environmental issues into the health system. The preamble of this document emphasises: 'The health of humans, domestic and wild animals, plants, and the wider environment (including ecosystems) are closely linked and interdependent'[27].

The doctrinal and international legal approaches considered above find reflection in the evolution of Ukrainian legislation in the field of biosecurity. Thus, the 'One Health' principle received official recognition in Ukraine in 2019: by an order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Strategy for Ensuring Biological Security and Biological Protection Based on the 'One Health' Principle for the Period up to 2025 was approved[28].

The next stage was the decision of the National Security and Defence Council of Ukraine of 15 October 2021 'On the Strategy of Biosecurity and Biological Protection', enacted by the Decree of the President of Ukraine[29], which directly links the content of biosecurity to threats posed by the development of synthetic biology, the spread of invasive alien species, the global spread of infectious diseases, the transboundary movement of animals and infected products, and manifestations of bioterrorism – that is, the very same range of risks whose comprehensive vision was consistently substantiated

[24] Thoughts of FAO on 'One Health'. FAO AIDEnews: Animal Influenza Disease Emergency Situation Update. No. 72. Rome: FAO Emergency Centre for Transboundary Animal Diseases (ECTAD), 6 December 2010. P. 1. URL: https://www.fao.org/4/al840e/al840e00.pdf.

[25] Zinsstag J., Mackenzie J. S., Jeggo M., Heymann D. L., Patz J. A., Daszak P. Mainstreaming One Health. *EcoHealth*. 2012. Vol. 9. No. 2. P. 107–110.

[26] Gibbs E. P. J. The evolution of One Health: a decade of progress and challenges for the future. *Veterinary Record*. 2014. Vol. 174. No. 4. P. 85–91.

[27] One Health Joint Plan of Action (2022–2026): Working together for the health of humans, animals, plants and the environment. FAO, UNEP, WHO, WOAH. Geneva, 2022. P. 4. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240059139.

[28] On approval of the Strategy for Ensuring Biological Security and Biological Protection based on the 'One Health' principle for the period up to 2025: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 27 November 2019 No. 1416-p. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-2019-%D1%80#Text.

[29] On the decision of the National Security and Defence Council of Ukraine of 15 October 2021 'On the Strategy of Biosecurity and Biological Protection': Decree of the President of Ukraine of 17 December 2021 No. 668/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#Text.

in 2002–2014 by L. Meyerson and J. Reaser, G. D. Koblentz, B. Kellman, and One Health researchers

To date, the considered doctrine is most fully reflected in the draft Law of Ukraine 'On Biological Security and Biological Protection' (2025), submitted by the Cabinet of Ministers of Ukraine in pursuance of the aforementioned Strategy and recommended by the relevant Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on National Health, Medical Assistance and Medical Insurance for adoption as a basis[30]. The explanatory note to the draft explicitly defines its objective as the phased creation of a unified system of biological security and biological protection based on the principles of legality, responsibility, comprehensiveness, swiftness and timeliness of response, preventiveness, scientific validity, openness and accountability, economic optimality and feasibility, and 'One Health'. Each of these principles correlates with a separate component of the foreign doctrine considered: comprehensiveness reproduces the systemic approach of L. Meyerson and J. Reaser; preventiveness – B. Kellman's concept; openness and accountability – the global governance model of D. P. Fidler and L. O. Gostin; scientific validity – F. Lentzos' principle of balance; and 'One Health' – the eponymous cross-sectoral concept. The draft law also provides for the introduction of requirements for the admission and licensing of activities involving biological agents of risk groups 2–4 even before the commencement of such activities, which is a practical embodiment of the preventive logic of legal regulation.

A similar correlation can be traced in the legislative regulation of the handling of genetically modified organisms, which directly relates to the cross-sectoral risk assessment substantiated by L. Meyerson and J. Reaser. Ukraine has been a party to the Cartagena Protocol on Biosafety since 2003, which remained the only normative act in this field until 2007[31]. Adopted in 2007, the Law of Ukraine 'On the State System of Biosafety in the Creation, Testing, Transportation and Use of Genetically Modified Organisms'[32] lost its validity on 16 September 2026 and was replaced by the Law of Ukraine 'On State Regulation of Genetic Engineering Activities and State Control over the Placing on the Market of Genetically Modified Organisms and Products' (2023)[33], adopted with the aim of harmonising Ukraine's legislation with EU law.

Thus, Ukrainian legislation in the field of biosecurity was predominantly formed under the influence of the respective approaches of foreign doctrine and the provisions of the indicated international institutional frameworks.

Conclusions. The conducted study of scientific thought, which became the foundation for the formation of the modern concept of biological security, attests to a consistent shift in the subject of scientific discussion, which logically corresponds to the three-level periodisation proposed in the article: from defining the concept of biosecurity and the nature of biological threats (2002) – through the practically simultaneous (2005–2010) formation of the taxonomic, global governance, and preventive-legal approaches – to the search for a balance between security and the freedom of science (2011 onwards). Such a shift in research priorities directly reflected the transformation in the nature of the biological threats themselves. If in the second half of the 20th century international research focused predominantly

[30] On biological security and biological protection: draft Law of Ukraine, reg. No. 14091 of 30.09.2025 (submitted by the Cabinet of Ministers of Ukraine; conclusion of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on National Health, Medical Assistance and Medical Insurance). URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57476.

[31] Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity, adopted 29 January 2000, entered into force 11 September 2003.. URL: https://bch.cbd.int/protocol/text/

[32] On the state system of biosafety in the creation, testing, transportation and use of genetically modified organisms: Law of Ukraine of 31 May 2007 No. 1103-V. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2007. No. 35. Art. 484. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text.

[33] On state regulation of genetic engineering activities and state control over the placing on the market of genetically modified organisms and products: Law of Ukraine of 23 August 2023 No. 3339-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3339-20#Text..

on the problems of biological weapons and laboratory security, by the beginning of the 21st century the focus of attention became pandemic risks, the transboundary spread of infectious diseases, the development of biotechnologies, dual-use research, invasive alien species, antimicrobial resistance, and other phenomena that cannot be effectively investigated within the boundaries of individual branches of science.

A characteristic feature of the current stage of scientific thought development has been the gradual formation of an interdisciplinary model of research. While early works were written predominantly by representatives of distinct specialties – microbiologists, veterinarians, international security experts, or international lawyers – subsequently, research prepared by teams of authors from various fields of knowledge has become increasingly common. This trend indicates not only the increasing complexity of the research subject but also an awareness that modern biological threats possess a complex nature and require the integration of natural, medical, environmental, social, and legal knowledge.

Equally indicative is the change in the very understanding of the role of law in ensuring biological security within the doctrinal narrative traced in this article: from law as an instrument for establishing prohibitions and legal liability – to law as a means of organising interaction between various subjects, coordinating international cooperation, managing risks, and developing common standards of behaviour, especially in the works of David Fidler and Barry Kellman.

At the present stage, another important shift is occurring. If previously biological security was primarily associated with the prevention of specific threats, it is now increasingly understood that the resilience of public health, veterinary medicine, phytosanitary control, environmental protection, and scientific research systems should be viewed as an interconnected element of a single biological risk management system.

Special attention is deserved by the synthesising role of the One Health concept, which at the doctrinal level – in the works of J. Zinsstag, J. Mackenzie, M. Jeggo, and P. Gibbs (2011–2014) – and at the institutional level – from the 2004 Manhattan Principles to the One Health Joint Plan of Action (2022–2026) of the FAO, UNEP, WHO, and WOAH – unites the considered authorial approaches and demonstrates the conventionality of the traditional demarcation between the legal protection of public health, public security, and the environment. In Ukraine, this concept has already received legislative recognition – from the 2019 Strategy to the 2025 draft Law ’On Biological Security and Biological Protection’, which explicitly names ’One Health’ among the principles of the future biosecurity system.

The foregoing provides grounds to conclude that the aim of the research – to trace the evolution of foreign scientific thought, and to establish its correlation with international legal regimes of biological security and with the legislation of Ukraine in the field of biosecurity – has been achieved. The scientific novelty of the obtained results lies not only in establishing the connection between the authorial concepts of foreign doctrine, the synthesising One Health doctrine, and specific existing international legal instruments, but also in the chronological verification of the direction of this connection.

A promising avenue for further research is the analysis of the final version of the Law of Ukraine ’On Biological Security and Biological Protection’ after the completion of the legislative procedure, specifically regarding the completeness of its reflection of the principles of comprehensiveness, preventiveness, scientific validity, openness and accountability, and ’One Health’.

Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)
Issued quarterly
Passed for printing: 30.10.2026